TÜRKİYE'DE ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN SİYASAL ORTAMI: 2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ ÖRNEĞİ

Merve AYTAN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR
Haziran, 2022
Afyonkarahisar

T.C.

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN SİYASAL ORTAMI: 2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ ÖRNEĞİ

Hazırlayan

Merve AYTAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR

AFYONKARAHİSAR 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **"Türkiye'de Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Ortamı: 2010 Anayasa Değişikliği Örneği"** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/06/2022

İmza

Merve AYTAN

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	**Adı- Soyadı**	Merve AYTAN
	Numarası	190666106
	Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Program Düzeyi	☒Yüksek Lisans ☐Doktora ☐Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Türkiye'de Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Ortamı: 2010 Anayasa Değişikliği Örneği
Tez Savunma Sınav Tarihi		23.06.2022
Tez Savunma Sınav Saati		10.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TÜRKİYE'DE ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN SİYASAL ORTAMI: 2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ ÖRNEĞİ

Merve AYTAN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Haziran, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR

Anayasalar devletin kuruluşunu, işleyişini düzenleyen ve toplumsal bir sözleşme olarak nitelenen metinlerdir. Kurucu iktidar kurmuş olduğu düzenin kolayca değişmemesi için anayasaların değiştirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar anayasa değişikliğine zemin hazırlamaktadır. Anayasalarda yapılacak değişikliklerin nasıl bir süreçte şekillendiği ve hangi yöntemlerle meydana getirildiği anayasaların meşruluğu ve demokratikliği açısından önemli bir husustur. Her anayasa değişikliğinin kendine has bir ortamı vardır. 1982 Anayasası bir darbe süreci sonucunda ortaya çıkmış bir anayasadır ve bu nedenle bürokratik ve askeri vesayetin etkileri anayasada yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Özellikle askeri ve hukuki vesayetin etkisinin azaltılması amacıyla 2010'da yapılan anayasa değişikliği önem arz etmektedir. Anayasa değişikliği öncesinde yaşanan 367 Kararı, E-muhtıra, cumhurbaşkanının seçilememesi, iktidar partisine (AK Parti'ye) açılan kapatma davası gibi olaylar kamuoyunun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Toplumun sivil demokratikleşme isteği referandumda kendisini göstermiş ve 2010 Anayasa değişikliği %57 oy oranı ile kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Anayasa değişikliği, Vesayet sistemi, Referandum 2010 Anayasa Değişikliği

ABSTRACT

THE POLITICAL ATMOSPHERE OF CONSTITUTIONAL AMENDMENTS IN TURKEY: THE CASE OF THE 2010 CONSTITUTIONAL AMENDMENT

Merve AYTAN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

June, 2022

Advisor: Assistant Professor Kerim ÇINAR

Constitutions are texts that regulate the establishment and functioning of the state and are described as a social contract. Usually founding power makes it difficult to ament constitutions so that the order it has established does not change easily. However, the social and political events experienced prepare the ground for the constitutional amendment. The process by which the amendments to be made in the constitutions are shaped and the methods by which they are created is an important issue in terms of the legitimacy and democracy of the constitutions. Every constitutional amendment has its own unique environment. The 1982 Constitution is a constitution that emerged as a result of a coup process, and therefore the effects of bureaucratic and military tutelage are intensely felt in the constitution. The constitutional amendment made in 2010 is important, especially in order to reduce the impact of military and legal tutelage. Event such as the 367 Decree before the constitutional amendment, the E-memorandum, the inability to elect the president, and the closure case against the ruling party (AK Party) played an important role in shaping the public opinion. The çivil democratization desire of the society showed itself in the referendum and the 2010 Constitutional amendment was accepted with 57% of the votes.

Keywords: Constitution, Constitutional Amendment, Military Tutelage Referendum, 2010 Constitutional Amendment

ÖN SÖZ

Devletlerin sınırlandırılması düşüncesinden hareketle ortaya çıkan anayasalar, var olan devlet sistemini şekillendiren, kurumların niteliğini belirleyen hukuki belgelerdir. Süre gelen yıllar boyunca toplumsal ve siyasal olaylar çerçevesinde anayasalar değişikliklere uğramaktadır. Bu çalışmada askeri ve hukuki vesayetin kırılması boyutuyla büyük önem arz eden 2010 Anayasa Değişikliğini meydana getiren ortam analiz edilmiştir. Bu konuda çalışacak kişilere faydalı olacağı düşünülmektedir.

Eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteklerini benden esirgemeyen, bana hep inanan annem Ayşegül ÖZBOĞUŞ'a ve abim Mehmet Fatih AYTAN'a teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, her zaman bana destek olan, kendisini tanıma ve öğrencisi olma şansına sahip olduğum danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR'a saygılarımı sunar, teşekkür ederim. Lisans hayatım boyunca da her zaman yanımda olan bizlerle bilgi birikimlerini paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa FİŞNE, Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT ve Dr. Öğr. Üyesi Mürşide ŞİMŞEK hocalarıma en derin duygularımla teşekkür ederim. Bu araştırma süreci boyunca her yıldığımda bana destek olan manevi desteklerini benden eksik etmeyen değerli arkadaşlarım Araştırma Görevlisi Arzu Gözde AKGÜL'e, Nilgün ÇİFÇİ'ye, Eda MANAV'a, Gözde FİDAN'a ve isimlerine yer veremediğim arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Merve AYTAN
2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ ii
ENSTİTÜ ONAYI iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
ÖN SÖZ vi
İÇİNDEKİLER vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ix
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ANAYASA KAVRAMI: TANIMI VE TÜRLERİ 4
1.1. ANAYASA KAVRAMININ TANIMI 5
1.2. ANAYASA TÜRLERİ 7
1.2.1. Yazılı Anayasa 7
1.2.2. Yazısız Anayasa 8
1.2.3. Yumuşak Anayasa 9
1.2.4. Katı Anayasa 9
1.2.5. Çerçeve Anayasa – Kazuistik Anayasa 11
2. KURUCU İKTİDAR: ANAYASALARIN YAPILMASI ve DEĞİŞTİRİLMESİ 11
2.1. ASLİ KURUCU İKTİDAR 15
2.1.1. Asli Kurucu İktidarın Özellikleri 15
2.1.2. Asli Kurucu İktidarın Anayasa Yapma Usulleri 17
2.2. TALİ KURUCU İKTİDAR 19
2.2.1. Tali Kurucu İktidarın Özellikleri 20
2.2.2. Tali Kurucu İktidarın Anayasayı Değiştirme Usulleri 22
3. ANAYASA YAPIMI YA DA DEĞİŞİKLİĞİNDE YÖNTEM SORUNLARI 24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ANAYASALAR VE DEĞİŞİKLİKLERİ

1. KANUN-I ESASİ'DEN 1961 ANAYASASI'NA ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ 30
1.1 1876 KANUN-I ESASİSİ ve 1909 DEĞİŞİKLİKLERİ 31
1.2. 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU ve CUMHURİYET'İN İLANI (1923) . …37
1.3. 1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU: 1928 ve 1937 DEĞİŞİKLİKLERİ 39
1.4.1961 ANAYASASI'NDA 1971-1973 DEĞİŞİKLİKLERİ 44
2. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE 1982 ANAYASASI 48
2.1. 1982 ANAYASASI'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ 49
2.2. 1982 ANAYASASI'NIN DEĞİŞTİRİLME USULÜ 52
2.2.1. Teklif 52
2.2.2. Görüşme 53
2.2.3. Kabul 54

3. 1982 ANAYASASI'NDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER 57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNE GİDEN SÜREÇ

1. POST- MODERN DARBE / 28 ŞUBAT SÜRECİ VE TOPLUMSAL SİYASAL HUZURSUZLUK 63
2. VESAYETİN TAHAKKÜMÜNE KARŞI DEMOKRATİK MÜCADELE VE AK PARTİ İKTİDARI (3 Kasım 2002) 69
2.1. STATÜKONUN DEĞİŞİME DİRENCİ VE 2007 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ 74
2.1.1. Uzlaşma Çağrısı ve Toplantı Yeter Sayısı Olarak 367 İddiası 75
2.1.3. 27 Nisan E-Muhtırası 77
2.1.4. Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı 78
2.1.5. 2007 Erken Seçim Kararı ve Anayasa Değişikliği 78
2.2. SİVİL ANAYASA ÖZLEMİ: ÖNERİLER ve TARTIŞMALAR 80
3. VESAYET- DEMOKRASİ GERİLİMİNDE 2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ… 83
3.1. ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ (10. ve 42. MADDELER) ve AK PARTİ'YE KAPATMA DAVASI 84

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 94
KAYNAKÇA 98
EKLER DİZİNİ 107

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

AİHM: Avrupa İnsan HaklarıMahkemesi1

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemeleri

HSYK: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

MBK: Milli Birlik Komitesi

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

RP: Refah Partisi

TBB: Türkiye Barolar Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

YARSAV: Yargıçlar ve Savcılar Birliği

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

1982 Anayasası'nda yapılan 2010 Anayasa değişiklikleri; değişiklerin oluşmasını etkileyen faktörler, yaşanan olayları ve siyasal atmosferi incelemek tezin konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel amacı; anayasa değişiklikleri ile siyasal ve toplumsal ortam arasındaki ilişkiyi, Türkiye'de 2010 değişiklikleri örneğinde, ortaya koyabilmektir. Anayasalar devletlerin kuruluş ve işleyişini belirleyen metinler olup; anayasalarda yapılacak değişikliklerin hangi olaylar çerçevesinde şekillendiği, kamuoyunda ve siyasal hayatta nasıl tartışıldığını belirleyebilmek anayasa değişikliklerini yorumlayabilmek açısından önem arz etmektedir. Aynı şekilde ülkelerin demokratikleşmeleri açısından bakıldığında da anayasa değişikliklerinin nasıl bir süreç içerisinde ve hangi yöntemler doğrultusunda gerçekleştiği, ülkenin demokrasi düzeyi hakkında da bilgi vermektedir.

Hazırlanırken nitel veri toplanan çalışmanın temel hipotezi, toplumsal sözleşme olarak da nitelendirilen anayasalarda yapılacak olan değişikliklerin ancak güçlü bir toplumsal ve demokratik meşruiyet ile gerçekleştirilebileceğidir.

Bu doğrultuda özellikle Türkiye gibi, mevcut anayasası demokratik süreci kesintiye uğratan bir darbe sonucunda ortaya çıkmış ve özellikle askeri ve bürokratik vesayetin yoğun olarak hissedildiği, bir ülkede 2010 yılında yapılan değişikliklerin hangi siyasal/toplumsal ortamda ve süreçte ne tür argümanlar, tartışmalar eşliğinde yapıldığını ortaya koyabilmek hedeflenmektedir. Çünkü söz konusu değişiklikler toplumun çok farklı kesimlerinin katılımıyla demokratik ve yoğun bir tartışma süreci sonucunda önce parlamentoda sonra da referandum ile kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren bu değişiklikler vesayetin büyük oranda kırılmasını sağlamış ve toplum tarafından desteklenmiştir.

Buna bağlı olarak Türkiye'de demokrasinin üzerindeki vesayetin etkin şekilde görüldüğü bu dönemde önemli bir aşama olarak görülen 2010 değişiklikleri kamuoyunda siyasal ve toplumsal meşruluğunun nasıl sağlandığını belirleyebilmek önem arz etmektedir.

2010 anayasa değişikliğine giden süreçte etkin rol oynayan aktörleri, toplumsal olayları ve siyasal atmosferdeki tartışmaları iyi analiz edebilmek, Türk siyasal hayatında yaşanan olayları anlayabilmek açısından önem taşımaktadır. Dönemi iyi analiz edebilmek

aynı zamanda ilerleyen süreçlerde gerçekleşecek diğer anayasa değişikliklerini anlamak açısından da önemlidir.

Genellikle anayasalar bir önceki dönemde yaşanan olaylara tepki niteliğinde hükümler içermektedir. Nitekim anayasa değişiklikleri de aynı şekilde yaşanan olaylar içerisinde şekillenmektedir. Anayasa değişikliklerine ihtiyaç duyulup duyulmadığını anlamak adına dönemin analizini yapmak bize bu konuda yardımcı olacaktır. 2010 değişikliğine giden süreci anlamak boyutuyla önce bir kavramsal çalışma yapılmıştır. İlerleyen bölümlerde ise 2010'da kırılan vesayetin, Türk siyasal hayatı boyunca var olduğu yaşanan olaylar ve yapılan değişiklikler çerçevesinde verilmiştir.

Anayasa değişikliklerinin kavramsal zeminini oluşturmak amacıyla 'Kavramsal ve Kurumsal Çerçeve' başlıklı birinci bölümde teorik bir çerçeve çizilmiştir. Bu doğrultuda anayasa kavramının tanımı ile başlayarak anayasa türleri hakkında bilgi verilmiştir. Anayasa değişiklikleri anayasa hukuku alanında 'kurucu iktidar' kavramı içerisindeki 'tali kurucu iktidar' başlığı altında incelenmektedir. Bu çerçeve de kurucu iktidar başlığı altında asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidar tanımlarına yer verilmiş; anayasaların yapılması ve değiştirilme usullerine değinilerek kurucu iktidarın özelliklerinden bahsedilmiştir. Son olarak da anayasa yapımında ve değişikliğinde yöntem sorunlarına yer verilerek bölüm sonlandırılmıştır.

'Türkiye'de Anayasalar ve Değişiklikleri' ni konu edinen ikinci başlıkta 1876 Kanun-i Esasi'den başlayarak Türk anayasalarındaki anayasa değişiklik usulleri ve değişiklikler hakkında kısa bilgi verilmiş; yapılan bu değişikliklerin hangi şartlar, olaylar doğrultusunda gerçekleştiği anlatılmıştır. 1982 Anayasası'nın hem temel özellikleri hem de anayasanın değiştirilme usulüne değinilmiştir. 1982 Anayasası'nın kabulünden 5 yıl sonra 1987 yılında yapılan ilk değişiklikten günümüze kadar yapılan değişiklikler hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan bu değişikliklerin nasıl bir siyasal ortamda şekillendiği ve hangi tartışmalar çerçevesinde gerçekleştiğine üçüncü başlıkta yer verildiği için burada kısaca değinilmiştir.

Tezin temel sınırlılığını oluşturan 2010 değişiklikleri; '2010 Anayasa Değişikliğine Giden Süreç' başlığı altında üçüncü bölümde incelenmiştir. Bu başlık altında; 2010 anayasa değişikliğine giden süreçte demokratikleşme açısından yapılan reformlar ile AB'ye üye olma yolunda atılan adımlara da yer verilmiştir. Bu doğrultuda yapılan değişiklikleri analiz edebilmek adına İlerleme Raporlarına başvurulmuştur. 2010

anayasa değişikliklerine ön hazırlık olarak nitelendirebileceğimiz sivil anayasa çalışmalarına da değinilmiştir. 2010 Anayasası'nın oluşumunda etkin rol oynayan 2007 yılında yaşanan olaylarda detaylı şekilde anlatılmıştır.

Yapılan değişiklikler arasında kapsamı, içeriği, siyasal, toplumsal ve hukuki yansımaları açısından 2010 yılındaki değişiklikler, en önemlilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Hukuki ve askeri vesayetin tasfiyesi açısından önemli bir yere sahip bu anayasa değişikliğine giden süreç; Mecliste, kamuoyunda ve siyasi partiler arasında nasıl tartışıldığı; hangi argümanlarla desteklenip desteklenmediğine de değinilmiştir. Referandum sonucunun değerlendirilmesi ile bölüm nihayetlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Anayasalar, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla devleti sınırlandıran hukuki nitelikte belgelerdir. Hans Kelsen'e göre, anayasalar normlar hiyerarşisinin en üst kısmında yer alan, kanunlara göre daha zor değiştirilen hukuki metinlerdir. Anayasaların meşruiyetleri hazırlanma süreçleriyle de yakından ilgilidir.

Anayasaların yeniden yazılması veya değiştirilmesi açısından kurucu iktidar kavramına değinmek gerekmektedir. Kurucu iktidar kavramı doktrinde asli ve tali kurucu iktidar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devrim, savaş, ihtilal veyahut bağımsızlığını kazanmış yeni bir devlet anayasasını oluştururken asli kurucu iktidar, hukuk boşluğundan yararlanarak sınırsız yetkilere sahiptir. Jefferson'un 'yeni kuşaklar teorisi' ne göre eski kuşakların iradesine göre yazılmış anayasalar değişen ve gelişmekte olan dünya düzeninde yeni kuşakların ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu doğrultuda anayasalar da değişikliğe ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda tali kurucu iktidar tarafından anayasalar değiştirilmektedir. Asli kurucu iktidar anayasayı hazırlarken ilerleyen süreçlerde nasıl değiştirileceğini belirler. Bu doğrultuda tali kurucu iktidarlar hukuki nitelikte ve asli kurucu iktidar tarafından sınırlandırılmıştır (Gözler, 2016: 117).

Anayasalar her ne kadar bireysel hakları korumayı, devleti sınırlandırmayı ve iktidarın tekelleşmesini önlemeyi amaçlasalar da temelde bir kurucu ideoloji çerçevesinde şekillenirler.

1. ANAYASA KAVRAMI: TANIMI VE TÜRLERİ

Devlet, örgütlenmiş bir insan topluluğundan oluşmaktadır. Bu toplulukta düzen ve güven içinde yaşanılması için devletin kuruluşu, işleyişi belirli kurallara tabii olmalıdır. Bu çerçevede her toplumun ister yazılı olsun ister olmasın bir anayasası var demektir. Anayasa kavramının tanımı maddi ve şekli anlam üzerinden şekillenmektedir. Kuralın içeriğinin anayasal olup olmaması maddi açıdan, kuralın ortaya çıkışı, yapılışı ve değiştirilişi gibi kriterlere bağlı olması şekli anlamda anayasa tanımının yapılmasında yardımcı olmaktadır (Göksel, 1992: 17-18).

1.1. ANAYASA KAVRAMININ TANIMI

Devlet iktidarının tekelleşmesini ve keyfi hareket etmesini önlemek amacıyla devleti kurallarla sınırlandırmak modern bir düşünce tarzıdır. Bu doğrultuda anayasa kavramı modern çağın bir ürünüdür. Avrupa'da mutlakiyetçiliğin zayıflamasıyla birlikte iktidarın denetlenmesi arayışları sonucu anayasa kavramı ortaya çıkmıştır. 1787 Anayasasının hazırlanıldığı dönemde kullanılan yöntem anayasa olarak adlandırılmıştır (Odyakmaz vd., 2015: 1).

Anayasalar oluşturulurken çoğu zaman içinde bulunduğu tarihsel süreçlerden etkilenmektedir. Örneğin İngiliz Devrimi hükümdarlık sistemine değil, hükümdara karşı gerçekleşmiştir. Amerika'ya giden göçmenler İngiltere' ye döndüklerinde bağımsızlık taleplerini 'parlamentonun çıkardığı sınıfsal geçişlere imkan veren aynı zamanda feodal bağları zayıflatan yasalar' ile dile getirmişlerdir. Fransız Devrimi'nde ise 'daha iyi hukuk' yaratmak adına mutlak monarşi ve feodal düzenin değişmesi istenmiştir (Kirchhof, 2014: 85).

Anayasa kavramı Latince de 'constitutio' kökünden gelmektedir. Kavramın İngilizce ve Fransızca karşılığı ise 'constitution' sözcüğüdür. Ana kuruluş anlamına gelen bu kavram devletin kuruluşunu, işleyişini düzenleyen temel kurallar bütünü olarak da adlandırılmaktadır (Eroğul, 2000: 17). Osmanlı Devleti'nde anayasa yerine 'kanun-ı esasi' kavramı kullanılmış ilerleyen süreçlerde ise 'teşkilat-ı esasiye kanunu' olarak söz edilmiştir. Kullanılan her iki kavrama bakıldığında 'ana' ve 'esas' kelimeleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda kanunun 'ana kanun' veya 'esas kanun' olduğu vurgulanmak istenilmiştir (Göksel, 1990: 17).

Anayasa kavramının günümüzdeki anlamına bakacak olursak; Devletin sınırlandırılması düşüncesinden hareketle ortaya çıkmış, var olan devletin kurumlarının niteliğini belirleyen ve devlet sistemini şekillendiren siyasi, iktisadi etkenleri kapsayan ülkedeki en üstün hukuk gücüne sahip resmi bir belgedir (Erdoğan, 2004: 27). Devlet iktidarının sınırlandırılması aynı zamanda bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunması kapsamında da önemlidir. Bu doğrultuda anayasanın, iktidarı sınırlandıran, bireyin temel hak ve özgürlüklerini devlete karşı koruyan ve değiştirilmesi diğer kanunlara göre daha zor olan bir belge olması, 'anayasacılık' akımının özünü oluşturmaktadır (Gözler, 2019: 70).

Maddi ve Şekli Anlamda Anayasa

Anayasa kavramına ilişkin literatürde geniş ve dar anlamda anayasa tanımlamaları yapılmaktadır. Bu doğrultuda geniş anlamda anayasa, devletin temel kurumlarını düzenleyen, devlet-birey arasındaki ilişkinin sınırlarını belirleyen yazılı veya yazılı olmayan kuralların bütünüdür. Bu tanımda kuralların yazılı olup olmamasından ziyade maddi kriterler göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çerçevede kuralların anayasal konulara ilişkin olması maddi anlamda anayasayı oluşturmaktadır (Erdoğan, 2004: 84).

Bir kuralın maddi anlamda anayasa olup olmadığını tespit etmek için öncelikle kuralın içeriğine bakılmalıdır. Kural; devletin siyasi yapısını, temel organlarının kuruluşunu, işleyişini, siyasi iktidarın el değiştirme yöntemi ve temel hak ve özgürlükleri içeriyorsa bu kural, maddi anlamda anayasal bir kuraldır denebilir. (Teziç, 1998: 141-142).

Şekli anlamda anayasa maddi anlamda anayasadan farklı olarak kuralın özel bir yapım usulü olması gerektiğini öngörmektedir. Bu doğrultuda kuralın anayasa kuralı olabilmesi için kanunlara göre daha zor yapılıyor ve değiştiriliyor olması gerekmektedir. Anayasanın üstünlüğü konusu da bu bakımdan önemlidir. Kelsen'e göre anayasa devletin hukuk düzeninin zirvesinde, 'Normlar Hiyerarşisi'nde de en üstte yer almaktadır (Atay, 2008: 520-521).

Şekli anlamda anayasa aynı zamanda yazılı anayasa demektir. Çoğu zaman anayasalarda maddi ve şekli anlam bir arada bulunabilmektedir. Daha sade bir deyişle devletin işleyişi ile ilgili bir kural özel bir usulle ortaya çıkabilmektedir. Tam tersi devletler, İngiltere örneğinde olduğu gibi şekli olarak bir anayasaları olmamasına rağmen maddi anlamda anayasaya sahip olabilirler. Bilindiği üzere İngiltere'de siyasi hukuku kapsayan herhangi bir kural özel bir usule bakılmaksızın kanunla değiştirilebilmektedir. Fransa ve Türkiye gibi ülkelerde seçim sistemleri maddi anlamda anayasal nitelikte olmasına rağmen şekli anlamda anayasada yer almamıştır. Maddi anlamda anayasal nitelikte yer alan bu konunun anayasa metninde yer almamasına, değişen şartlar doğrultusunda sık sık anayasa değişikliğine gidilmesini engellemek şeklinde bir açıklama getirmektedir (Teziç, 1998: 143-144).

Anayasa kavramı ayrıntılı bir şekilde Carl Schmitt'in 'Anayasa Öğretisi' kitabında tanımlanmıştır. Schmitt'e göre Almanca karşılığı 'Verfassung' olması anayasanın ruhu veya özü olduğu anlamına gelmemektedir. Bu doğrultuda Schmitt'e göre

anayasa, devletle ilişkisi açısından göreli ve mutlaki olmak üzere iki yönlü bir kavramdır. Anayasanın hem devletin kurumları arasındaki hiyerarşiyi düzenlemesi hem de birey-devlet ilişkisini çerçeveleyen hakları içermesi onun göreli yönünü tanımlamaktadır. Anayasa aynı zamanda toplumun siyasal kimliğinin oluşması, diğer toplumlardan ayrılmasının nasıl olduğunu gösteren siyasal nitelikte bir belgedir. Bu yönü ise anayasanın mutlak tarafıdır (Göztepe ve Çelebi, 2012: 9-10)

1.2. ANAYASA TÜRLERİ

Anayasalar, kendi aralarında kategorize edilmektedir. Bu doğrultuda tarihsel süreç içerisinde sözlü olan anayasalar 18. yüzyıla doğru gelindiği zaman yazılı bir metin haline gelmesi yazılı- yazısız anayasa nitelemesi ortaya çıkarmaktadır. Daha sonra anayasaların kendilerine has değiştirilme usullerinin olup olmadığına bakılarak anayasanın yumuşak veyahut katı bir anayasa olup olmadığı tespit edilmektedir. Anayasaların sadece temel ilkeleri kapsaması onu 'çerçeve anayasa', kanunlarla düzenlenebilecek kuralları bile anayasa maddesinde ayrıntılı bir şekilde yer vermesi ise anayasayı 'kazuistik bir anayasa' konumuna getirmiştir.

1.2.1. Yazılı Anayasa

Yeniçağ ile birlikte ortaya çıkan burjuvazinin gelişmesi için bir pazara ve güvenliğin sağlanması adına da bir ulusal devlete ihtiyaç vardı. On yedinci yüzyıla doğru ulus devletler ortaya çıkmış ve burjuvazinin gelişmesi adına pazarlar siyasal bir temele kavuşmuştur. Burjuvazi için bir sonraki aşama oluşan bu devletlerin yönetimlerinde söz hakkına sahip olmalarıydı. Bu doğrultuda İngiliz filozof John Locke ile beraber 'liberal düşünce'nin de temelleri atılmış oldu. Batı dünyasında on sekizinci yüzyıl, burjuvazinin siyasal üstünlüğünün başlangıcı olarak görülmektedir. Bu çerçevede Eroğul'un (2000: 21) tanımına göre, yazılı anayasalar burjuvazinin siyasal üstünlüğü şeklinde şekillenmiştir.

Yazılı bir anayasa olabilmesi için, yetkili organlar tarafından hazırlanmış olması ve anayasal hukuk kurallarını bünyesinde toplayan üstün bir kanun olması gerekmektedir. Bu çerçevede yazılı anayasaların değiştirilebilmesi için anayasa tarafından özel usullere bağlanmaktadır. İktidarın yetkilerini belirli kurallar çerçevesinde sınırlandırmak ve yönetilenlerinde kişi hak ve hürriyetlerini kurallarla düzenlemek yazılı anayasaların yapılma nedenleri arasındadır (Odyakmaz vd., 2015: 2). İlk yazılı anayasalar 1787 Amerikan Anayasası, 1791 Fransız ve Polonya anayasalarıdır. 1876 tarihli Kanun-i Esasi ilk yazılı anayasa örnekleri arasında yer almaktadır. Batı Avrupa'ya bakıldığında ise

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yazılı anayasaların yapıldığı görülür. Bunlar, 1949 Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası ve 1947 İtalyan Cumhuriyeti Anayasasıdır (Erdoğan, 2004: 83).

1.2.2. Yazısız Anayasa

Hukukun tarihsel sürecine bakıldığında önce sözlü hukuk oluşmuş, ilerleyen süreçlerde yazılı hale gelmiştir. Anayasalar da aynı süreci takip etmişlerdir (Eroğul, 1974: 11). Yazısız anayasaya sahip ülkelerin ortak özellikleri yazılı bir metne sahip olmayışlarıdır. Yazısız anayasalar, 'teamüli anayasa' veya 'geleneksel anayasa' olarak adlandırılmaktadır. Teamüli anayasalarda, devletin temel organlarının kuruluşu ve işleyişi 'örf ve adet hukuku kuralları' doğrultusunda oluşmaktadır. Bir kuralın örf ve adet hukuku kuralı olabilmesi için; kuralın toplum içerisinde uzun bir süredir tekrarlanıyor, uyulmadığı takdirde müeyyidelendiriliyor olması gerekmektedir (Gözler, 2019: 52-53).

Sonuç olarak yazısız (teamüli) anayasalar; devletin temel organlarının kuruluşu ve işleyişi açısından eskiden beri süregelmiş kuralların bağlayıcılığına inanılmış, uyuşmazlık halinde ise hukuk düzeni tarafından müeyyidelendirilen kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Gözler, 2019: 52-53).

Yazısız anayasaların özelliklerine bakacak olursak:

Maddi anlamda anayasal niteliktedirler; özünde devletin temel organlarının oluşumunu, işleyişini ve birey haklarını kapsamaktadır.

Esnek bir anayasadır*;* anayasa kurallarının değişimi herhangi özel bir usule ya da bir zamana bağlanmamıştır.

Değişken bir anayasadır*;* zaman içerisinde geleneklere göre şekillenen bu kurallar yine zaman içerisinde dönemin şartlarına göre şekillenmektedir. Sürekli bir oluşum içerisindedir (Teziç, 1998: 144-146).

Nasıl her ülke yazılı bir anayasaya sahiptir denilemezse yazılı anayasası olmayan ülkelerin de geleneksel anayasaları vardır denilemez. Nitekim anayasa boşluğunun örnekleri otoriter rejimlerde görülmektedir. Hitler'in Üçüncü Reich'ı 1933 tarihinde sivil özgürlükleri başkanlık kararnamesi ile süre belirlemeksizin askıya almış, anayasasız bir düzen ortaya koymuştur. Latin Amerika diktatörlüklerinde de devrimler sonrası 'yazılı anayasasız' dönemleri başlatmışlardır (Erdoğan, 2004: 82).

1.2.3. Yumuşak Anayasa

Anayasanın katı mı yoksa yumuşak mı olduğunun ayrımı yapılırken değiştirilme usulüne bakılmaktadır. Bryce göre, normal bir kanunla değişebilen anayasalar yumuşak, değişmeleri üstün bir kanuna bağlı olan anayasalar ise katı anayasalardır. Bu doğrultuda yazısız anayasalar yumuşak anayasalardır (Eroğul, 1974: 19-20).

Yumuşak anayasalı sistemlerde meclis normal bir kanun yapar gibi anayasa değişikliği yapabilmektedir. Bu sebeple yumuşak anayasalı sistemlerde 'anayasanın üstünlüğü' sözde bir kavramdır. Bu sistemde anayasalar normlar hiyerarşisinde kanunlarla aynı yerde bulunmaktadırlar. Şekli anlamda bakılacak olursa yumuşak anayasalar şekli bakımdan anayasa sayılmamaktadır (Gözler, 2011: 117).

1.2.4. Katı Anayasa

Demokratik düşünce gereği yurttaşlar anayasa koyma yetkisine sahiptirler. Toplum sözleşmesinde de temel alınan bu düşünce, görüş farklılıkları, otorite talebi gibi farklı düşüncelerin toplumda herkes tarafından onaylanmasını öngörmektedir. Bu düşünce doğrultusunda bireycilik, anarşi ve tekelleşmenin önüne geçilerek çoğunluk diktatörlüğüne karşı korunmayı hedeflemişlerdir (Kirchhof, 2014: 88).

Anayasal teamülleri ve anayasal uygulamalarını benimseyen İngiltere ve Yeni Zelanda gibi çok az sayıda ülkelerde haklar bildirgeleri diğer yasalardan daha üstün kabul edilmektedir. Bu ülkelerin dışında dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu yazılı anayasalara sahiptirler. Bu yazılı anayasaların hemen hemen hepsi değiştirilmeleri zorlu şartlara bağlanan katı anayasalardır. Temel hak ve özgürlüklerin 'temsili yasal çoğunluklara' karşı güvence altına alınması anayasayı değiştirmenin neden zorlaştırıldığının bir nedenidir. Yöntemsel demokrasi, sıradan kanunların hazırlanması, yönetimde kısa vadeli sorunların çözümlenmesi kısacası olağan dönemdeki işlerin meşruiyetiyle; toplumun kimliği, egemenliğin kullanımı, hükümet sistemi tercihi, egemenliğin paylaşımı gibi olağanüstü siyasal olayların meşruiyet zemini aynı değildir. Olağan dönemde gerçekleşen işler Schumpeter'ci –rekabet- anlayışı ile meşru kabul edilirken, olağanüstü işlemlerde temsili seçimler ve sıradan katılım ölçütleri yeterli bir meşruiyet aracı değildir. Bu doğrultuda yeni bir anayasanın yapılması veya değişikliğin meşru olabilmesi için özel bir katılım, temsil yöntemi veya müzakereci demokratik araçların kullanılması gerekmektedir. Anayasa değişikliklerinde nitelikli çoğunluk aranması ve değiştirilemez maddeleri içermesi meşruluğu bakımından önemli olduğu gibi denetlenmesi açısından da

önemlidir. Katı anayasalara sahip ülkeler genellikle kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemişlerdir. Böylelikle anayasayı, yasama organı veya siyasal partiler kolay kolay değiştirememektedir (Aydın, 2011: 306-310).

Parlamenter hükümet modellerinde yasama ve yürütme erklerinin tek elden yürütülmesi karşısında, çoğunluğun keyfi iktidarının önüne geçmek amacıyla yazılı ve katı anayasalar ile yargısal denetim ve yargı bağımsızlığından söz edilmektedir. Günümüzde birçok devlet yazılı ve katı anayasalara sahiptirler. Katı anayasaların değiştirilmesi kanunlardan farklı olarak özel usul ve yöntemlere tabiidir (Özbudun,2015:36).

Yazılı anayasalar nitelikleri gereği katı anayasalardır. Anayasaların katı anayasa olabilmesi için başvurduğu yollara Gözler (2019: 59-61) kitabında şu şekilde yer vermiştir:

Değiştirilemeyecek maddeler veya ilkeler*:* Bir anayasada değiştirilmesi yasak maddeler var ise o anayasa katı anayasadır. 1982 Anayasamıza bakıldığında 4'üncü maddesi gereği anayasanın ilk üç maddesi değiştirilememektedir. Bir diğer örnek 1947 İtalyan, 1958 Fransız Anayasalarına göre hükümet şeklinin cumhuriyet olduğunu belirten madde değiştirilememektedir.

Süre yasağı*:* Anayasanın kabul edildiği tarihten itibaren değiştirilmesi için belirli bir süre sınırlaması getirilmişse o anayasa da katı bir anayasadır. Süre yasağı anayasaların istikrarının sağlanması amacıyla getirilmiştir. 1975 Yunan Anayasası yayınlanmasından itibaren ilk beş yıl değiştirilmesini yasaklanmıştır.

Dönem yasağı: Anayasanın belirli durumlarda veya dönemlerde değiştirilmesinin yasaklanmasıdır. Bazı anayasalar savaş, sıkı yönetim gibi olağanüstü hallerde değiştirilmesini yasaklamıştır. 1958 Fransız Anayasası ülke toprağının bütünlüğüne dokunulduğunda veyahut Cumhurbaşkanına vekalet edildiği durumlarda anayasanın değiştirilmesini yasaklamıştır.

Özel meclis usulü: Anayasa değişikliğinin yapılması için özel bir meclisin kurulması da anayasayı katı anayasa yapmaktadır.

Üye tamsayısının salt çoğunluğu kuralı/ Nitelikli çoğunluk kuralı: Anayasa değişikliğinin yapılabilmesi için meclisin üye tam sayısının üçte ikisi, dörtte üçü, beşte

üçü gibi nitelikli çoğunluğun aranması veya toplantıya katılan milletvekillerinin çoğunluğu gerekmektedir.

Değişikliğin ikinci defa kabul edilmesi: Anayasanın katı bir anayasa olduğunun göstergesidir. Anayasa değişikliğinin kesinleşmesi adına bazı anayasalar belirli bir süreyi geçtikten sonra meclisin tekrardan kabul etmesini zorunlu kılmıştır.

Halk oylaması*:* 1982 Anayasası meclis tarafından kabul edilen anayasa değişikliğinin Cumhurbaşkanı tarafından halkoylamasına sunma yetkisini vermiştir.

Devlet başkanının mutlak veya güçleştirici veto yetkisi*:* Anayasa değişikliğinin öngörülmesi için devlet başkanına tanımlanan bu yetki normal kanunların değiştirilmesi için tanımlanmamıştır. Bu doğrultuda anayasanın devlet başkanına böyle bir yetki vermesi anayasayı katı bir anayasa sınıfında yer aldırmıştır.

1.2.5. Çerçeve Anayasa – Kazuistik Anayasa

Çerçeve anayasalar, kısa ve öz maddelerden oluşmaktadır. Temel ilke ve hükümleri belirtir, diğer düzenlemeleri ise kanun yoluyla yapmaktadır. Az sayıda madde içermektedir.1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çerçeve anayasasına örnektir (Odyakmaz vd., 2015: 3).

Kazuistik anayasalar ise; uzun, çok sayıda madde içeren ayrıntılı anayasalardır. Kanunlarla düzenlenebilecek konuları bile anayasa metninde yer almaktadır. Ayrıntılı anayasa olarak da bilinmektedir. En bilinen örneği, 395 madde içeren 443 sayfalık Hindistan Anayasasıdır. 1921 Anayasamız hariç 1961 ve 1982 Anayasalarımız ayrıntılı anayasa kategorisinde yer almaktadır (Ergül, 2019: 64).

2. KURUCU İKTİDAR: ANAYASALARIN YAPILMASI ve DEĞİŞTİRİLMESİ

Anayasaları canlı bir varlığa benzeten Pierre Pactet'e göre: ' Anayasalar, canlılar gibi doğar, gelişir, siyasal yaşamın bozucu etkilerine maruz kalır, önemli veya önemsiz değişikliklere konu olur ve bir gün canlılığını yitirerek yok olur.' (Gözler, 2016: 10). Bu doğrultuda kurucu iktidar anayasanın yapılması, değiştirilmesi ve zamanı gelince ortadan kaldırılmasını sağlayan; devletin hukuki ve siyasi kaynağını oluşturan bir güçtür.

Bu bağlamda kurucu iktidar kavramı ile kurulmuş iktidar kavramları karıştırılmamalıdır. Kurulmuş iktidarlar anayasalar tarafından meydana getirilmiş hukuki nitelik kazandırılmış organlardır. Devletin yasama, yürütme, yargı gibi temel erkleridir (Tacir, 2020: 359-360).

Siyasi iktidar, olağan dönemlerde anayasa ve hukuk düzeni ile sınırlandırılmış, toplumdaki en üst ve kapsamlı bir güçtür. Siyasi iktidar olağanüstü dönemlerde çerçevelendiği anayasal sınırları yıkarak anayasal boşluklardan yeniden doğmaktadır. Ortaya çıkan yeni siyasi iktidar 'sınırsız, devredilemez ve bölünemez' bir egemen güce sahip olmaktadır. Ackerman'a göre, kurucu iktidar kavramı 'normal siyaset' zamanında değil 'anayasal siyaset' zamanında ortaya çıkmaktadır. Bu görüş kurucu iktidar kavramının 'içkin' ve 'aşkın' ayrımını ortaya koymaktadır. Aşkın kurucu iktidar anlayışına göre, anayasayı geçerli kılan otorite siyasi topluluğun içerisinde hayali yaşamaktadır ve sadece darbe, devrim, savaş gibi olağanüstü durumlarda somutlaşmaktadır. İçkin kurucu iktidar ise, egemenliği anayasayı sürekli olarak geçerli kılma yetkisine sahip kişi veya gruplara atfetmiştir. Bu anlayışı savunan Carl Schmitt kurucu iktidarı kesintisiz ve sürekli bir irade olarak görmektedir (Gönenç, 2007: 158-159).

İngiliz kamu hukuku geleneğine bakıldığında 'parlamento her şeyi yapabilmektedir'. Parlamento, olağan yasaları hangi usullerle hazırlıyorsa devletin teşkilatlanması boyutunda da aynı usulleri kullanmaktadır. İngiltere kurucu iktidar düşüncesinden ziyade kurulmuş iktidar düşüncesini benimsemiştir (Gözler, 2016: 18).

Kurucu iktidar düşüncesi devrim döneminde Fransız siyasal düşünürler tarafından dile getirilmiştir (Gözler, 2016: 18). 'Halk egemenliği' ve 'genel irade' kavramlarının fikir babalığını yapan Fransız siyasal düşünür Jean Jaques Rousseau, 'kurucu iktidar' düşüncesinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Rousseau'ya göre halkın bütününün iradesi siyasal hayatta genel irade olarak görülmektedir. Egemen varlıkları şekillendiren yasalar, genel iradenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda anayasa da genel iradenin bir sonucudur. Rousseau'nun açıkça yer vermediği kurucu iktidar düşüncesi Sieyes tarafından ortaya konmuştur. (Küçükkaya, 2011: 3-4).

Emmaanuel Sieyes'a göre kurucu iktidarın merkezi ulustur (Tumay, 2015: 29). 'Herşey, istisnasız olarak, genel iradeden çıkar; herşey halktan yani ulustan gelir.' Genel iradeden tek ve üstün olarak ortaya çıkan bu iktidarı kurucu iktidar olarak tanımlamıştır. 'Bir anayasa her şeyden önce bir kurucu iktidara dayanır.' (Gözler, 2016: 22).

Ona göre, yasama ve yürütmenin temel ilkelerini ve yetkilerini düzenleyecek bir anayasa yapma hakkı ulusa aittir. Anayasaların geçerliliğini ulusun isteğine bağlamaktadır. Ulusu anayasa yapma konusunda hakka sahip olması, kurucu iktidarı da

hukuki bir kavrama dönüştürmektedir (Can, 2013: 66-67). Sieyes anayasa yapma hakkını milletlerin mutlak hakkı olarak görmektedir. Mutlak olarak görülen hakkın kurallara bağlanması ise hakkı sınırlandırmaktadır. Rousseau' ya göre kurucu iktidarın mutlak olmasıyla birlikte 'düzenli idare ilkesi' uğruna kısıtlamayı kabul etmek şarttır. Sonuç olarak anayasaların büyük çoğunluğu anayasayı değiştirme usullerine anayasa içerisinde yer vermektedir (Güler, 2007: 39).

Carl Schmitt modern devrimleri demokratik kurucu iktidar içerisinde değerlendirmektedir. Demokrasi ile kurucu iktidarı aynı çerçevede düşünse de temsil açısından sınırlandırmaktadır. Ona göre, kurulu bir düzen içerisinde halkın doğrudan varlığından söz edilememektedir ancak 'seçmen olarak kurulmuş halktan' veya 'haklarını kullanan yurttaş' olarak temsilinden söz edilebilmektedir (Demirkent, 2015: 112). Almanca da 'kişi ya da şeylerin durumu, varlığı' anlamına gelen 'Verfassung' sözcüğünü devletle ilişkilendirmiş, bir halkın siyasal birliği anlamında tanımlamıştır. Schmitt 'Anayasa Öğretisi' kitabında mutlak anayasa, göreli anayasa, pozitif anayasa ve ideal anayasa olmak üzere dört farklı anayasa ayrımı yapmıştır. (Göztepe, 2015: 139).

Schmitt'e göre anayasa öncelikle devletin egemenliğine ve bölünmezliğine işaret etmektedir. Fransız Devrimi'nde bu düşünceye 'kurucu iktidar' kavramı eklenmiştir. Kurucu iktidar, ' halkı var olan politik bir güç' olarak tanımlamaktadır. Kurucu iktidar halkın siyasi bir irade olarak vücut bulmuş halidir. Fransız Devrimi'nin öznesi de Fransız halkıdır. Bu doğrultuda Weimar Anayasası'nın hukuki dayanağı Alman ulusudur. Schmitt'e göre kurucu iktidar dönemin koşulları doğrultusunda farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Referandum, kamuoyu gibi kavramlar kurucu iktidarı doğrudan siyasal eyleme katmaktadır. Bu çerçevede kurucu iktidar siyasal eyleme doğrudan katılabilme iradesine sahip olduğu ölçüde kurucudur (Kardeş, 2012: 86-87).

Schmitt ise kurucu iktidarın kim olmasından ziyade kurucu iktidarın doğasıyla ilgilenmektedir. Schmitt'e göre kurucu iktidar, siyasal birliğin varlığını belirleme yetkisine sahip siyasi bir iradedir (Can, 2013: 66-67). Carl Schmitt kurucu iktidarı ya anayasanın üstünde, ya da merkezinde konumlandırmaktadır. Kurucu iktidarı kurumsallaşmış, istikrarlı bir anayasal düzenle bütünleşen bir olgu olarak görmektedir (Akkanat, 2015: 6-7).

Hannah Arendt, Almanya doğumlu Yahudi kökenli bir ailede doğmuştur. 2.Dünya Savaşı ve Yahudi Soykırımlarına yakinen tanıklık etmesi, politika konusundaki

düşüncelerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Temel anlamda politikayı yaratıcı eyleme ve çoğulluğa dayandırmaktadır. Bu doğrultuda kuruculuk fikrini dışlamayan Arendt, kurma faaliyetini anayasanın temeli olarak görmektedir. Kurucu eylemi 'kökeni olmayan bir başlangıç' olarak gördüğü 'otoriteye' dayandırmaktadır. Arendt, devrimleri modern başlangıçlar olarak görmüş, otorite ile iktidarı birbirinden ayıran Amerikan Devrimi'ni tek başarılı devrim olarak görmektedir. Devrimin ortaya koyduğu anayasanın temeli olarak iktidarın kaynağını 'halk', otoritenin kaynağını ise 'kurucu babaların eylemi' olarak görmektedir (Demirkent, 2015: 91-95).

Arendt'a göre Amerikalıların otorite kaynağı, egemenlikten ortaya çıkmış bir sözleşmeden ziyade müzakere ve ikna ya dayanan bir kuruculuğu barındırmaktadır. Sieyes'ın ortaya koyduğu kurucu iktidar- kurulu iktidar ayrımı özünde anayasa yapıcısı olarak 'halk'ın iradesini anayasanın üzerinde konumlandırmaktadır. Anayasa ile kurulmuş bu düzen halkın iradesini her an değiştirebilmektedir. Keyfi doğaya sahip bu irade hukuksal bir zemine sahip olmadan anayasal kurumları ortadan kaldırabilme yetkisine sahip olmaktadır. Böylece kurucu iktidar istikrarlı bir siyasal vücut bulamayacak, yasanın kalıcılığını güvence altına alacak bir otoriteye dönüşemeyecektir. Arendt 'otorite ile iktidarı, anayasa ile halkı birbirlerinde ayırarak' güvence altına almıştır. Sonuç olarak Arendt kurucu iktidar kavramını reddetmemiş, egemenlik kavramından ayırmıştır (Demirkent, 2015: 96).

Anayasaların oluşumlarında; savaş-barış, işkence, baskı-özgürlük gibi tarihsel deneyimlerin yanı sıra devlet adamları, din adamlarının söylemleri, diplomatların davranışları gibi olgularda rol oynayan etkenlerdendir. Açlık, salgın hastalıklar, terörizm, sel baskını gibi doğal afetler, toplumun sosyal ihtiyaçları, coğrafi konum, çevre koruması, ulaşım altyapı, uluslararası ticaret doğrultusunda oluşan ihtiyaçlar, kültüre ilişkin gereksinimler, ekonomi, eğitim sistemine ilişkin hususlarda kaynaklık eden bir diğer etkenlerdendir (Kirchhof, 2014: 84).

Önemli siyasal olaylar sonucunda ortaya çıkan tarihin kırılma noktalarında belirli bir gruba yazılı anayasa yapma yetkisi verilmektedir. Bu çerçevede kurucu iktidar olarak tanımlanan yetki sahibi asli ve tali olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. (Çoban, 2011: 11).

Anayasanın darbe, devrim, ihtilal sonucunda ortadan kalkmasının yanı sıra toplumun; ekonomik, siyasal koşulların değişmesi ve ihtiyaçlarının farklılaşması sonucunda da yeni bir anayasa ihtiyacı doğabilmektedir. Bu doğrultuda istisnai olarak

eski hukuk düzeninin ortadan kaldırılıp 'asli kurucu iktidarın anayasayı yeniden oluşturabileceği gibi siyasal aktörlerin aynı kalması sonucunda 'tali kurucu iktidar' eşliğinde anayasanın maddelerinde değişiklik yapılabilmektedir (Batum, 2009: 45-46).

2.1. ASLİ KURUCU İKTİDAR

Devletlerin ayrılması veya bağımsızlık kazanıp yeni bir devletin ortaya çıkması halinde; devlet iktidarını tekelinde bulunduran (çoğunlukla totaliter ve otoriter devletler) yönetimlerin devrim, darbe yoluyla değişmesi veya ülkenin sosyal, ekonomik ya da siyasal bir dönüşüm yaşaması sonucunda anayasanın ortadan kaldırılması, yeni bir anayasa yapılması için gerekli hukuki bir boşluk oluşturmaktadır. Buradaki hukuki boşluktan yararlanılarak anayasayı yapan organa asli kurucu iktidar denilmektedir (Çoban, 2011: 11-12).

Asli kurucu iktidar, yeni bir ideoloji ve sisteme dayanan yeni bir anayasayı ortaya koyarken hukuki açıdan herhangi bir hukuk kuralına tabi değildir. Ortaya çıktığı şartlar ne olursa olsun asli kurucu iktidar geçici bir olgudur anayasayı yaptıktan sonra ortadan kalkmaktadır (Çoban, 2011: 11-12).

Bir ülkedeki siyasal sistem ve bu sisteme dayalı hukuk sisteminin yıkılması sonucu veya devletin üzerine kurulmuş olduğu düşünce ve ideolojinin değişmesi -yeni bir kurucu felsefenin egemen olması- sonucunda asli kurucu iktidar ortaya çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkelerin faşist ideolojiden demokrasiye geçişi, 1990'lı yıllarda sosyalist rejimlerin yerini liberal demokrasilere bırakması sonucunda ülkeler yeni anayasalar yapmışlardır (Batum, 2009: 39).

2.1.1. Asli Kurucu İktidarın Özellikleri

Asli kurucu iktidarın özelliklerine bakıldığı zaman 'hukuk dışı' ve 'sınırsız' olarak kategorize edilmektedir. Kimi hukukçular hukuk dışı olarak nitelendirmekte kimileri ise hukuki bir temele oturtmaktadırlar (Teziç: 1998: 148).

Hukuk Dışı*:* Asli kurucu iktidar yeni bir anayasa yaparken hukuk boşluğundan yararlanmaktadır. Mevcut anayasayı ilga ederek de bu boşluğu yaratabilmektedir. Bu doğrultuda yeni bir anayasa oluştururken herhangi bir bağlayıcı hukuk kuralı olmadığı için hukuk dışı olarak nitelendirilmektedir (Gözler, 2011: 323).

Carre Malberg, kurucu iktidarın hukuk dışı olduğunu savunmaktadır. Devletin kaynağını bir olgu olarak gören Malberg, bu olgunun hukukun dışında kaldığını savunmaktadır. Bu doğrultuda devletin anayasasının ilk yapılması da hukuk dışı bir olgudur. Darbe veya devrimlerin anayasal hukuki bir temele değil şiddete ve güce dayandığını savunmuş, darbe sonrasında kurucu iktidarın yaptığı yeni anayasayı da hukuk dışı olarak nitelendirmiştir. (Çoban, 2011: 14-15). Malberg anayasayı, devleti çerçeveleyen en üst hukuk normu olarak görmektedir. Hukukun ve devletin oluşumunu anayasa ile ilişkilendirmiştir. Ona göre, anayasanın olmadığı durumlarda hukukun varlığından söz edilememektedir. Anayasadan önceki egemen güç ise 'kabagüç'e dayanmaktadır (Batum, 2009: 40).

Carl Schmitt, Sieyes gibi pozitivist yazarlar da asli kurucu iktidarı hukuk dışı olarak görmektedir (Çoban, 2011: 15).

Hobbes, Locke ve Rousseau'nun öncülüğünü yaptığı 'toplum sözleşmesi' nden etkilenen Sieyes'a göre asli kurucu iktidar; milleti oluşturan bireylerin özgür bir şekilde bir araya gelerek ortak bir irade ile karar vermeleri sonucunda oluşmaktadır. Doğrudan ortaya çıkan bu irade sonucunda bireylerin ortak bir karara varmaları oldukça zordur. Burada karşımıza kamusal meseleleri yürütmek üzere -kendilerine devredilmiş yetkiler doğrultusunda iş gören- ortak iradeden doğan temsilciler çıkmaktadır. Sieyes'a göre millet doğal hukuka tabidir. Egemenliğin kaynağı olan millet kanunun kendisidir. Asli kurucu iktidarın kaynağını millet olarak tanımlayan Sieyes'a göre, anayasayı yapan millet devlet organlarını da yaratmaktadır. Oluşturulan bu organlar anayasaya tabi olmak zorundadır. Anayasanın kuruluş aşamasının her adımını kurucu iktidarın eseri olarak tanımlamaktadır. Ona göre kurulmuş iktidar kendisine devredilen 'iktidar yetkileri' üzerinde herhangi bir değişiklik yapamamaktadır (Aydın, 2011: 313-314).

Eroğul'a göre eskiden yeni bir devlet kurulduğunda iktidar yetkilerini, ya 'Allah' tan, ya 'Tarih' ten ya da 'Millet' ten vs. alırlardı. Yetkilerini kendileri belirledikleri için herhangi bir hukuki nitelikleri olmamıştır. Bu doğrultuda asli kurucu iktidar da bu yöntemlerle yeni bir anayasa yaptıkları için hukuk dışıdır (Eroğul, 1974: 23).

Burdeau asli kurucu iktidarın hukuki olduğu görüşündedir. Burdeau'ya göre devrim, hukuk sisteminin kesintiye uğramasından ziyade hukuk sisteminin yapısının değişmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda devrim, darbe sonrası ortaya çıkan asli kurucu iktidarda hukuki bir niteliktedir. Hukukiliği savunan bir diğer yazar

Duverger'dir. Duverger'e göre, darbeler, devrimler gibi olgular çerçevesinde siyasal iktidarın gücü eline geçirmesinin ardından fiili olarak hükümet halini almaktadır. İktidarı ele geçiren bu fiili hükümetler yapacaklarını hukuki bir şekilde ilan etmektedirler. Bu çerçevede kurulan asli kurucu iktidar yeni anayasayı yaparken bu temel ilkeler çerçevesinde hareket etmektedir (Şahin, 2013: 111).

Sınırsız*:* Asli kurucu iktidar devrim, darbe gibi olağanüstü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Mevcut anayasayı ilga edebilme yetkisine sahip olduğu için böyle bir iktidarı sınırlandıran hukuki kurallarda ortadan kalkmış durumdadır. Bu doğrultuda asli kurucu iktidar en üst, sınırsız iktidar olarak ifade edilmektedir (Gözler, 2011: 324).

Anayasalarını yeniden yapan ülkelerdeki iktidarlar bir önceki anayasanın hukuk düzeni ile bağlı değillerdir. Fakat anayasa yapılırken ki ortamın şartları doğrultusunda 'hukukun genel ilkeleri' ile bağlanabilmektedir. Örneğin liberal demokratik bir anayasa yazılmak istenirse, yazılan anayasa liberal demokrasinin ilkeleri çerçevesinde şekillenmektedir. Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (Romanya, Bulgaristan, Polonya, Slovakya) liberal demokrasiye geçiş yapmışlardır. Bu doğrultuda yeniden yazdıkları anayasaları, liberal anayasalarda olması gereken kural, kurum ve ilkelerle çerçevelenmiştir. Avrupa Konseyi bünyesinde bulunan 'Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu' bir diğer adıyla 'Venedik Komisyonu' ülkelerin anayasa yapım aşamasında yol gösterici rol oynamaktadır (Batum, 2009: 42-43).

2.1.2. Asli Kurucu İktidarın Anayasa Yapma Usulleri

Asli kurucu iktidar olağanüstü hallerde ortaya çıktıkları için hukuken uymak zorunda oldukları herhangi bir usul yoktur. Asli kurucu iktidarlar anayasa yapma usullerinde en yaygın olarak monarşik ve demokratik usulleri tercih etmişlerdir (Gözler, 2019: 107).

Monarşik Usuller*:* Kurucu iktidarın iradesi büyük oranda tek bir kişiye ait olduğu durumdur. Anayasayı yaparken iktidar tek başına kendi iradesi doğrultusunda hareket ederse 'ferman anayasası' olarak adlandırılmaktadır (Gülsoy, 2012: 11). Genellikle 19. Yüzyılda yapılan anayasalar örnek gösterilmektedir. 1848 İtalya Anayasası, 1889 Japonya Anayasası (Karagenç, 2020: 163). Monokratik anayasaların bir diğer türü 'misak veya pakt' anayasalarıdır. Ferman anayasalardan farklı olarak burada anayasa sadece hükümdarın iradesi ile hazırlanmamış, devlet elitleri, burjuvazi, gibi faktörlerle birlikte

hazırlanmıştır. 1215 Magna Carta misak niteliğindedir. Monarşilerin gücünün azalmaya başlamasıyla birlikte misak anayasaları ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2004: 91). Ferman anayasaları hükümdarın tek taraflı iradesinin bir ürünü olduğu için bağlayıcılık açısından zayıftır. Misak usulü ise, karşılıklı sözleşme niteliğinde olduğu için iki taraflıdır ve bu çerçevede bağlayıcıdır (Gözler, 2011: 327).

Demokratik Usuller: Demokratik kurucu iktidar yetkilerini bir kişinin iradesinden değil, halkın ya da milletin iradesinden almaktadır. Demokratik usullerde asli kurucunun sahibi millet ya da halk olarak görülmektedir. Anayasaları toplum sözleşmesi niteliğinde gören anlayış temel alınmaktadır.

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yazılı anayasalar (1787 ABD, 1791 Fransa) toplum sözleşmesi anlayışı ile ortaya çıkmıştır. Demokratik usullerde halkın anayasa yapım aşamasına dahil olması için iki farklı yol izlenmektedir. Kurucu Meclis dediğimiz ilk yol da halk anayasayı hazırlama ve kabul etme yetkisini meclise vermektedir. Bir diğer yol ise, iktidarı geçici olarak belirli bir dönemde elinde bulunduran kişilerin hazırlamış olduğu anayasa taslağının halk oylamasına sunulduğu 'kurucu referandum' sistemidir (Teziç, 1998: 150-151).

Kurucu Meclislerin oluşumları ile ilgili anayasa teorisi alanında farklı görüşler olduğu gibi, uygulama alanında da farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıkları ele alacak olursak bir görüşe göre, kurucu meclis mevcut anayasanın dışında oluşmuş ise 'hukuk dışı yetki kullanan meclis' olarak tanımlanmaktadır. Mevcut anayasaya uygun bir şekilde oluşmuş meclis ise yeni bir anayasa yapsa dahi sahip olduğu yetki, kurucu bir yetki olmadığı için kurucu meclis kabul edilmemektedir. Diğer bir görüş ise, mevcut anayasaya göre veya bir hukuk kuralı doğrultusunda oluşmuş meclis, 'kurucu meclis' niteliği kazanmaktadır. Kurucu meclisler sadece anayasa yapmak için değil yasama yetkisini kullanmak içinde oluşturulabilmektedir. Yasama meclisleri anayasaları kökten değiştirebilme yetkisine sahip olduğu gibi yeni bir anayasa yapma yetkisine de sahip olup, kurucu meclise dönüşebilmektedirler (Eren, 2020: 41).

Dünyadaki anayasa yapım aşamalarına bakıldığında meclis, 'kurucu meclis' ve 'yasama meclisi' olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1787 Amerikan Anayasası kurucu bir meclis tarafından 1791 Fransız Anayasası ise yasama meclisi tarafından hazırlanmıştır. Halkı temsil etmek amacıyla kurulan bu iki meclis, görev niteliği ve süresi bakımından farklılık göstermektedir. Yasama meclisleri anayasa yapma görevinin yanı sıra esas

olarak yasama organı olarak görevlendirilmiştir. Kurucu meclisler ise esas görevi anayasayı yapmaktır. Anayasanın kabulünden sonra görevi sona eren kurucu meclislerin bazıları dağılırken bazıları da yasama organı olarak görevini devam ettirebilmektedirler (Gönenç, 2011: 19-20).

Jon Elster, kurucu meclislerin görevini anayasayı kabul etme veya önerme şeklinde tanımlamıştır. Kurucu meclisleri oluşumu ve işlevi açısından dört farklı gruba ayırmıştır.

- Anayasal Konvansiyonlar*:* Anayasayı kabul etmek üzere tek bir amaç için seçilmektedir. Federal Konvansiyon ve 1949 Almanya Bonn Anayasası'nı ayrıntılı şekilde hazırlamış Parlamento Konseyi bu grupta yer almaktadır. Çoğunlukla Amerikan eyaletlerinde görülmektedir.
- Yetkilendirilmiş Kurucu Yasama Organı*:* Anayasayı yapma ve olağan yasama organının işlevlerini yerine getirmek üzere seçilmektedir. 1945 Fransız Parlamento seçiminde oy veren kişilere 'Bugün seçilen Meclisin kurucu meclis olmasını ister misiniz?' şeklinde soru sorulması üzerine oy kullanan kişilerin %96'sının *'evet'* şeklinde cevap vermiştir. Bu doğrultuda 1945 seçiminde oluşturulan Fransız Parlamentosu yetkilendirilmiş bir kurucu yasama organıdır.
- Kendiliğinde Oluşmuş Kurucu Yasama Organları*:* Olağan bir parlamento olarak seçilmiş meclis daha sonra kendisini kurucu bir meclise dönüştürmektedir. İhtilal yıllarında Amerikan eyaletleri arasında yaygın bir modeldir. Komünist rejim altında oluşturulan Macaristan Parlamentosu olağan yasama yetkisini kullanarak yaptığı yeni anayasa değişiklikleriyle rejimi ortadan kaldırmıştır. Bu çerçevede 1989-1990 Macaristan Parlamentosu bu grupta yer almaktadır.
- Kendiliğinden Oluşmuş Yasama Meclisleri*:* Anayasayı hazırlamak üzere seçilen meclis, "Daha fazlasını yapabilen daha azını da yapabilir" ve "Bir gücü yaratan o gücü de kullanabilir" ilkelerini takip ederek yasama işlevini de üstlenmektedir. 1848 Frankfurt Parlamentosu, Alman Konfederasyonu Meclisi'ni feshetmiş ve yetkilerini de üzerine almıştır. 1946 Hindistan Kurucu Meclisi de bir diğer örnek olarak gösterilmektedir (Elster, 2009: 421-422).

2.2. TALİ KURUCU İKTİDAR

Toplum biliminin değişmez yasası gereği toplumlar, sürekli bir şekilde değişim halindedir. Toplumun, hukukun bir kaynağı olarak gösterilmesi ister istemez toplumda

gerçekleşen değişimlerin hukukta –doğal olarak anayasalarda- da kendini göstermesi anlamına gelmektedir. Anayasal kurallar oluşturulurken içinde bulunulan dönemin gereksinimleri göz önünde bulundurulmaktadır. Dogmatik hukuk tekniği olan anayasa değişiklikleri, sosyo-politik düzende ortaya çıkmış gereksinim, beklentiler sonucunda 'itici bir güç' çerçevesinde meydana gelmektedir. Anayasa değişiklikleri genel olarak belirli usuller doğrultusunda gerçekleşmesi beklenen hukuki bir teknik olarak görülmektedir. Bu noktada görülen anayasa değişiklikleri baskı ve çıkar gruplarının, siyasi partilerin, kitle iletişim araçlarının, zaman zamanda kamuoyunun itici gücüyle oluşan iradenin 'tescil'i olarak anlamlandırılmaktadır (San, 1993: 24-26).

Anayasalar, mutlak değiştirilemez kurallar değillerdir. Toplumsal gelişmelere paralel olarak anayasalarda değişiklikler meydana gelmektedir. Bu doğrultuda anayasaya hukuki ve siyasi nitelik kazandıran asli kurucu iktidar anayasayı hazırlarken, ilerleyen zamanlardaki anayasa değişikliğinin kim tarafından gerçekleştirileceğini ve nasıl değiştirileceğini belirlemiştir (Erdal, 2008: 172) .

Anayasalar yürürlüğe girdikten sonra dönemin şartları doğrultusunda değiştirilmesi gündeme gelmektedir. Anayasa değişikliğinin gerçekleşmesi için gerekli usul ve esaslar ise anayasa metni içerisinde yer almaktadır. Öngörülen usul ve esaslara göre yapılan değişikliklere anayasa değişikliği, bu değişikliği yapma yetkisine sahip iktidara ise tali kurucu iktidar denilmektedir (Can, 2013: 77). Türev, türevsel, ikincil kurucu iktidar olarak da adlandırılmaktadır. Türev kurucu iktidarlar varlıklarını mevcut anayasadan almakta bu konuda hukuken sınırlı iktidarlardır (Gülsoy, 2012: 9).

2.2.1. Tali Kurucu İktidarın Özellikleri

Mevcut anayasanın değiştirilmesi hususunda, tali kurucu iktidarın kimin olacağı hangi usullerle anayasayı değiştireceği önceden belirlenmiştir. Bu doğrultuda tali kurucu iktidar hukuki nitelikte bir iktidardır. Şüphesiz bu konuda fikir birliği söz konusudur (Gözler, 2011: 339-341).

Tali kurucu iktidarın nasıl belirleneceği, anayasayı değiştirme yetkisinin hangi organa ait olduğu hemen hemen tüm anayasalarda belirtilmektedir. Anayasanın hangi usuller doğrultusunda değiştirilebileceği asli kurucu iktidar tarafından belirlenmiştir. Bu doğrultuda 'hukuk-dışı' olarak tanımlanan asli kurucu iktidar, tali kurucu iktidarı da istediği şekilde belirleyebilmektedir. Anayasaları değiştirme yetkisi anayasa tarafından kurulmuş bir organa verilebileceği gibi hükümete, halka ya da tek bir kişiye dahi

verilebilmektedir. Anayasayı değiştirme yetkisi a veya b organına verilemeyeceği gibi kesin genel bir hukuk kuralı bulunmamaktadır (Gözler, 2016: 116-117) .

Anayasalar devletin bütünlüğünü sağlamak, egemenliği meşru kılmak, devleti hukuki olarak sınırlandırmak ve denetlenebilir kılmak adına toplum için istikrarlı bir düzen oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda anayasalar, toplumun sarsılmaz temel taşlarıdır. İstikrar kaynağı olarak görülen anayasalar, demokratik nitelikleri gereği çoğunluğun 'geçici hevesiyle' değiştirilmemesi öngörülerek 'sürekli ve değişmez' mantığı ile hazırlanmaktadır. Ancak belirli dönemlerde meydana gelen anayasalar, yeni dönemin şartlarına göre değiştirilip toplumsal gelişmelere uyumlu hale getirilmektedir. Bu doğrultuda Anayasayı oluşturan erkler, ilerleyen süreçlerde kendi tarafından oluşturduğu organ –parlamento- tarafından değiştirilmesini istemediği hükümleri anayasa da güvence altına almıştır. Örneğin, 1787 ABD Anayasası 5. Md gereği 'federe devletlerin senatoda eşit olarak temsil edilmeleri konusunda onların rızası olmadan değişiklik yapılmamasına'; 1967 İtalya Anayasası md. 139 'hükümet biçiminin Cumhuriyet oluşunun değiştirilmemesi'; 1958 Fransa Anayasası md. 89.; 1992 Portekiz Cumhuriyet Anayasası'nda da uzunca bir değiştirilemez hükümlere yer verilmiştir. Anayasaların değiştirilemez hükümlerine 'Özgün Anayasa' veya 'Çekirdek Anayasa' denilmektedir. Parlamentonun keyfi müdahalelerine anayasa ile karşı konulması korunması amaçlanmıştır (Gören, 2009: 2-4).

Varlığını anayasadan alan tali kurucu iktidar yine anayasa tarafından sınırlandırılmıştır. Sınırlı bir iktidar olan tali kurucu iktidar maddi, zamansal ve biçimsel sınırlara tabiidir. Katı anayasalarda olduğu gibi anayasaların içerisinde yer alan değiştirilemez hükümleri tali kurucu iktidarın maddi (içeriksel) sınırını oluşturmaktadır. Devletler temel niteliklerini oluşturan ilkeleri korumak amacıyla sınırlamaya başvurmuşlardır. Devletin cumhuriyet şekli, federal yapısı, üniter yapısı; bazı devletlerin ise ideolojik temellerinin değiştirilmesi gibi maddeler yasaklanmaktadır. Bazı anayasaların değiştirilebilmesi için belirli bir süre ya da dönem geçmesi gerekmektedir (Gözler, 2011: 340-345). 1975 Yunan Anayasası (md. 110) ve 1976 Portekiz Anayasası (md.284) yayınlanmalarından itibaren ilk beş yıl içerisinde değiştirilmesi yasaklanan maddeler içermektedir (Özmen ve Özdemir, 2011: 874).

Biçimsel sınırlamalar ise katı anayasalarda olduğu gibi anayasa, değiştiriliş usulüne ayrıntısına kadar yer vermektedir. Bu doğrultuda tali kurucu iktidar ancak biçimsel sınırlara uyarak anayasayı değiştirebilmektedir (Gözler, 2011: 343-345).

Biçimsel sınırlamalar kimi zaman anayasa değişikliklerini karmaşık hale getirebilmektedir. Nitekim 27 Ekim 1946 Fransa Anayasası'nda anayasa değişikliğini konu edinen 90. Madde gereği;

> "Teklif yetkisi münhasıran Millet Meclisi'ne aittir. Bu meclis, teklif kararını ancakbirbirinden en az üç aylık bir ara ile ayrılan iki görüşme neticesinde ve üye tamsayısınınmutlak çoğunluğu ile verebilmektedir. Cumhuriyet Konseyi, mutlak çoğunlukla alacağı bir kararla Millet Meclisi'nin teklifini benimsediği takdirde, Meclis'in ikinci bir görüşme yapmasına gerek kalmaz. İlk teklif böyle yapıldıktan sonra, Millet Meclisi ayrıntılı bir değişiklik tasarısı hazırlamaktadır" (Eroğul, 1974: 108-109).

Onay safhasında ise değişikliğin halkoyuna sunulması yönünden şartlara bağlanmıştır. Halka şartlı veto hakkı tanınmasına karşın Cumhurbaşkanı'na herhangi bir veto hakkı tanınmamıştır. Değiştirme usulünün bu denli güçlüklerle dolu olması, anayasada değişiklik yapma hususunda dört yılı aşkın bir süre geçmesine sebebiyet vermiştir. Yapılacak değişikliğin birinde de 90.maddenin değiştirilmesi hedeflenmiş lakin 13 Mayıs 1958 yılında meydana gelen hükümet darbesiyle anayasa bütünüyle ortadan kalkmıştır (Eroğul, 1974: 108-110).

Uruguay Anayasası (md. 330 vd.) kayıtlı seçmenlerin yüzde onu ve yasama organı üyelerinin beşte ikisine anayasa değişikliği teklifini ve halkoyuna sunma yetkisini birbirinden ayrı şekilde vermiştir. Kayıtlı seçmenler teklifi önce yasama organının başkanına sunar, meclis ise halkoyuna sunulacak bu teklife ilave ekleyip eklemeyeceğini müzakere etmektedir. Teklif halk girişimi ile oluşmuşsa hemen, yasama meclisi tarafından teklif edilmiş ise ertesi seçimlerde oylanmaktadır. Her iki durumda değişiklikler, kayıtlı seçmenlerin 'yüzde otuz beşinin' halkoyuna katılmış olması şartı ile salt çoğunluğun evet oyu vermesine bağlıdır (Aydın, 2011: 166-167).

2008 Ekvador Anayasası'na göre anayasanın temel yapısı, karakteri ya da devletin yapısını belirleyen unsurların değiştirilemeyeceği hükmüne yer vermiştir. Portekiz Anayasası ise 14 maddelik bir düzenleme ile anayasanın değiştirilmesine ilişkin sınırları detaylı bir şekilde belirlemiştir (md.288) (Herdegen, 2014: 376).

2.2.2. Tali Kurucu İktidarın Anayasayı Değiştirme Usulleri

Tali kurucu iktidarın anayasayı değiştirebilmesi için gerekli usuller anayasa metninde yer almaktadır. Bu çerçevede anayasaların değiştirilmesi: Teklif, karar ve onay olmak üzere üç aşamada gerçekleşmektedir.

Teklif Safhası*:* Genel olarak teklif yetkisinin yürütme gücüne ve yasama organına verildiği görülmektedir. Avusturya, İsviçre, İtalya, Günay Kore, Somali'nin içerisinde bulunduğu sekiz ülke teklif yetkisini halka da tanımıştır. Teklif yetkisinin halka tanındığı bu ülkelerde fiili olarak bu yetkiyi kullanan, belli bir azınlık olmuştur. Azınlığın belirlenmesi ülkelerin kararlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu sayı mutlak bir sayı olabileceği gibi belirli bir oran da olabilmektedir. Yetkinin kullanılması açısındanimza toplama usulü geçerlidir. İstisnai olarak İsviçre gerekli imza toplansa dahi teklif verilebilmesi için yasama organının onayı şartını koymuştur. (Eroğul, 1974: 34-35).

Dünya üzerindeki ülkelerin büyük çoğunluğu teklif yetkisini 'hem yürütmeye hem de yasamaya' vermişlerdir. Yetki hem hükümete hem de parlamentoya verilmiştir. Commonwealth Ülkeleri, Sosyalist Ülkeler, Asya, Afrika Ülkeleri örnek gösterilmektedir. Başta ABD olmak üzere Türkiye, El Salvador, Arjantin, Yunanistan gibi ülkeler teklif yetkisini sadece yasama organına vermektedir. İspanya, Nepal, Lübnan ve Ürdün teklif yetkisini sadece yürütme organına vermektedir (Eroğul, 1974: 35-41).

Anayasa değişikliğinin teklif edilmesini zorlaştırmak adına farklı çözüm yollarına gidilmiştir.

Teklif Yeter Sayısı: Anayasa değişikliği teklifi verebilmek için yasama organına getirilmiş sınırdır. Üyelerin salt çoğunluğu, üçte ikisi, beşte üçü gibi mutlak bir sayı öngörülmüştür.

Zaman Bakımından Sınırlama: Anayasalar kendi içerisinde anayasa değişikliklerini bazı dönemlerde yasaklamıştır. Bu doğrultuda anayasa değişikliğinin yasak olduğu dönemlerde değişiklik teklifi de verilememektedir.

Teklifin İçerik olarak Sınırlandırılması: Anayasa metinlerinde bazı maddelerinin değiştirilmesi yasaklanmıştır. Yasaklanan bu hükümlerin değiştirilmesi teklif dahi edilememektedir(Gözler, 2011: 347-349).

Halkın kendi temsilcilerine karşı korunması kapsamında anayasa, bir ülkeye ve adı verilen bir Ulus'a dayanıyorsa -Türkiye- Türk, Gana- Gana'lı, Japonya- Japon, İspanya- İspanyol gibi- toplumun kimliği ve ülkenin tanımının kolayca değiştirilmesinin önüne geçilmek istenmektedir (Aydın, 2011: 308).

Anayasalar siyaseti kısıtlamazlar aksine siyasete meşru bir güçle olanak sağlamaktadırlar. Parlamenter Konseylerde anayasa değişikliğinin zorlaştırılmasının asıl

amacı diktatörlüğün iktidara gelmesini önlemektir. Bu doğrultuda Konsey, değişiklik teklifi için Federal Meclisin ve Federal Konseyin üçte iki çoğunluğu zorunlu kılmıştır (md.79). (Roellecke, 2014: 481-483).

Karar Safhası: Bazı ülkeler de değişiklik teklifinin hazırlandıktan sonra yasama organınca karar verilmesi için nitelikli çoğunluk aranmaktadır. Dörtte üç, beşte üç, üçte iki çoğunluk gibi karar yeter sayıları ülkelere göre değişiklik göstermektedir. (Teziç, 1998: 161-162).

Onay Safhası: Anayasa değişikliğinin son safhasıdır. Onay safhası da aynı şekilde anayasa metninde yer almaktadır. Bu safha Devlet başkanına ait olabildiği gibi halka da ait olabilmektedir (Çoban, 2011: 106-108). Devlet başkanının onay yetkisi; geciktirici veto, güçleştirici veto ve mutlak veto olmak üzere üç çeşittir. Anayasalarda bu yetki çeşidi de düzenlenmiştir. Anayasa değişikliğinin onay için halk oylamasına sunulması da onay yetkisini halka veren anayasalarda görülmektedir. Bu doğrultuda anayasa değişikliği doğrudan halkoyunu sunulması 'mecburi halkoylaması'; devlet başkanının, belirli sayıda seçmenin veya meclis üyelerinin isteği üzerine yapılan oylama ise 'ihtiyari halkoylaması' dır (Gözler, 2011: 352-355).

Kurucu meclisin hazırlamış olduğu anayasanın onaylanması çeşitli yollarla gerçekleşebilmektedir. ABD bağımsızlık savaşı sırasında kurucu meclis tarafından hazırlanan anayasayı onaylamak üzere 'Onay Meclisi' seçilmiştir. Yasama organları tarafından onaylanabileceği gibi halkoyuna da sunulabilmektedir. Anayasa değişikliğinin onayı için bazı sistemlerde salt çoğunluk yeterli olurken bazen de nitelikli çoğunluk aranmaktadır (Aydın, 2011: 451).

Avusturalya anayasa değişikliğini onaylama yetkisini eyalet halklarına vermiştir. Meksika Anayasasına göre ise merkezin kabul ettiği anayasa değişikliklerinin tümünü eyalet yasama organına da onaylatmak gerekmektedir. Kenya Anayasasının 156. Maddesinde belirtilen hükümlerde meydana gelen değişiklik en az dört bölge meclisinin onayına tabidir. Onay yetkisi ya devlet başkanına ya da halka ait olduğu görülmektedir (Eroğul, 1974: 78).

3. ANAYASA YAPIMI YA DA DEĞİŞİKLİĞİNDE YÖNTEM SORUNLARI

Anayasa değişikliklerinin hangi yöntemlerle hangi aşamalardan geçeceği büyük bir öneme sahiptir. Anayasalar toplumsal hayatın işleyişinde önemli bir yere sahiplerdir. Demokratik sistemlerde anayasayı yapma veya değiştirme yetkisi topluma/ millete

verilmiştir. Yöntem konusunda önemli olan anayasa yapım aşamalarında halkın katılım göstermesidir. Halkın bu katılımı anayasanın meşruluğu açısında önem arz etmektedir (Bilir, 2008: 551-553).

Anayasaları değiştirmenin iki yolu mevcuttur. İlki komple yeni bir anayasa oluşturulması diğeri ise anayasanın belirlediği usuller aracılığıyla maddelerinin değiştirilmesidir. Ancak anayasanın belirlediği usuller çerçevesinde anayasanın tüm maddelerinde de değişiklik yapılabilmektedir. Burada tali kurucu iktidarı sınırlayan anayasadaki değiştirilemez hükümlerdir. Tali kurucu iktidarlar değişiklikleri yaparken anayasalarda belirlenen usullere uygun hareket ettikleri için anayasanın değiştirilmesi tartışmalı bir konu değildir (Özbudun, 2012: 109-110).

Nitelikli çoğunluk gibi güçleştirici şartlarla beraber halkoylaması araçsallaşmıştır. Günümüzde anayasa değişikliklerinin yapılmasındaki yöntem yasama meclis ile kurucu meclis yöntemleri kullanılmaktadır. Venedik Komisyonunun 2009 tarihli Anayasa Değişiklikleri Rapor'unda çoğu ülkelerde meclisler 'hem normal yasayıcı hem de anayasal yasayıcı' olarak yetkilendirilmiştir. Bulgaristan, Rusya gibi bazı ülkelerde yeni anayasa yapımı ya da mevcut anayasanın önem atfeden bazı maddelerini değiştirmek için özel Kurucu Meclisler kurulmuştur (Özbudun, 2012: 109-111).

Hiyerarşik yöntem, organik yöntem ve sözleşme yöntemi olmak üzere üç çeşit anayasa yapım yöntemi vardır. Hükümdarın tek taraflı iradesiyle ferman şeklinde anayasayı kabul ve ilan etmesine hiyerarşik yöntem adı verilmektedir. Halkın katılımı, söz hakkı olmaksızın tepeden inme tek taraflı irade ile ilan edilmektedir.

Organik yöntem*;* anayasa değişikliğinin yapılması, yürürlükteki anayasada belirtilen maddeler ve usuller doğrultusunda gerçekleşmesiyle meydana gelmektedir. Tali kurucu iktidarın anayasayı değiştirmesi olarak da tanımlanabilmektedir. Anayasa meclis tarafından yapılsa dahi halkoylamasına sunulmaktadır. Değişiklik gerçekleştirilirken kanunlardan farklı olarak özel bir usul ve nitelikli çoğunluk aranmaktadır (Tumay, 2015: 67-69).

Sözleşme yöntemi; demokratik bir yöntemdir. Sözleşmedeki asıl amaç anayasa yapılırken uzlaşma ilkeleri doğrultusunda, toplumu temsil eden siyasal güç/meclis/kurul ile birlikte halkın da katılım sağlamasıdır. Anayasanın tepeden inmeden ziyade aşağıdan yukarı şeklinde yapılması öngörülmektedir. Amerika ve İsviçre Anayasaları sözleşme yöntemi ile yapılmış anayasalardır. Sözleşme anayasalarının yapım aşamalarında halkın

geniş bir kesiminin söz hakkı olması anayasayı daha demokratik yapacaktır ve bu doğrultuda istikrarlı anayasalar ortaya çıkmaktadır(Tumay, 2015: 67-70).

Anayasalar oluşturulurken yalnızca bugünün değil geleceğin ihtiyaçlarını da karşılayabilmektedir. Anayasalar bir süreden sonra toplumun ihtiyaçlarına yanıt vermeyen katı kurallar bütünü olursa değiştirilmeleri mümkün kılınmalıdır. Anayasa Yargı sistemine sahip devletler herhangi bir sorun ile karşılaştığında, Anayasa Mahkemelerinin yapacakları yorumlar neticesinde çözüm getirmektedirler (Gören, 2009: 12).

Amerikan Anayasası dünyadaki en eski yazılı anayasadır. İstikrarını sadeliğe ve esnekliğe borçlu olan anayasa yalnızca 27 değişikliğe uğramıştır. Anayasanın öncelikli amacı halkın taleplerine doğrudan cevap verebilen güçlü ve seçilmiş bir hükümeti oluşturmaktır. Amerikan toplumunun her kesiminin çıkarlarını ve temel haklarını korumak adına anayasa yazarları toplumsal, siyasal ve ekonomik nedenlerle anayasanın değiştirilebileceğine anayasada yer vermiştir. Anayasayı hazırlayanlar, anayasanın istikrarı açısından yapılacak değişikliklerin kolaylıkla olmaması gerektiği konusunda hem fikirlerdi. Bu doğrultuda anayasayı değiştirebilmek için ikili süreç uygulamışlardır (Targonski, 2000: 5-17).

Kongre, değişiklik sürecini başlatabilmek için her iki mecliste de üçte ikilik oy çoğunluğunu öngörmüş bir yandan da Kongre' de yapılan değişiklikleri görüşmek adına, eyaletlerin üçte ikisinin yasama organları ulusal bir toplantı çağrısı yapabilmektedir. Her iki süreçte de yapılan değişikliğin yürürlüğe girmesi için eyaletlerin dörtte üçü tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Anayasadaki hükümlerin doğrudan değiştirilmesinin yanı sıra hükümlerin uygulanması noktasında 'yargı yorumu yoluyla' değiştirilebilmektedir. Dönüm noktası olarak görülen 'Marbury- Madison' davası sonucunda Yüksek Mahkeme, Kongre kararlarının yorumlanması ve Anayasaya uygunluğu hususunda karara bağlama yetkisini mahkemeye verdiği 'yargı incelemesi' doktrinini benimsemiştir. Anayasaya karşı ilk direnişler, bireylerin haklarının belirginleşmesini isteyen devlet adamları tarafından gerçekleşmiştir. Virginia Haklar Bildirgesinin yazarı olan George Mason, bireysel hakların güvence altına alınmadığını dile getirmiştir. Bu konuda Kongre görüş birliğine varmış Temel Haklarla İlgili Ek ve on maddelik bir değişiklik ile güvene altına alınmıştır (Targonski, 2000: 5-22).

ABD Anayasası ile birlikte, yönetme gücünü doğrudan vatandaşların katılacağı özgür ve açık seçimlerden alan bir hükümet sistemi kurulmuştur. Buradaki sorun vatandaş olarak kimlerin görüleceği hususunda olmuştur. Kurucu babalara göre kadınlar, yoksullar, Afrika'dan getirilmiş köleler ve hizmetkarların oy hakkı bulunmamaktadır. Sadece mülk sahibi beyaz Protestan erkekler oy hakkına sahiptir. 19'uncu yüzyıla doğru eski yöntemler bozulmuş, dışlanmış gruplarda politika sürecinde söz hakkına sahip olmaya başlamışlardır. 1861-1865 yılları arasında kölelik sorunu yüzünden çıkan İç Savaş sonucunda ABD Anayasası'nda üç köklü değişiklik meydana gelmiştir. Köleliğe son verilmiş, ırk, renk ve geçmişte kölelik yapıldığı gerekçesiyle ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır.1920'lerde cinsiyetçilik ortadan kalkmış ve kadınlara da oy hakkı tanınmıştır (Targonski, 2000: 106-108).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ANAYASALAR VE DEĞİŞİKLİKLERİ

Anayasalar dönemin şartları doğrultusunda ortaya çıkan, kurucu iktidarın ideolojisi çerçevesinde şekillenen metinlerdir. Türkiye'de 1876,1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları olmak üzere toplamda beş adet anayasa metni oluşturulmuştur. Kuvvetler birliğini benimseyen 1921 anayasası yumuşak-çerçeve anayasa niteliğindedir. 1960 Darbesi'ne kadar yürürlükte kalan 1924 Anayasası, toplamda 11 defa değiştirilmiş, 1945 yılına kadar ise 5 kez anayasa değişikliğine uğramıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından 1 Sayılı Geçici Kanunu'nun yürürlüğe konulmasıyla birlikte 27 Mayıs ara rejim döneminde 1924 Anayasası bazı hükümleriyle birlikte uygulanmıştır. 1961 Anayasası'nın hazırlanma sürecinde Ankara ve İstanbul Üniversitelerinden hocaların getirtilmesiyle oluşan taslak Kurucu Meclis tarafından kabul edilmesinin ardından halkoyuna sunulmuştur. % 61,5 oranla kabul edilen anayasa darbe öncesi rejimin sorunlarını, anayasa ile çözme düşüncesi doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu çerçeve de hazırlandığı için kapsamlı ve ayrıntılı bir anayasa olarak karşımıza çıkmaktadır. Yürürlükte kaldığı süre zarfında 7 kez değişikliğe uğramıştır.

12 Eylül 1980 Darbesiyle birlikte bir kez daha siyasi faaliyetler komple yasaklanmış, TBMM ve Hükümet feshedilmiştir. 1982 Anayasası da tıpkı 1961 Anayasası gibi dönemin sorunlarını anayasa ile çözmeye çalışmış ve ayrıca ayrıntılı kazuistik bir anayasa olarak karşımıza çıkmıştır. Otoriteye ağırlık veren anayasa, yürütme organını güçlendirmiştir. 1982 Anayasası değiştirilmesi bakımından diğer anayasalardan daha katı ve zor bir anayasa olmasına rağmen 19 kez değişikliğe uğramıştır (TBMM, 'Anayasa ve İç Tüzük Sitesi').

Anayasalar hazırlanırken içerdikleri hükümler doğrultusunda; yasama, yürütme ve yargı erklerinden herhangi birini ön plana çıkarmaktadırlar. 1921 ve 1924 Anayasaları yasama erkini; 1961 anayasası yargı erkini; 1982 Anayasası ise yürütme erkini güçlendirerek ön plana çıkarmıştır (Şirin, 2017: 109).

Olağanüstü yetkilerle donatılmış I. Meclis tarafından yürürlüğe konulan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yumuşak bir anayasa olup 23 Madde ve bir Madde-i Münferide'den oluşmaktadır. 1921 Anayasası'nda anayasa değişikliğinin nasıl yapılacağı hususuna değinilmemiştir. Bu dönemde öncelik yurdun kurtarılmasına ilişkindir. Halifeliğin ve saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilan edilmesi gibi köklü

değişikliklerinin yapılmasının ardından 1960 yılına kadar yürürlükte kalacak 1924 Anayasası hazırlanmıştır. 1876 Kanun-i Esasi'nin hükümlerinin de geçerli olduğu 'çift anayasa' dönemi, 1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle son bulmuştur. Kurucu iktidarın ideolojisi çerçevesinde şekillenen 1924 Anayasası köklü anayasa değişikliklerine yer vermiştir.1928 ve 1937 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleri anayasanın niteliği kapsamında olmuştur. 1945 tarihinde yapılan anayasa değişiklikleri dönemin 'Öz Türkçecilik' akımı doğrultusunda 'anayasanın dili' niteliğinde yapılan değişikliklerdir. Tek parti döneminden çok partili hayata geçiş sağlandıktan sonra yapılan ilk değişiklik 1952 tarihinde yapılmış; Türkçeleştirilen 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu eski hali ile yeniden yürürlüğe konmuştur (Ertan, 2007: 410-411).

27 Mayıs 1960 Darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası halkoylaması ile kabul edilen ilk anayasadır. Temel hak ve özgürlüklere geniş ölçüde yer veren 1961 Anayasası daha sonra yapılan değişikliklerle temel hak ve özgürlükleri kısıtlamaya gitmiştir.1961 Anayasası ile kurulan siyasal sistem parlamenter rejimi benimsese bile işleyişi bakımından tıkanıklıklara sebep olmuştur. Tıkanıklıklar, ekonomik ve sosyal sorunlara yol açtığı gibi siyasal sistemin de işleyememesine neden olmuştur. Anarşi ve terör olayları, cumhurbaşkanının seçilememesi toplumu olumsuz etkilemiştir. 'Siyasal sistem ve toplumsal düzeni' yeniden sağlamak amacıyla 1980 Darbesi ile asker yönetime el koymuştur. 1982 Anayasası 1961 Anayasası'nda aksine Cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluğu arttırılmış, yürütmeye ağırlık verilmiştir (Gül, 2017: 123).

1982 Anayasası, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi, hukuki, ideolojik, sosyal sorunlarını anayasa kapsamında çözüme kavuşturmak üzere hazırlanmıştır. Temel sorunlar boyutuyla otoritenin lehine, özgürlüklerin ise aleyhine olacak şekilde düzenlenmiştir. Türkiye'deki diğer anayasalara nazaran 1982 Anayasası 'güçlü devlet, otoriter idare' kavramlarına önem atfetmiştir (Tanör, 2013: 132-139).

1982 Anayasasında toplamda 19 kez değişiklik meydana gelse de toplumda en çok ses getiren değişiklikler 2007, 2010 ve 2017 yıllarında meydana gelen değişiklikler olmuştur. 2007 yılında meydana gelen anayasa değişikliği kademeli olarak 2017 yılında meydana gelecek anayasa değişikliğinin önünü açmıştır.

1. KANUN-I ESASİ'DEN 1961 ANAYASASI'NA ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ

Osmanlı İmparatorluğu çok uluslu bir toplum yapısına sahiptir. Osmanlı'nın çoğulcu bir toplum yapısına sahip olması siyasal-anayasal değişmelerde, Türk veya Müslüman halkından ziyade Türk/Müslüman olmayan veya Balkan halkının eylemleri de anayasacılık hareketlerinde önemli rol oynamıştır (Tanör, 2016: 19-20).

İktidarın sınırlandırılması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması Batı'da anayasacılık hareketlerinin temelini oluşturmaktadır. Batıda anayasal hareketleri ortaya çıkaran güç halkın orta sınıf olması iken Osmanlı da bu güç, Avrupa'yı bilen 'aydın ve bürokratlar' olmuştur. Osmanlı Devletinin ilk anayasası Kanun-ı Esasi 23 Aralık 1876 yılından kabul edilmiştir. 1909 yılında Osmanlı Devleti'nin parlamenter sisteme geçişini sağlayacak şekilde anayasa değişiklikleri yapılmıştır (Bucaktepe, 2014: 46).

Milli mücadele sonrasında TBMM'nin açılması, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yeni düzene geçilmiştir. 'Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir' anlayışı 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile somutlaştırılmıştır. Bu süreçte 1876 Kanun-i Esasi'nin yürürlükten kalkmamış olması ile kısa süreli bir 'ikili anayasa' dönemi yaşanmış; 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte ikili anayasa dönemini ortadan kaldıran 1924 Anayasası kabul edilmiştir. Devletin kuruluşu, organları, işleyişi, temel hak ve özgürlükleri ile ilgili hükümleri kapsayan 1924 Anayasası hükümet şeklinin Cumhuriyet oluşunu da anayasa ile güvence altına almıştır. 1945 tarihine kadar tek parti dönemine ev sahipliği yapan anayasa 1937 yılında yapılan değişiklikle tek-partinin (CHP'nin) ideolojisini yansıtan ilkeler anayasaya girmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile çok partili hayata geçiş yapılmıştır (Tunç, 2012: 25-29).

27 Mayıs 1960 darbesi on yıllık Demokrat Parti iktidarına son vermiş ve Milli Birlik Komitesi 1 Sayılı Geçici Kanun ile 1924 Anayasası' nı yürürlükten kaldırarak yeni anayasa hazırlamak üzere İstanbul ve Ankara'dan hocalar getirtilmiştir. Hazırlanan anayasa halkoyuna sunularak kabul edilmiştir. 1971 ve 1973 yıllarında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, yürütmenin güçlendirilmesi ve yargı ile ilgili anayasa da değişiklikler yapılmıştır.

1.1 1876 KANUN-I ESASİSİ ve 1909 DEĞİŞİKLİKLERİ

19. yüzyıldaki anayasa hareketlerini anlayabilmek için Osmanlı Devlet sistemine kısaca değinmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin işleyişi 'Padişah- Ulema- Yeniçeri' arasındaki uyuma bağlıdır. Tarım ve fetih gelirlerine dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Osmanlı 17-18. yüzyıllarında gerileme dönemini yaşamıştır. Dirlik düzeninin bozulması, üretimin düşmesi, vergide iltizam usulünün ortaya çıkması bu çöküntünün göstergeleridir. Köylünün yükümlülüklerinin artması ile toplumun yoksullaşması klasik düzenin bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Yerel halk ile Osmanlı merkez yönetimi arasında 'aracı' rolü oynayan 'Ayan' lar 16-17. yüzyılları arasında ortaya çıkan karışıklıklar sonucunda birçok hak elde etmişlerdir. Tımar sisteminin değişmesi Ayanlar'ın devlet topraklarını kiralayarak tımar sahiplerinin yerine geçmesini sağlamıştır. Böylece devlet ve kendileri adına vergi toplama hakkına sahip olmuşlardır. Taşrada ayanların bu denli güçlenmesi kamu düzenini sağlamak, vergi ve asker toplama konusunda merkezi gücü zayıflatmıştır. Fransız Devrimi'nin getirdiği; ulus, milliyetçilik, özgürlük gibi yeni fikirler de imparatorluğun siyasal bütünlüğünü sarsmaktadır (Tanör, 2016: 22-25).

1789 yılında tahta çıkan III. Selim devleti kurtarmak adına yenileşme yoluna gitmek istemiştir. Yenileşme hareketlerine askeri alandan başlayarak tamamen yozlaşmış yeniçerilerin yerine 'Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen)' adını taşıyan askeri bir güç oluşturmak istemiştir. Bu girişim 1807 yılında yönetime karşı ayaklanma oluşumuna sebebiyet vermiştir. III. Selim'i kurtarmak adına İstanbul'a yürüyen Ayan Alemdar Mustafa Paşa Selim'e yetişememiş ama şehzade Mahmut'u kurtarmıştır. Osmanlı tahtına Mahmut'u oturtan Alemdar Mustafa Paşa'nın kendisi de sadrazam olmuştur. Sadrazam olarak göreve geldikten sonra ilk iş olarak ülkede birliği sağlamak adına ileri gelen ayanları İstanbul'a çağırmıştır. İstanbul'a askerleriyle gelen ayanlar ile Osmanlı Padişahı II. Mahmut arasında görüşmeler sonucu 'Sened-i İttifak' adıyla bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma ile ilk kez Osmanlı padişahının yetkileri kısıtlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı beylik düzenini resmen tanımış, vergileri bile beyliklerle pazarlık sonucu belirlemeyi kabul etmiştir. Bunun karşılığında ise ayanlar; padişaha başkaldırmayacak, İstanbul'da herhangi bir ayaklanma olursa padişaha yardım edeceklerdir. Yönetim sorumluluğu da sadrazama verilmiştir. Sened-i İttifak, Osmanlı tarihinin ilk anayasal belgesi olarak görülmektedir (Eroğul, 2000: 200-201).

Sened-i İttifak ile Magna Carta arasındaki karşılaştırmalar literatürde tartışma konusu olmuştur. Sina Akşin iki önemli konuda benzeştiği kanısındadır. İlki; vergilerin belirlenmesi hususunda Sened-i İttifak'ta hanedanlar tarafından Magna Carta da ise papaz ve soyluların dahil olması parlamentoculuğun temellerini oluşturmaktadır. Bir diğer ortak husus ise; cezalarla ilgili hükümdarın keyfiliğinin önüne geçilmesi adına teminat arayışında bulunulmasıdır. Hukuk devletinin oluşumu izlenimi vermektedir (Akşin, 1992: 121).

İlber Ortaylı 'gecikmiş bir Magna Carta' olarak (Ortaylı, 1983: 18) tanımlarken bazı araştırmacılar anayasal hareketlerin başlangıcı olarak değerlendirmektedir. Akyıldız (2012:85-86) eserinde görüşlere şu şekilde yer vermiştir; Niyazi Berkes, 'basit bir anayasa taslağı' olarak nitelendirirken; Sıddık Sami Onar, 'ilk amme hukuku kaidesi ve hukuk devletine doğru gidiş'; Şerif Mardin ise 'Osmanlı'nın modern bir merkezi devlete dönüşmesi yönünde atılan ilk adım' olarak değerlendirmiştir. Bernad Lewis 'feodal ademi merkeziyetçilik sürecinin en üst noktası' olarak yorumlamaktadır.

Amerikan ve Fransız Devrimlerinden sonra batı dünyasında anayasacılığın 'ilk dalgası' yaşanmıştır (İsveç, İspanya, Yunanistan, Norveç, Fransa, ABD Anayasaları). Osmanlı'da Müslüman olmayanlar 'Millet Sistemi' ne tabilerdi. Sistem sayesinde gayrimüslimler, dinsel özgürlüklerini yaşayabiliyor ama yasalar önünde eşitlik hakları bulunmuyordu. Can güvenliği yöneticilerin takdirine bağlı olmakla birlikte mal mülk güvenliği tam anlamıyla sağlanmamaktadır (Tanör, 2016: 75-76).

III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde yapılan yenilikler Tanzimat dönemi boyunca devam etmiştir. Islahatlardaki temel gaye, devlet düzeninin daha iyi duruma getirmektedir. Tanzimat fermanı içeriği bakımdan siyasi, idari, hukuki, askeri vb. alanlardaki yenilikleri kapsayan bir fermandır. Anayasal sürece giden yolda atılmış önemli bir adımdır.

Sanayi Devrimi Batı'daki ticari faaliyetlerin de hızlıca büyümesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin büyük bir pazara sahip olması yeni pazar arayışlarına giren Batılı devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu doğrultuda atılan ilk adım İngiltere ile Osmanlı arasında gerçekleşen 1838 Balta Limanı Sözleşmesi olmuştur. İlerleyen süreçlerde diğer Batılı Devletler ile de anlaşmalar yapılmış, Sanayi Devriminin etkileri Osmanlı'da da hissedilmeye başlanmıştır. Yapılan bu ticaret ilişkileri beraberinde şirketler hukuku gibi ticaret ve sanayi alanında düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Avrupa ile ticaret

yapmak isteyen gayrimüslimlere birtakım ayrıcalıklar tanımlanmış, ticaret hayatı ile ilgili yeni düzenlemelere gidilmiştir. Tanzimat Dönemi olarak nitelendirdiğimiz bu dönemde gelişen bu olayların etkisiyle ticari alanda kadı mahkemelerinin görevleri sınırlandırılmıştır (Kayar, 2017: 6-8).

Mısır sorununun getirdiği iç ve dış karışıklıklar, Ortodoksların korunması gerekçesiyle Ruslar tarafından yapılan baskıyı kırmak amacıyla Osmanlı başta İngiltere ve Fransa olmak üzere batılı devletlerle ittifak halinde olmak istemiştir. İmparatorluğun dağılmasını önlemek adına geniş kapsamlı reformlara duyulan ihtiyaç bir yandan da Batılı ülkelerin gerek ekonomi alanda gerekse Hristiyan toplumuna yönelik güvence ve eşitlik sağlanmasına yönelik talepler '1839 Tanzimat Dönemi' yle sonuçlanmıştır. Tanzimat kelime olarak, düzenleme, yapılanma anlamına gelmektedir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu 3 Kasım 1839 yılında Gülhane'de kalabalık önünde Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmuştur. Ferman I. Abdülmecid'in imzasını taşımaktadır. Osmanlı'da bu zamana kadar 'adaletname' adı verilen benzer hatt-ı hümayunlar ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın farkı ise devlet idaresinde kökten değişiklikler yapacak potansiyelde olmasıdır (Aktel, 1998: 178).

Ferman ile padişah ilk defa kendi iradesi ile yetkilerini ve iktidarını sınırlandırmıştır. Can güvenliği ve dokunulmazlığı, mülkiyet güvencesi, adil ve eşit vergileme, kanunsuz suç ve ceza olmaması, yargılamadan kimseye ceza verilememesi adına yapılan düzenlemeler ferman ile 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'yle benzer ilkeleri içermektedir (Tanör, 2016: 89-91).

Islahat Fermanı*;* Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar Islahat Fermanı'nı meydana getiren sac ayaklarından birini oluşturmaktadır. Osmanlı parasının değer kaybetmesi, Lale Devri'nin yol açtığı israf ekonomisinin etkilerinin 19. yüzyıla kadar sirayet etmesi, Kırım Harbi esnasında dış borçlanmaların yaşanması da en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Fransız İhtilali'nin literatüre kazandırdığı Milliyetçilik, Sosyalizm gibi siyasi akımlar, eşitlik, adalet ilkesi gibi ilkeler Avrupa'yı büyük oranda etkilediği gibi Osmanlı gibi imparatorlukları da derinden etkilemiştir. Fermanın oluşumunda ki düşünce yapısı bu ilkeler ve akımlar çerçevesinde gelişmiştir. Bir diğer önemi sac ayağı ise Kırım Harbi olmuştur. Rusya Osmanlı'nın parçalanması ve beraberinde sıcak denizlere inme gayelerinin gerçeklemesi için Osmanlı'yı Kırım Harbi'ne sürüklemiştir. Osmanlı Rusya'nın bu politikaları karşısında İngiltere ve Fransa olmak üzere iki büyük güçlü devleti yanında tutabilmesi, Islahat Fermanı'nın oluşumunu

da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda Rusya Kırım Harbi'nde yenilgiye uğramış, Osmanlı ise ıslahat Fermanı ile birlikte gayrimüslim tebaaya ayrıcalıklar tanımıştır(Gümüş, 2008: 216-217).

Tanzimat ile gayrimüslimlere tanınan hakların yetersiz olduğunu dile getiren batılı devletler Osmanlı'yı Rusya'nın müdahalelerine karşı korumaya devam etmenin karşılığında belirli taleplerde bulunmuşlardır. Hristiyan azınlıklara haklar tanınması hususunda 1856 Paris Konferansı öncesi Osmanlı'dan isteklerde bulunmuşlardır. Bu taleplerin herhangi bir 'dış baskı' sonucu oluştuğu görüntüsünü önlemek amacıyla, Fransız ve İngiliz elçileri sadrazama bildirmişlerdir. Ali Paşa ile İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız elçileri tarafından Islahat Fermanı'nın esasları belirlenmiştir. Ferman ile birlikte gayrimüslimlere (özellikle Hristiyanlara) haklar tanınmıştır. Müslüman halk ile gayrimüslimler arasında tam anlamıyla eşitlik sağlanması amaçlanmıştır (Tunç, 2012: 19).

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının hazırlanış süreçleri açısından farklılık arz etmektedir. Tanzimat Fermanı Osmanlı devlet adamları tarafından iç baskıların bir sonucu olarak ortaya çıkmış; Islahat Fermanı ise yabancı temsilciler ile birlikte hazırlanan dış baskıların etkisinin yoğun şekilde görüldüğü bir fermandır. Islahat Fermanı'nın içeriğine bakıldığında düzenlemelerin tamamı Müslüman olmayan Osmanlı tebaasını kapsamaktadır. Gayrimüslimlerin lehine hazırlanmış olan bu belgeye en çok tepkiyi gayrimüslim tebaa göstermiştir. Gösterilen tepkiler özellikle eşitlik ilkesi çerçevesinde olmuştur. Müslümanların üstünlüğünü kabul eden gayrimüslimler diğer gayrimüslimler ile eşit olma konusunda tepki göstermişlerdir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1999: 185-190).

1830 ve 1848 Devrimleri anayasacılık hususunda Batıda -1848 Fransa ve İtalya, 1831 Belçika 'ikinci dalga' dönemini başlatmıştır. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığı içerisinde olması, Hristiyan azınlıklarının durumu üzerinden müdahale etmeye çalışması üzerine iç sorunları tartışmak amacıyla İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Osmanlı dış müdahaleleri önlemek adına anayasayı konferans öncesi ilan etmiştir (Tanör, 2016: 128).

Tanzimat Fermanı'nı Mısır meselesi ile, Islahat Fermanı'nı ise Kırım Savaşı sonrası toplanılan Paris Konferansı'nda Batılı devletlerin desteğini almak amacıyla ilan edildiği göz önüne alındığında, Kanun-ı Esasi'nin bu gibi dış etkenlerden daha çok iç

baskılar sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketinin devamı niteliğindedir. Dönemin önemli muhalefet grubu arasında yer alan Genç Osmanlılar, halkın yönetimde söz sahibi olması gerektiği düşüncesini savunmuşlardır. Genç Osmanlılar' ın bu düşüncesi Mithat Paşa'nın bu konudaki düşünceleri ile benzerlik göstermektedir. Mithat Paşa V. Murat'ın padişah olduğu dönemde anayasa taslağı hazırlatmış, II. Abdülhamit ise o güne kadar süregelmiş Fransız anayasalarının Türkçeye çevrilmesini istemiştir. Bu doğrultuda ikinci bir anayasa taslağı daha oluşturulmuştur (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2001: 329).

II. Abdülhamit Kanun-i Esasi'nin hazırlanması için başkanlığını Mithat Paşa'nın üstlendiği, çoğunluğu mülki amir, ulema, Hristiyan vatandaşlardan oluşan otuz kişilik bir komisyon kurmuştur. Anayasa metni komisyon tarafından hazırlanmış, Heyet-i Vükela tarafından incelenerek bazı değişiklikler yapıldıktan sonra padişah tarafından kabul edilmiş 23 Aralık 1876 yılında ilan edilmiştir. Monokratik kurucu iktidarlarda yetki, tek bir kişiye aittir. Böyle sistemlerde anayasalar ferman ya da misak niteliğindedir. Kanun-ı Esasi ferman niteliğinde bir anayasadır. İktidar yetkilerini kendi sınırlamaktadır. Bu doğrultuda anayasayı re'sen ilan eden güç 'gerekli gördüğü' durumda tek başına verdiği karar ile yürürlükten kaldırabilmektedir (Bucaktepe, 2014: 46-47).

Kanun-i Esasi'de Meclis-i Umumi, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan adında iki meclisten oluşmuştur. Padişah onaylamadığı sürece hiçbir metin kanunlaşamamaktadır. Anayasanın üstünlüğü prensibi kabul edilmiş ama sağlayacak herhangi bir düzenleme metin içerisinde yer almamıştır.1878 yılında padişah tarafından Meclis-i Umumi süresiz tatil edilmiştir (Tunç, 2012: 22-23).

II. Abdülhamit'in anayasayı rafa kaldırmasıyla başlayan istibdat yönetimi aydınlar ve halk üzerinde olumsuz etki oluşturmuştur. Meşrutiyet idaresinin yeniden tesis edilmesi için aydınlar, yurt içinde ve yurt dışında faaliyetlerde bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli kademelerde görev yapan kişiler Mülkiye, Harbiye veya Tıbbiye mezunlarıdır. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayıp, II. Abdülhamit'i tahttan indirmek amacıyla kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti (ilk kurulduğu adı ile İttihadı Osmani Cemiyeti) üyeleri de bu okullardan mezun olmuşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Paris'te bulunan Jön Türklerle de ilişkiler kurmuş 'hürriyet ve vatan' kavramları çerçevesinde gizlice çalışmalarını yürütmüşlerdir. Yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere şubeler açmış, gazete ve dergiler çıkararak düşüncelerini paylaşmışlardır. İttihat ve Terakkiye Genç Subayların da katılmasıyla II. Abdülhamit yönetiminin sonu

hazırlanmıştır. Büyük devletlerin Reval Görüşmeleri esnasında Osmanlı'nın Rumeli topraklarını paylaşmasına yönelik düşünceleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerine hız kazandırmıştır. 1908 yılında yaşanan bu askeri ve siyasi olaylar Cemiyetin, o süre zarfına kadar gizlice yürüttüğü çalışmalarını aleni şekilde gerçekleştirmelerinin önünü açmıştır. Rumeli topraklarının yabancılar tarafından parçalanması Cemiyet tarafından kabul edilemez bir olaydır. Bu doğrultuda İttihat ve Terakki büyük devletlerin konsolosluklarına dağıtılmak üzere 'görüşme de alınan kararların kabul edilemeyeceğine dair' bildiri yayınlamıştır. Bildiride istibdat yönetiminin de son bulması gerektiği açıkça beyan edilmiştir (Atabay, 2015: 31-35).

II. Meşrutiyet'e gidilen süreçte en temel etken II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal muhalefeti olmuştur. Anayasal düzene dönülmesindeki bir diğer etken de Batılı devletlerin imparatorluğun iç işlerine karışmasının önüne geçilmek istenmesidir. 1908 yılında Kanun-ı Esasi otuz yıl aradan sonra yeniden yürürlüğe girmiş, Meclis toplantıya çağırılmıştır. Ahmet Rıza Bey'in başkanlığını yaptığı mecliste İttihat ve Terakki üyeleri mecliste büyük bir çoğunluk sağlamıştır (Sencer, 1984: 60).

II. Meşrutiyet sonrasında toplumda sosyal ve düşünsel alanda gelişmeler yaşanmıştır. İlk sendikalar kurulmuş, sol partiler ortaya çıkmış, ilk kez yayın yolu ile kadın hakları savunulmaya başlanmıştır. Muhalefet hareketlerinin de görüldüğü bu dönemde Meşrutiyet aleyhinde, padişah lehinde olmak üzere bir takım olaylar gerçekleşmiştir. Mizancı Murat Olayı, Edirne ve Taşkışla Ayaklanmaları 'küçük çaplı 31 Mart' olarak nitelendirilmiş, kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Batı müdahale politikalarını sürdürmüş, dış borçlanma devam etmiştir. Liberal eğilimi ile öne çıkan Ahrar Fırkası ile daha çok dinsel içerikli İttihad-ı Muhammedi Fırkası iki önemli siyasi parti olarak faaliyet göstermiştir. 31 Mart Olayı'na giden sürece bakıldığında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik muhalefet artmış, aydınlar, basın, Jön Türkler, ordu, azınlıklar tarafından muhalefet edilmiştir. Gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi üzerine Avcı Taburları' ndaki askerlerin ayaklanması ile 31 Mart Olayı başlamıştır. Çıkarılan bu ayaklanma Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılmış, II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle son bulmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında Mahmut Şevket Paşa ve ordunun toplum tarafından prestiji arttırılmış, asker siyasal yaşamda etkin rol oynamıştır (İslamoğlu, 2004: 163-165).

Ayaklanma son bulduktan sonra 1909 yılında anayasada birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Yapılan değişiklerde anayasadaki eksiklerin giderilmesi amaçlanmış, yasama-yürütme, kişi hak ve özgürlükleri ön planda tutulmuştur. Bu değişiklikler anayasayı 'misak anayasa' niteliğine dönüştürmektedir. Padişahın yetkileri sınırlanırken meclisin yetkileri genişletilmiştir. Yeni bir kanun yapılırken veya değiştirilirken Bakanlar, Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan olmak üzere her birime teklif edebilme yetkisi verilmiştir. Değişikliği sonuçlanması noktasında yetkiyi padişaha bırakan madde değiştirilmiş, padişahın mutlak veto yetkisi geciktirici veto yetkisine dönüştürülmüştür (Bucaktepe, 2014: 53-54).

Değişiklik ile yürütme yetkisinin asli unsuru, padişahtan Heyet-i Vükelaya geçmiştir. Yasama yetkisi yasama organına, yürütme yetkisini ise esas itibariyle yasama güvenine dayandırılmıştır. Bu doğrultuda Heyet-i Vükelaya devreden demokratik bir model benimsemiştir. Uygulama boyutu ile başarılı olamayan bu sistem ile İttihat ve Terakki bir süre sonra diktatörlüğe evrilmiştir (Gözler, 2001: 171-173). Padişahın mutlak iktidarını sınırlandırmak amacıyla ortaya çıkan İttihat ve Terakki, iktidar olduktan sonra baskıcı, mutlakiyetçi ve otoriter bir yapıya bürünmüştür. Yarı askeri nitelikte bir rejim ortaya çıkmıştır. iktidarda kalmak için muhaliflerini sindirmiş, Bab-ı Ali Baskını'ndan sonra otokratik bir düzen kurmuşlardır. Yürütülen bu politikalar çerçevesinde II. Meşrutiyet dönemi tek parti örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (İslamoğlu, 2004: 167).

Kanun-i Esasi'de 1909 değişikliklerinin yanı sıra başka değişiklikler de yapılmıştır. 1914 yılında iki, 1916 yılında üç kere anayasa değişikliği yapılmıştır (Erdoğan, 2004: 142).

1.2. 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU ve CUMHURİYET'İN İLANI (1923)

Müdafaa-i Hukuk hareketi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gerçekleştirilmiştir. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılmış ve I. Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. Cumhuriyet rejimi ile birlikte yerini II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi almıştır. Bu dönemdeki inkılap hareketleri 'milli egemenlik' ilkesini Türk tarihi boyunca ilk defa, siyasi ve hukuki olarak temellendirmektedir. Milli egemenlik ilkesi temsili demokrasi çerçevesinde kullanılmıştır. Meclis hükümeti sistemi kabul edilmiş bu doğrultuda Türkiye Büyük Millet Meclisi kurucu vasfı taşımıştır. 1920 yılında İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusan'ın İtilaf Devletleri tarafından dağılmasının ardından Meclisin Ankara'da yeniden toplanması hususunda 'İntihap hakkında tebliğ'

yayınlanmıştır. Mebuslar, saltanat ve hilafetin dokunulmazlığını ve bağımsızlığını sağlamak amacıyla 'Millet' adına Ankara'ya davet edilmiştir (Tunaya, 1958: 227-228).

23 Nisan 1920 tarihli 1 sayılı karar 'TBMM'nin Sureti Teşekkülü Hakkında HeyetiUmumiye Kararı' gereği; Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu kere intihap edilen azalarlaİstanbul Meclisi Mebusanından iltihak eden azalardan müteşekkil bulunmasına karar verilmiştir (TBMM, 1920)

Yeni Mebusan seçimlerinde 1876 Kanun-ı Esasi Anayasası'nın 'İntihabı Mebusan Kanunu' yol gösterici olmuştur. TBMM'de iki genel seçim görülmektedir. İstanbul'dan gelen üyeler için 1919'da bir seçim yapılmış fakat tam sayıya erişilemediği için 19 Mart 1920'de yeniden genel seçim yapılmıştır. İkinci seçim İntihabı Mebusan Kanunu şartlarını taşımamaktadır. Meclis üyelerinin iki dereceli seçim ile seçilmesi dünyadaki anayasalarda bile ender rastlanılan bir durumdur. Askeri, siyasi, ve hukuki yetkileri bünyesinde toplayan Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de açılmıştır. (Tunaya, 1958: 229-230).

Birinci Meclis içerisinde bulunduğu savaş ortamı nedeniyle kuvvetler birliği ilkesini esas almıştır. 1921 Anayasası'na giden süreçte 'halkçılık ilkesi' nin düşüncesi mevcuttur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tasarı olarak mecliste tartışılmış ve I. Meclis tarafından kabul edilmiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye, Kanun-i Esasi'nin bazı maddelerini değiştirmiş bazılarını da kaldırmıştır. Bu durumda Teşkilat-ı Esasiye, Kanun-ı Esasi ile çelişmeyen hükümleriyle birlikte yürürlükte kalmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 23 ana madde ve 1 bağımsız maddeden (madde-i münferide) oluşmuş, temel hak ve özgürlüklere, yargı kuvvetine ve anayasanın nasıl değiştirileceği hususuna değinmemiştir (Yamaç, 2020: 208-209).

Meclisteki görüşmelere bakıldığında milli egemenlik ve kuvvetler birliği gibi ilkelerin tartışmasız bir şekilde kabul edildiği görülmüştür. Meclis içerisinde farklı ideolojileri benimseyen görüşler bile olsa siyasal rejimin temelini oluşturan bu ilkeler, TBMM'nin açıldığı günden itibaren sıkı sıkıya bağlandığı ilkeler arasında yer almıştır. Radikal reformcu grup ile muhafazakar grup arasında en çok tartışılan husus 'saltanat ve hilafet sorunu' olmuştur (Özbudun, 1992: 23-24).

1921 Anayasası halkın yönetime katılmasına önem veren bir anayasa olmuştur. Egemenliği ulusa tahsis etmiş, Ulusun ise egemenliği Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığıyla kullanacağına değinmiştir. Hilafet ve saltanat hususlarında ise; dönemin

şartları doğrultusunda ilk etapta Hilafetin ve saltanatın kurtarılması gerektiğine değinilmiştir (ilerleyen süreçlerde 1923 değişikliği ile yeniden gündeme gelmiştir). Meclis olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Güçler birliği ilkesinin benimsendiği Anayasa da İstiklal Mahkemeleri ile yargı yetkisi Meclise verilmiştir. Meclis 1 Kasım 1922 tarihinde aldığı karar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dışında hükümet tanımadığını açıklamasına rağmen aynı anda Hilafeti kaldırmamıştır (Gözübüyük, 2004: 125-127).

Birinci Büyük Millet Meclisi başından beri çok farklı görüşte üyelerden oluşmuştur. Meclis içerisinde ikinci grubun oluşmaya başlaması ideolojik olarak her iki grubu karşı karşıya getirmektedir. Lozan görüşmelerinin başlaması meclisi iyice karıştırmıştır. Lozan görüşmeleri kesintiye uğramış, mecliste de seçimlerin yenilenmesi sonucunda İkinci Meclis göreve başlamıştır. 1922 yılında saltanat kaldırılmış, İkinci Meclis 23 Ağustos 1923' te Lozan'ı onaylamıştır. 29 Ekim 1923 Cumhuriyet ilan edilmiş 364 sayılı kanun gereği başta hükümet sistemine değinilmek üzere; Ankara başkent ilan edilmiş, Türkiye Devleti'nin Din-i İslam, lisanı Türkçe olduğuna dair önemli anayasa değişiklikleri yapılmıştır (Tanör, 2016: 280-283).

1.3. 1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU: 1928 ve 1937 DEĞİŞİKLİKLERİ

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni Türk Devleti'nin ihtiyaçlarına cevap vermek adına -olağanüstü dönemde çıkarılan- 1921 Anayasası yetersiz kalmıştır. İkinci Türkiye Büyük Millet Meclis'i yeni rejim için hazırlanan anayasayı kabul etmeden önce hilafetin kaldırılması ve hanedanın yurt dışına çıkarılmasına dair kanun çıkartmıştır(Çiçek, 2005: 54-55).

1 Nisan 1923 tarihli 369 sayılı 'Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Madde-i Müzeyyelesinin İlgası ve Tecdid-i İntihabata Dair Heyet-i Umumiye Kararı' çerçevesinde Anayasanın ek maddesi kaldırılmış, seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. 29 Ekim 1923 tarihinde kabul edilmiş 364 sayılı Kanun doğrultusunda yönetim şekli 'Cumhuriyet' olarak değiştirilmiştir. Devletin yeniden yapılandırılması, oluşan ihtiyaçlara da cevap vermek amacıyla yeni bir anayasa hazırlığına gidilmiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1924)

1924 Anayasası görüşmeler esnasında kabul edilen ilk kural anayasanın kabulüne dair usul kuralı olmuştur. Meclis anayasanın kabul edilebilmesi için, Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğun üçte ikisinin kabul oyu vermesini kararlaştırmıştır. Meclis,

anayasa görüşmelerine salt çoğunluğuyla başlanılmasını kabul aşamasında ise salt çoğunluğun üçte iki oy şartını getirmiştir (Tanör, 2016: 291).

İkinci TBMM kurucu bir meclis olmamakla birlikte anayasa yapma yetkisine sahip en üst merci olarak görülmektedir. 1924 Anayasası 12 kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Kanun- Esasi Encümeni anayasa taslağını tek bir ülkeden esinlenerek hazırlamamış, ülkedeki gelişmelere benzer hareketlenmelerin görüldüğü ülkelerin anayasalarından yararlanılmıştır. Teklif hazırlanırken 'Fransa'dan çok sayıda hüküm alındığı, federal sistemi benimseyen ABD Anayasası'ndan ve Lehistan (Polonya) Cumhuriyet'i Anayasası'nın yeni hazırlanmış bir anayasa olması sebebiyle, ülkelerin anayasalarından yararlanılmış; İsviçre sisteminden de uzak durulduğuna dair 1924 Anayasası genel kurul tutanaklarında ifade edilmiştir (Atatürk Ansiklopedisi, 1924: 1).

20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Anayasa Altı Fasıldan oluşmaktadır. 1921 Anayasası'ndaki hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğuna dair hüküm değiştirilmesi teklif dahi edilemeyeceği hususunda özel koruma altına alınmıştır (M.103/3). Yasaların anayasaya uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesi konusuna değinmemiştir. 1924 Anayasası, ikili anayasal düzene son vermiş, anayasanın üstünlüğü ilkesini benimsemiştir. Anayasa değişiklikleri konusunda kurucu meclisin kurulması, halkoyuna gidilmesi engellenmiş, bu konuda tam yetkili organ olarak TBMM görülmüştür. TBMM millet adına egemenlik hakkını kullanabilen tek yetkili makamdır. Çoğunluk yönetimini esas alan bir anayasadır. (Tanör, 2016: 294-307-313).

1924 Anayasası 36 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. Anayasa da yapılan ilk değişiklik 10 Nisan 1928 tarihinde gerçekleşmiştir. Laikliğin anayasaya girmesi adına atılan söz konusu ilk adım, Devletin dini İslam'dır ibaresini içeren 2. maddenin anayasadan çıkarılması olmuştur. Bir diğer değişiklik ise milletvekillerinin ve Cumhurbaşkanının yemin metinlerinin içerinde yer alan 'vallahi' sözcüğü 'namusum üzerine söz veririm' olarak değiştirilmesidir (Bayrak, 2021: 208-209).

1928 değişikliklerinin yanı sıra bir diğer önemli değişiklik de 1937 yılında yapılmıştır. 1924 Anayasası'nın 2. maddesine 'Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır' cümlesi eklenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasal ideolojisini belirten '6 Ok' artık resmi bir şekilde devletin temel nitelikleri arasında yer almaktadır. Parti-devlet özdeşleşmiştir. Birinci Meclis'ten İkinci Meclis'e geçerken gerçekleşen tasfiyeler neticesinde siyasal iktidarını güçlendiren Cumhuriyet

Halk Partisi, 1927 yılından itibaren yaptığı değişikliklerle de tekelci parti haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından totaliter ideoloji rejimlerin ortaya çıkması CHP'nin siyasal ideolojilerinin şekillenmesine katkı sağlamıştır.1937 yılında 6 Ok'un anayasaya sokulması CHP'nin siyasi ideolojisini netleştirmiştir. 1927 sonrası – Tek parti dönemi boyunca- siyasi rejimin çerçevesini belirleyen unsur 1924 Anayasası'ndan ziyade Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzük ve programları olmuştur (Parla, 1991: 16-17).

1924 Anayasasında gerçekleşen 1928 ve 1937 değişiklikleri siyasal açıdan radikal değişikliklerdir.14 Nisan 1928 tarihli 1222 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler çerçevesinde anayasa metnindeki İslami referanslar kaldırılmıştır. 1927 yılında seçilen Üçüncü Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri muhafazakar muhalefetten arındırılmıştır. Bu durum 1928 yılında gerçekleşen radikal boyut taşıyan bu değişikliklerin, mecliste tartışma yapılmaksızın nasıl kabul edildiğini açıklar mahiyettedir. 1928 değişikliği, 'laik' kavramını kullanılmadan laik bir devlet düzenini tesis etmiştir. 05.02.1937 tarihli 3115 sayılı Kanun ile gerçekleşen anayasa değişikliği ise 'parti-devlet kaynaşmasını' n somut bir adımı olmuştur. Meclis görüşmelerinde bu değişiklikler hakkında tartışmalar yaşanmamış olup aleyhinde fikir beyan edilmesinin yasaklanması gerektiği şeklinde ifadelerde bulunulmuştur. Anayasa Komisyonu Başkanı Şemsettin Günaltay:

"… Teşkilatı Esasiye Kanununa muhalif herhangi bir hareket nasıl bir cürüm ise, bu esaslara muhalefette aynı şekilde cürüm sayılacaktır…" Şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. 1924 Anayasası kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek yargısal bir denetime sahip değildir. Bu durum anti-demokratik uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Anayasanın çoğunluğun tahakkümünün önüne geçilmesini sağlayacak fren ve denge mekanizmalarına sahip olmayışı bir diğer eksiklikleri arasında yer almaktadır. Bu eksiklik 1925-1946 yıllarını kapsayan tek-parti rejiminde sorun teşkil etmemiş, çok partili hayata geçince kendini göstermiştir. Çok partili hayata geçince ortaya çıkacak bir diğer sorun ise, İktidarın, Meclis iradesini Milli irade ile özdeşleştirmesi ile Meclis çoğunluğunun her şeye kadir olduğu görüşünü benimsemesi olmuştur. Bu durum muhalefet ile iktidarı sık sık karşı karşıya getirmiştir (Özbudun, 2012: 8-82).

1924 Anayasası 10 Ocak 1945 yılında yapılan değişiklik ile baştan sona Türkçeleştirilmiştir. 'Teşri' yerine 'yasama', 'icra' yerine 'yürütme, 'kaza' yerine 'yargı' sözcüklerinden, 'inkılapçı' yerine 'devrimci' sözcüğüne kadar geniş çaplı değişiklik

meydana gelmiştir. Türkçeleştirmek adına yapılan bu değişiklikler esnasında anlam kaymaları olmuş, bazı terimler eksik veya değişik bir biçimde Türkçeleştirilmiştir. Soysal'a göre; Anayasalarda önemli olan hukuk kurallarının sözünden ziyade özü ile uygulanması gerektiğidir. Bu doğrultuda anayasalar eski dildeki haliyle muhafaza edilebilir, uygulama esnasında bilimsel titizlikle çevrilebilmelidir (Soysal, 1986: 51-52).

İkinci Dünya Savaşı sonrası, tek parti rejimleri yenilmiş, Yeni Dünya Düzeni'nde demokrasi ve insan haklarına vurgu yapılarak 1945 yılında Birleşmiş Milletler kurulmuştur. İsmet İnönü'nün meclis konuşmalarında demokrasinin erdeminden bahsetmesi rejimin değişeceği yönünde sinyal vermiştir. 1945'ten sonraki süreçte 1924 Anayasası, tek parti rejiminin son bulması üzerine çok partili hayata geçişe tanıklık edilmiştir (Karpat, 2016: 164-165). 14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarına son vermiştir. İktidara geldiklerinde ilk iş olarak İnönü döneminde yapılan değişiklikler hususunda; din eğitimi, Türkçe ezan ile ilgili ve de 1924 Anayasası'nın sadeleştirilmesi hususundaki metin ile ilgili kararlar alınmış, sadeleştirme hususunda ilk metin, olduğu gibi kabul edilmiştir (Başgil, 2017: 71-72).

1950, 1954 ve 1957 milletvekili genel seçimlerinde Demokrat Parti çoğunluk partisi olarak çıkmıştır. Meclis çoğunluğunu elde etmiş olan parti kendini "milli irade" nin tek sözcüsü ve gerçekleştiricisi olarak görmüştür. 1953 yılından başlayan düzenlemelerle siyasal haklara ve muhalefete kısıtlamalar getirilmiştir. Üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almaları, siyasi beyanda bulunmaları yasaklanmıştır. CHP'nin kanunla malvarlığına el konması ve Hazine'ye aktarılması yargı alanına girmiş bir konu da meclisteki siyasal çoğunluğun iradesiyle gerçekleştiğinin bir örneğidir. 1954'te yapılan bir başka düzenlemeyle Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nda karma usulüne son verilmesi ve partiler arası seçim anlaşmalarının yasaklanması partilerin faaliyetlerine de kısıtlamalar getirmiştir. 1957 yılında, muhalefet partilerin seçimler için "Güç Birliği" yapması yasa değişikliğiyle yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra partilerin seçim dönemleri dışında toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlemeleri de yasaklanmıştır (Tanör, 2016: 350-353).

Basının özgürlüklerini büyük ölçüde kısıtlayan 1954 düzenlemeleri, 9 Mart 1954 yılında kabul edilen "Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" ile gerçekleşmiştir. Basın özgürlüğünü sınırlayan, her türlü yoruma elverişli dolaylı ve örtülü sansüre yönelik hükümler getiren 1956 Basın Kanunu değişikliği Meclis'teki görüşmelerde eleştirilere maruz kalmıştır. Hürriyet Partisi, CHP, Millet

Partisi bu tasarının anayasaya aykırı şiddet kanunları olduğu yönünde eleştirilerde bulunmuş İsmet İnönü ise; 'İktidarın polis devlet olma yolunda ilerlediği' yönündeki görüşünü sert şekilde ortaya koymuştur (Yıldız, 1996: 492-495).

Bu uygulamalar karşısında muhalefet çevresi, anayasa değişikliği önerilerini belgeler sunmuşlardır;

- "Yeni bir Anayasanın tedvini" (CMP), " Anayasanın değiştirilmesi" (ortak bildiri)
- Hak ve özgürlüklerin açık ve güvenceli biçimde anayasallaştırılması (ortak bildiri)
- Yargı bağımsızlığı ile yargıç güvencelerinin getirilmesi (ortak bildiri) ve bunun için de Yüksek Hakimlik Şurası kurulması (CHP 1959)
- Anayasa Mahkemesi kurulması (ortak bildiri, CHP 1957,1959) ve bu mahkemenin Yüce Divan görevi de yapması (MP)
- Siyasal partilerin anayasal statü ve güvencelere kavuşturulmaları ve bunların yargısal denetime bağlanmaları (HP).

Bu taleplerin hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. O dönemde gündeme gelen bu talepler 1961 Anayasa'sının oluşumunda göz önünde bulundurulmuştur (Tanör, 2016: 357-359).

Demokrat Parti iktidarı boyunca CHP'nin, basının, üniversitelerin şiddetli muhalefetlerine maruz kalmıştır. CHP'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanundışı faaliyetleri ile ilişkileri olduğu iddialarını incelemek üzere Demokrat Parti tarafından 19 Nisan 1960 tarihli 10484 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Tahkikat Komisyonu kurulmuştur (Demirel, 2016: 321). Hem suçlama hem de yargılama hakkına sahip bu komisyonun kararlarına itiraz edilememekle birlikte, komisyon gerekli gördüğü takdirde toplantı ve yayınları da yasaklama yetkisine sahiptir (Can, 2014: 133).

Muhalefet, Komisyonun anayasayı ihlal ettiğini savunmuştur. Ali Fuat Başgil ise, Tahkikat Komisyonu'nun kuruluş aşamasında anayasaya aykırı bir durum arz etmediğini fakat komisyona verilen yetkilerin anayasaya aykırı olduğunu, yargıya ait yetkilere tecavüz edildiği görüşündedir (Özdağ, 1997: 159).

Darbe sonrası İstanbul ve Ankara'dan yeni bir anayasa hazırlamak adına hukuk profesörleri getirilmiş, askeri darbeyi meşrulaştırmak için Demokrat Parti hükümetinin

Anayasa'ya aykırı davrandığını belirten modern fetva tarzında bildiri yayınlamışlardır (Zürcher, 2016: 352).

1.4.1961 ANAYASASI'NDA 1971-1973 DEĞİŞİKLİKLERİ

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından ilk etapta 38 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi oluşturulmuştur. Milli Birlik Komitesi, 1924 Anayasası'ndan 1961 Anayasası'na geçişi sağlayacak 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanunu kabul etmiştir. 1 Sayılı kanun gereği Milli Birlik Komitesi, TBMM'ye ait tüm yetkileri kullanma hakkına sahip olmuştur. 157 numaralı kanun neticesinde Milli Birlik Komitesi, sahip olduğu yetkileri Temsilciler Meclisi ile paylaşmış, anayasayı yapmak için bir kanadını Milli Birlik Komitesi diğer kanadı ise Temsilciler Meclisi'nin oluşturduğu Kurucu Meclis oluşturulmuştur. 1961 Anayasasına şekil veren bu meclis üyelerinin doğrudan halk tarafından seçilmemesi, gerçek anlamda temsili sayılmaması demokratik konvansiyona –halkın meclisi- örnek gösterilememektedir (Aydın, 2011: 473).

Anayasayı hazırlamak için, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 7 öğretim üyesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesinden ise 3 öğretim üyesinin de katıldığı Anayasa Komisyonu oluşturulmuştur. Kurul yaptığı anayasa anketi değerlendirmeleri sonucunda Ankara Üniversitesi hocalarıyla beraber 18 Ekim 1960 tarihinde Ön Tasarı'yı MBK' ya sunmuşlardır. Bir başlangıç, 191 madde ve 9 geçici maddeden oluşan bu metin yürütmeyi ve partileri zayıflatması nedeniyle eleştirilmiş ve teorik bulunmuştur. İkinci taslak olarak Ankara Üniversitesi "Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Anayasa Ön Tasarısı'dır. 109 maddeden oluşmuştur. İstanbul komisyon raporu "hukukçu", Ankara komisyonu ise "siyasal bilimci" bakış açısıyla çerçevelenmiştir. 20 kişilik Anayasa Komisyonu, Temsilciler Meclisi içerisinden seçilmiş, anayasa tasarısı hazırlama konusunda "Etüd metni" olarak İstanbul bilim kurulu taslağını, "Yardımcı metin" olarak ise Siyasal Bilgiler Fakültesi metni kullanmıştır. Anayasa hazırlanırken, Federal Almanya, Fransız ve İtalyan Anayasaları, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) metinlerinden yararlanılmıştır (Tanör 2016: 371-375).

157 sayılı kanuna göre; anayasanın halkoylamasına sunulmasını, oylama sonucunda ret oyları çoğunluğu sağlarsa yeni seçim yasasına göre genel seçimlerle oluşacak yeni Temsilciler Meclisi'nin kabul edeceği metin halkoylamasına sunulmaksızın kesinleşecekti. Bu dönemde ortaya çıkan Kurucu Meclis oluşumu gibi

halkoylaması da Türkiye'de ilk defa gündeme gelmiştir. "Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun'la" düzenlenmiştir. Propagandalar açısından kısıtlama ve yasaklama olmamasına rağmen açıkça ifade edebilecek kadarda elverişli bir ortam olmamıştır. Adalet Partisi sözcüleri "oyların hayırlı olması" şeklinde imalı temennilerde bulunmuşlardır. 9 Temmuz 1961 günü halkoylamasına sunulan anayasa %61.5 "evet" oyu ile kabul edilmiştir (Tanör: 2016: 375-376).

Toplum, bütün sorunların anayasa ile çözüme kavuşacağına inanması, 1961 Anayasa'sını o zamana kadar yazılmış olan tüm Türk anayasalarından daha uzun bir metin haline gelmesine sebebiyet vermiş, anayasa konusu olmayan sorunları dahi anayasa maddeleriyle çözmeye çalışmışlardır. Sadece biçim bakımından değil, öz bakımından da <<tepki anayasası>> olarak nitelendirilmiştir. 1961 Anayasasındaki tepkiler; 1950-1960 arası siyasal hayatın işleyişine yönelik tepkilerdir. Anayasa, parlamentonun 1960 öncesindeki gibi çoğunluğa dayalı bir iktidar tekelini önlemek, Millet Meclisini başka kurumlarla dengelemek amacıyla vesayet kurumları olarak da adlandırılan kurum/ kuruluşlara yer vermiştir. Kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla ilk defa Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. (Soysal, 1986: 88-89).

Askeri ve sivil bürokratik vesayet, 1961 Anayasası ile kurumsal bir kimliğe bürünmüştür. Yürütme erkine oranla yargı kuvvetlendirilmiştir (1971-1973 değişiklikleri çerçevesinde yürütme gücü arttırılmış, askeri bürokrasiyi kuvvetlendiren düzenlemeler yapılmıştır). 1961 Anayasası'nın özgürlükçü bir yapıda olduğu, bu durumun beraberinde yıkıcı eylemleri getirebileceği hususunda eleştiriler yöneltilmiştir. Anayasaya tartışmaları, Adalet Partisi tek başına iktidara geldikten sonra gündemi daha çok meşgul etmiştir. 1961 Anayasası ile ilgili 'bol elbise, lüks anayasa' şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. 12 Mart öncesi de anayasa değişikliği partilerin gündeminde yer almıştır. 1969 seçimleri öncesi Cumhuriyet Senatosuna sunulan anayasa değişiklik teklifi -eski DP'lilere siyasi haklarının iade edilmesine dair sunulan anayasa değişikliği senatodan geçmesi durumunda askerin müdahale edeceği gibi- çeşitli sebeplerden ötürü askıya alınmıştır. 1969 seçimleri sonrası anayasa değişikliği yeniden gündeme gelip kabul edilmiş fakat uzun soluklu olamamıştır. Anayasa Mahkemesine açılan iptal davası üzerine anayasa değişikliği şekil yönünden iptal edilmiştir. 12 Mart'a giden süreçte Hükümet ve parlamentonun, anayasadaki reformları gerçekleştiremediği; toplumun içinde bulunduğu anarşi ve kargaşa durumunun sorumlusu olarak görülmüştür (Salep, 2019: 332-337).

1961 Anayasası'nın ayrıntılı olması ve Nıspi Temsil sistemini benimsemesi istikrarsız koalisyon hükümetlerini de beraberinde getirmiştir. Koalisyon hükümetlerinin doğurduğu istikrarsızlık, sivilleşememe sorunu askeri rejimleri ortaya çıkarmıştır. Parlamento ve hükümetin tutumları yüzünden ülkenin anarşiye sürüklendiğini, reformların yapılmadığı ve Cumhuriyet'in ağır bir tehlikeyle karşı karşıya geldiğini belirten (md.1); partiler üstü ve anarşiyi durdurup reformları yapacak güçlü bir hükümetin kurulması (md.2); aksi halde TSK'nin yönetime doğrudan el koyacağını bildiren "Muhtıra" TSK adına Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları tarafından 12 Mart 1971'de verilmiştir.1973'e kadar sürecek bu ara dönemde ordu destekli Erim Melen ve Talu hükümetleri görev yapmıştır (Tanör, 2016: 405-411).

20 Eylül 1971 yılında 1488 sayılı kanunla Anayasanın toplam 34 maddesinde değişiklik yapılmış aynı zamanda anayasaya yedi geçici madde de eklenmiştir. 15 Mart 1973 tarihinde de 1699 sayılı kanunla Anayasanın 4 maddesinde değişiklik daha yapılmış ve 2 geçici madde eklenmiştir. Bu değişiklikler: Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmesi (m.64), Üniversitelere verilen özerkliğin zayıflatılması (m.120) gibi 'yürütmenin güçlendirilmesi' ne yönelik; bütün temel hak ve özgürlükleri için geçerli genel bir sınırlama hükmünün getirilmesi (m.11), devlet memurlarının sendika kurma hakkının ortadan kaldırılması (m.119) gibi 'temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar' hususunda ve Üyelerinin atanmaları konusunda Bakanlar Kurulu'nun aday gösterdiği Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması (m.136), küçük siyasal partilerin Anayasa Mahkemesine başvurma olanağının kaldırılması (m.149), Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kurulması (m.140/son) 'yargı'yla ilgili yapılan değişikliklerdir. Sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştır (m.124). Askeri yargının sivil yargı aleyhine genişlemesi ve askeri otoritenin yeni tavizler elde etmesi ordu ile ilgili yapılan değişiklikler neticesinde ortaya çıkmıştır (Gözler, 2013: 40-41).

12 Mart sonrası asker ve sivil otoritenin birlikte hazırlamış olduğu bu değişiklikler askerin 1961 Anayasası ile kazandığı vesayet yetkilerine ilave kazanımlar eklerken, iktidarın ise temel hak ve özgürlükleri kendi lehinde kısıtlamasına olanak sağlamıştır (Yıldırım, 2019: 55).

Muhtıra, hukuki ve siyasal dönüşüm ile içinde bulunulan siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlığın önüne geçmeyi amaçlamıştır. Ancak sivil siyasete darbe vurmaktan öteye gidememiştir. Muhtıra merkez sağ hükümetine verilmesine rağmen sıkı

yönetim uygulamaları doğrultusunda sol unsurları zayıflatmıştır. Değişiklikler çerçevesinde yürütmenin etkinliği arttırılmış, bireyin özgürlük alanı daraltılmıştır. Her ne kadar devleti daha etkin kılmaya yönelik düzenlemeler yapılmış olsa da uygulama boyutuyla başarılı olamamıştır. Siyasal ve toplumsal kamplaşmalar artmış, sistemi eleştiren muhalifler arasında sol örgütlenmeler de yer almıştır. Siyasette meydana gelen bu bölünmeler, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin ortaya çıkardığı sorunlar 12 Eylül 1980 Darbesinin gerekçeleri arasında yer almıştır (Keskin, 2020: 11-12).

1980 darbesine gidilen süreçte Türkiye hem mezhep çatışmaları istikrarsızlık, emek-sermaye çelişkisi, doğu sorunu, terör olayları gibi iç sorunlarla uğraşıyor hem de uluslararası yalnızlaşma, Orta Doğu'daki karışık durumlar, İran İslam Devrim'i gibi dışarı kaynaklı sıkıntılar ile uğraşmaktadır. (Tanör, 2018: 6).

12 Eylül darbesine giden süreçte terör ve şiddet olaylarının yanı sıra 1970'lerden itibaren tıkanmaya başlayan ekonomik düzen de etkin rol oynamıştır. 24 Ocak 1980'de alınan kararların askeri rejim ile birlikte daha iyi uygulanacağı düşüncesi askeri darbenin bir diğer sebebini oluşturmuştur (Demirel, 2001: 47).

1961 Anayasası 1924 Anayasasının çoğunlukçu demokrasi anlayışının aksine çoğulcu bir demokrasi anlayışını benimsemiştir. Askeri bir darbenin ürünü olması ise vesayetçi izler taşımasına sebebiyet vermiştir. Milli Güvenlik politikaları ile ilgili görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmek ile görevlendirilen 'Milli Güvenlik Kurulu' anayasal güvence altına alınmıştır. 1924 Anayasası döneminde Milli Savunma Bakanına karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı 1961 anayasası ile Başbakana karşı sorumlu kılınmıştır. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu (Milli Birlik Komitesi üyelerinden oluşmuş, askeri kanadı oluşturmaktadır) olmak üzere 'Çift Meclisli Parlamento Sistemi'ni benimsemiştir (Özbudun, 2014: 45). Demokratik düzenin teminatı ve memleketin içerisinde bulunduğu siyasi buhrana çözüm yolu olarak, Cumhuriyet meclisi görülmüş; soru, genel görüşme gibi parlamenter kontrol vasıtalarını kullanarak Hükümetin denetlenmesinde etkin rol oynamıştır (Temsilciler Meclisi, 1961).

2. Dünya Savaşı sonrası siyasi partilerin anayasalar ile güvence altına alınmaya başlanması, etkisini 1961 Anayasasında da göstermiştir. Siyasi partiler 1961 Anayasası ile güvence altına alınarak yasallaşmıştır fakat partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabileceği gerçeği nıspi bir güvence sağlamıştır. 1961 Anayasası ile getirilen bir diğer kurum ise 'Anayasa Mahkemesi' olmuştur. Kanunların anayasaya uygunluğunu

denetlemek üzere kurulmuştur. Atanmışların, seçilmişler üzerindeki denetimini sağlamak amacıyla oluşturulan bir mekanizmadır. Buradaki amaç, Demokrat Parti geleneğinin devamı niteliğinde oluşabilecek partilerin denetim altına alınabilmesidir (Gözübüyük, 2004: 142).

2. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE 1982 ANAYASASI

12 Eylül 1980 günü 'Bayrak Harekatı' adı verilen askeri bir müdahale sonucu Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. Darbe, hiyerarşik bir şekilde emir ve komuta zincirine uygun olarak gerçekleşmiş, üst komutanlar kendilerine Milli Güvenlik Konseyi sıfatını vermişlerdir. Milli Güvenlik Konseyi'nin koyduğu kurallar 'Bildiri' ve 'Karar' olarak adlandırılıp numaralandırılmıştır. Darbe sabahı Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in TRT'de bütün ülkeye duyurduğu konuşması 1 sayılı bildiri olarak tarihe geçmiştir. Bildiri ile; Harekatın amacı, ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak demokratik düzenin işleyişine engel teşkil eden nedenleri ortadan kaldırılacağı hususuna değinilmiş, parlamento ve hükümeti fesh etmiş ve bütün yurtta sıkıyönetim ilan etmiştir. Müdahalenin gerekçesi olarak, siyasal çatışmalar sebebiyle sekiz aydır Cumhurbaşkanının seçilememesi, anarşi, terör ve bölücülük karşısında partilerin ve milletvekillerinin sessiz kalması şeklinde belirtilmiştir (Tanör, 2000: 26-28).

Kenan Evren 1961 Anayasası için, "Anayasa dediğimiz elbise bize bol geldi, içinde oynamaya başladık" şeklindeki ifadeleriyle 12 Eylül'ün bir suçlusu olarak 61 Anayasası'nı sorumlu tutmuştur. Darbecilere göre, yapılacak yeni anayasa, milli birlik ve devlet otoritesini güçlendirecek Cumhurbaşkanlığını sembolik olmaktan çıkaracak, yürütmeyi yargıya karşı güçlendirecek, özgürlüklerin kötüye kullanılmasının önüne geçilecek şekilde düzenlemeler içermelidir. Anayasanın hazırlanması boyutuyla Kurucu Meclis Hakkında Kanun çıkarılmış, Kurucu Meclis ise Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmuştur. Konsey ve Meclis arasında ast-üst ilişkisi mevcuttur. Danışma Meclisi sadece 'danışma' işlevi görürken Konsey anayasa ve yasa yapma yetkileriyle donatılmış ve son söz hakkına sahip olmuştur. Danışma Meclisi tarafından hazırlanan anayasa taslağı Milli Güvenlik Konseyi'ne sunulmuş, burada son ve kesin şekli verilmiş ve halkoylamasına sunulmuştur (Tanör, 2018: 10-13).

1982 Anayasası hazırlanırken 1961 Anayasası'ndan farklı olarak 1958 Fransız Anayasası'ndan etkilenilmiştir. Cumhurbaşkanlığın statüsünün ve yetkisinin

güçlendirilmesi başta olmak üzere diğer hususlarda da Fransız V. Cumhuriyet Anayasasından esinlenerek hazırlanmıştır (Tanör, 2013: 97).

Devletçi bakış açısıyla yazılan otoriteyi güçlendiren 1982 Anayasası 7 Kasım 1982'de halk oylamasına sunulmuştur. Yapılış aşamasında olduğu gibi oylama aşamasında da sürecin demokratik olduğu söylenemez. Halk oylaması öncesi anayasa tartışmaları yasaklanmış, sadece Kenan Evren ve cunta arkadaşlarının yürüttüğü resmi kampanyalara izin verilmiştir.. Anayasanın kabul edilmemesi halinde ne olacağının belli olmaması da, darbe yönetiminin bir an önce bitmesi adına kabul oylarını arttırmıştır. Anayasa %91.4 gibi yüksek bir oranla kabul edilmiştir. Geçici 1. Madde gereği anayasanın kabulü aynı zamanda Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesi demektir. 1982 Anayasası Cumhuriyet dönemi boyunca, demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarına aykırı 'geriye dönüş' ü simgeleyen tek anayasadır. Devletçi, toplumcu ve ideolojik olarak taraflı; bireysellik, özgürlük ve insan hakları bakımından da karşıt izler taşıdığı 'Başlangıç' kısmından itibaren görülmektedir (Erdoğan, 2004: 168-171).

Anayasayı hazırlayan kişilerin halk tarafından seçilmemesi, oluşan meclisin 'danışma' görevi ile sınırlı kalması –Danışma Meclisi tarafından kabul edilen hükümler gerekçe gösterilmeden Milli Güvenlik Konseyi tarafından değiştirilebilmektedir- toplumu ikinci plana iten anti-demokratik eylemlerdir. Anayasanın halkoyuna sunulurken aleyhinde oluşabilecek görüşlere izin verilmemesi ve darbe liderinin cumhurbaşkanı seçilmesi de 'çoğulcu-özgürlükçü' bir toplumun izlerini taşımadığını göstermektedir. 1982 Anayasası cumhurbaşkanına, Hakimler-Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşturulmasının yanı sıra yüksek yargı organlarının oluşturulması hususunda da çok geniş yetkiler tanımıştır. Ordunun, yürütme üzerindeki etkisinin artmasında Milli Güvenlik Kurulu etkin rol oynamış, 1982 Anayasası cumhurbaşkanının MGK başkanlığını pekiştirmiştir. 12 Eylül hukuken 'devleti topluma egemen kılmayı' hedeflese de bürokrasinin, toplumu kontrol altına alma girişimi olarak görülmektedir (Kırkpınar, 2009: 105-106).

2.1. 1982 ANAYASASI'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1982 Anayasası devletin temel kuruluşundan temel haklara kadar her şeyi ayrıntısına kadar düzenleyen kazuistik bir anayasadır. Anayasanın değiştirilmesi diğer kanunların değiştirilmesine nazaran daha zor usullere bağlandığı içinde katı anayasa olma özelliğine sahiptir ve Anayasanın altıncı kısmında düzenlenen geçici maddeler

doğrultusunda geçiş dönemini öngören bir anayasadır. 1982 Anayasası Cumhurbaşkanına verdiği yetkiler bakımından 'yürütmeyi güçlendirmiştir' ve 1982 Anayasası siyasal sistemde ortaya çıkacak tıkanıklıkları gideren çözüm yollarına yer vermiştir (Gözler, 2000: 93-103).

Milli Güvenlik Konseyi şiddet olaylarını, siyasi kutuplaşmayı sona erdirmek, parlamenter sistemin istikrarlı şekilde çalışmasını sağlamak amacıyla devlet otoritesini güçlendirecek hukuki ve siyasi değişiklikler yapmıştır. Bu doğrultuda Konsey yasama yetkisini kullandığı süre zarfında 535 kanun ve 91 kanun hükmünde kararname kabul etmiştir. Konsey, 1970'li yıllarındaki şiddet olaylarının sebebi olarak 1961 Anayasası'nı görmüş bu çerçevede 1982 Anayasası temel hak ve özgürlükler bakımından ciddi anlamda sınırlandırılmıştır. Örnek vermek gerekirse, anayasanın 17. ve 74. maddelerinde yer alan temel hakları sınırlandırabilmek için bu maddelerdeki hükümlerin yanı sıra anayasanın 13. maddesinde yer alan genel nedenlerle de sınırlandırılabilmektedir. –Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını içeren 13. Madde 3 Ekim 2001 tarihli 4709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde değiştirilmiştir ('Resmi Gazete', 17 Ekim 2001, Sayı: 24556 (Mükerrer)- Anayasanın 148. maddesinde Anayasa Mahkemesi'nin yetki ve görevleri düzenlenmiş, ilk fıkrasında yer alan 'olağanüstü hallerde, sıkıyönetimde ve savaş hallerinde çıkartılan kanun hükmünde kararların şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığının iddia edilmesiyle Anayasa Mahkemesi'ne dava açılamaz' ifadesi temel hak ve hürriyetleri dolaylı olarak sınırlandırmıştır. 1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetleri sınırlandırmasının bir diğer nedeni ise 1970'lerde oluşan kutuplaşmaların önüne geçmek amacıyla siyasal katılım olanağını kısıtlamaktır (Yazıcı,1997: 154-155).

Devlet, ideolojik aygıtlarının özerkliğini 1982 Anayasası kapsamında sınırlandırmıştır. Bu çerçevede Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) kurulmasıyla üniversiteler cumhurbaşkanına bağlanmıştır. Bir diğer göreli kısıtlama ise siyasal partilerin faaliyet alanlarının daraltılması hususunda olmuştur; yurtdışında örgütlenmeleri, kadın ve gençlik kolları oluşturmaları, sendika, dernek gibi kuruluşlarla siyasal işbirliği içerisinde çalışmaları yasal olarak düzenlenerek yasaklanmıştır. Öğrencilerin ve devlet memurlarının parti üyeliğinde bulunma hakları da ellerinden alınmıştır. (Özçelik Kaya, 2011: 84-85).

Cumhurbaşkanı güçlü ve geniş yetkilere sahip olmasına rağmen 1982 Anayasasının ilk hali Cumhurbaşkanını yetkilerinin kullanmasından dolayı sorumlu

tutmamıştır. Demokratik hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmayan bu 'sorumsuzluk ilkesi' siyasal sisteme karşı eleştirilere sebebiyet vermiştir. Bakanlar Kurulunun yetkili ve sorumlu olmalarına karşın yürütmenin diğer kanadını oluşturan Cumhurbaşkanının sorumsuz olması 'parlamentolu vesayet sistemi' olarak nitelendirilmiştir. 1982 Anayasası yüksek yargı organlarının oluşturulmasında Cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanımış olması yargının tarafsız ve bağımsız olma niteliğini zedelemiştir. Atamalarda liyakat ve yeterlilik kriterlerinden ziyade Cumhurbaşkanının tutumu ve siyasi yönelimi belirleyici unsur olmuştur (Gül, 2017: 133-134).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın vesayetçi anlayışını güçlendirerek sürdürmüştür. 1982 Anayasası'nın hazırlanmasında etkin rol oynayan Milli Güvenlik Konseyi anayasa ile sivil siyasetin alanını daraltmayı amaçlamıştır. Seçilmişlerin hareket alanını 'bürokratik denetim mekanizmalarıyla' sınırlandırmışlardır. Cumhurbaşkanlığı makamına gelecek kişilerin, devlet elitlerinin onayını almadan gelemeyecekleri düşüncesi ile cumhurbaşkanını güçlü yetkilerle donatmış, vesayet makamı haline getirmişlerdir. Kenan Evren 1982 Anayasası'nın 'kefili' olduğunu ifade etmiş, cumhurbaşkanı seçimiyle anayasa referandumunu birleştirmiştir. Kenan Evren tek aday olmuş, uzun bir süre iktidarda kalmıştır. Anayasa Mahkemesi ve diğer yüksek yargı üyelerinin seçiminde Cumhurbaşkanına yetki verilmiştir. Böylelikle Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanının görüşlerine paralel ek bir vesayet organı olarak faaliyet görmüştür. 1961 Anayasası ile güvence altına alınan Milli Güvenlik Kurulu konumunu güçlendirmiştir. Kurulun verdiği kararlar Bakanlar Kurulu tarafından 'özellikle dikkate alınacağı' şeklinde hükme bağlanmıştır (2001 Anayasa değişikliği ile kısmi bir iyileştirme yapılmıştır). Siyasi partilerin kapatılması kolaylaştırılmış, siyasi faaliyet yasağı, milletvekilliğinden düşürülme gibi siyasi partilerin faaliyet alanları sınırlandırılmıştır (1995 ve 2001 Anayasa değişiklikleri ile iyileştirmeler yapılmıştır). (Özbudun, 2014: 69-70).

Devlet, birey ve topluma hizmet etme açısından 'araç' olmaktan ziyade 'amaç' olarak görülmüştür. Devlet için birey anlayışının benimsendiği bu sistemde devletin güvenliği ve çıkarları, bireylerin ve toplumun güvenliği ve çıkarlarından önce gelmektedir. 1961 Anayasası'nda yer alan ikili meclis yapısına 1982 Anayasası ile son verilmiş, karar alma aşamasında oluşabilecek tıkanıkların önüne geçilmek adına düzenlemeler yapılmıştır. 1982 Anayasası'na göre devlet, insan haklarına saygılıdır. Anayasanın ilk kabul edildiği halindeki; 'sınırlı özgürlük', 'zayıflatılmış hukuk devleti'

ve ‘vesayetçi demokrasi anlayışları 1995- 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişikliklerle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Ancak anayasanın otoriter ve devletçi ruhundan vazgeçilmemiş bu, yapılan değişikliklerde de kendini göstermiştir (Kırkpınar, 2009: 107-115).

2.2. 1982 ANAYASASI’NIN DEĞİŞTİRİLME USULÜ

Bilindiği üzere katı anayasaların değiştirilme usulü olağan kanunların değiştirilmelerinden farklı olarak özel usullere bağlıdır. 1982 Anayasası katı bir anayasa olduğu için değiştirilme usulü Anayasanın 175. maddesinde düzenlenmiştir. Madde gereğince anayasanın değiştirilebilmesi için kanun teklifinde meclis üye tam sayısının en az üçte birinin imzası olması gerekmektedir. Teklifin verilmesinin ardından komisyonda görüşülüp, genel kurula havale edilmektedir. Toplum ile devlet arasındaki ilişkiyi düzenleyen temel metin olarak nitelendirilen anayasanın değiştirilebilmesi için 2 kere görüşülmesi gerekmektedir. “İvedilikle görüşme yasağı” olarak tanımlanan bu yöntem, anayasaların kanunlar gibi ivedilikle görüşülmediğini göstermektedir. İki görüşme arasında 48 saat süre olması gerekmektedir. Anayasa değişikliklerinde oylamanın gizli yapılması zorunludur. Venedik Komisyonu 2010 tarihli raporunda anayasa yapım süreçlerinden bahsederken nitelikli çoğunluk, birden fazla görüşme ilkeleri gibi ortak özelliklere değinmiştir. (Karagenç, 2020: 160-170).

2.2.1. Teklif

1982 Anayasası’nın 175. Maddesi gereği anayasa değişikliğinin teklif edilmesi, 1924 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi; Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazılı bir şekilde olmaktadır (T.C. Anayasa Kitapçığı, 1982: 168).

1982 Anayasası’nda yapılan ilk değişiklik 1987 yılında 3361 sayılı Kanun ile, anayasanın değiştirilmesini kapsayan 175. maddesinde yapılmıştır. Anayasa gibi önemli bir konunun kanun değiştirir gibi sürekli değişiklik teklifleriyle Meclis gündeminin meşgul edilmesinin önüne geçmek adına, teklif verme sayısında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu yetkinin yasama organına tanınması parlamenter sistemlerde, hükümetin onaylamadığı değişiklik tekliflerinin nitelikli çoğunluk elde etmesini engellemektedir. Anayasa değişiklik teklifinin gerekçeli ve yazılı bir şekilde olması gerekmektedir. 175. Maddede yer alan özel şartların dışında anayasanın değiştirilmesi hususunda teklifin görüşülmesi ve kabulü; kanunların görüşülmesi ve kabulüyle ilgili

hükümlere tabi tutulmuştur. Teklifte, yeterli imzanın olup olmadığı Meclis Başkanlığı tarafından kontrol edildikten sonra işleme konulmaktadır. Milletvekillerinin imzası her anayasa değişikliği teklifinin altında ayrı ayrı bulunmalı, birbirine benzeyen tekliflerde imzaların birleştirilmesi mümkün değildir. Teklif verilmesinin ardından bazı imzaların geri çekilmesi durumunda, imza sayısı teklif yeter sayısının altına düşmüş ise, teklif işlemden kaldırılarak imza sahiplerine iade edilmektedir. İmza eksilmesi Komisyon aşamasında meydana gelse bile teklif iade edilmektedir. Genel Kurul aşamasında gündeme alınan teklifin geri çekilmesi İçtüzüğün 75/ son maddesi gereğince; bu aşamalarda imzalarda meydana gelen eksilmeler teklifin görüşülmesini etkilememektedir. Teklif verildikten sonra imza atan milletvekillerinin vekilliklerinin düşürülmesi veyahut ölmesi durumunda teklifin geçerliliği etkilenmemektedir. Değişiklik teklifi konu bakımında; anayasanın bir hükmünü yürürlükten kaldırmaya yönelik olabileceği gibi hükmü değiştirebilir veya anayasaya yeni bir hüküm konulmasını da kapsayabilmektedir. Değiştirilemez maddelerin değiştirilmesine dair yapılan teklif Meclis Başkanlığınca doğrudan teklif sahibine iade edilmektedir. Nitekim 1982 Anayasası'nın 4. Maddesinde ilk üç maddenin değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği hükmü yer almaktadır (Çoban, 2011: 132-135).

2.2.2. Görüşme

Anayasa değişiklik teklifinin görüşülmesi hususunda 1987 yılında yapılan değişiklik ile yeniden düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde yer alan 'Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez' hükmü 1987 değişikliği sonrasında 'Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür' hükmüne dönüşmüştür. İvedilikle görüşme önerinin, Genel Kurulda yalnızca bir defa görüşülmesini ifade etmektedir. Anayasalar kanunlardan farklı özel usullere tabi oldukları için iki defa görüşülür ifadesi daha açık bir anlam taşımaktadır. İçtüzüğün 93. maddesinde yer alan iki defa görüşmenin yöntemi gereği:

- İkinci görüşmeye başlanabilmesi için birinci görüşmenin bitiminden kırk sekiz saat geçmesi gerekmektedir,
- İkinci görüşmede sadece maddeler üzerinde verilen değişiklik önergeleri görüşülmektedir; birinci görüşmede yer almayan üzerinde değişiklik teklifi verilmeyen maddeler hakkında önerge verilememektedir.

Anayasa değişikliği önemli bir konu olduğu için aceleye getirmeden, milletvekillerine düşünme imkanı sağlamak üzere, görüşmeler arasında asgari kırk sekiz saatlik bir zaman dilimi geçmektedir. Bir diğer husus, oylamanın gizliliği ilkesine yöneliktir. 1987 yılındaki değişiklikle ortaya çıkan bu hüküm konunun önemi göz önünde bulundurularak oylamanın gizli yapılacağına dairdir. Oyunu belli etmek istemeyen milletvekillerinin korumaya yönelik olan bu düzenleme ile milletvekilinin anayasa değişikliğini oylarken, parti yörüngesinden uzak, kendi vicdanı ve hür iradesiyle oy kullanması hedeflenmiştir (Çoban, 2011: 135-138).

2.2.3. Kabul

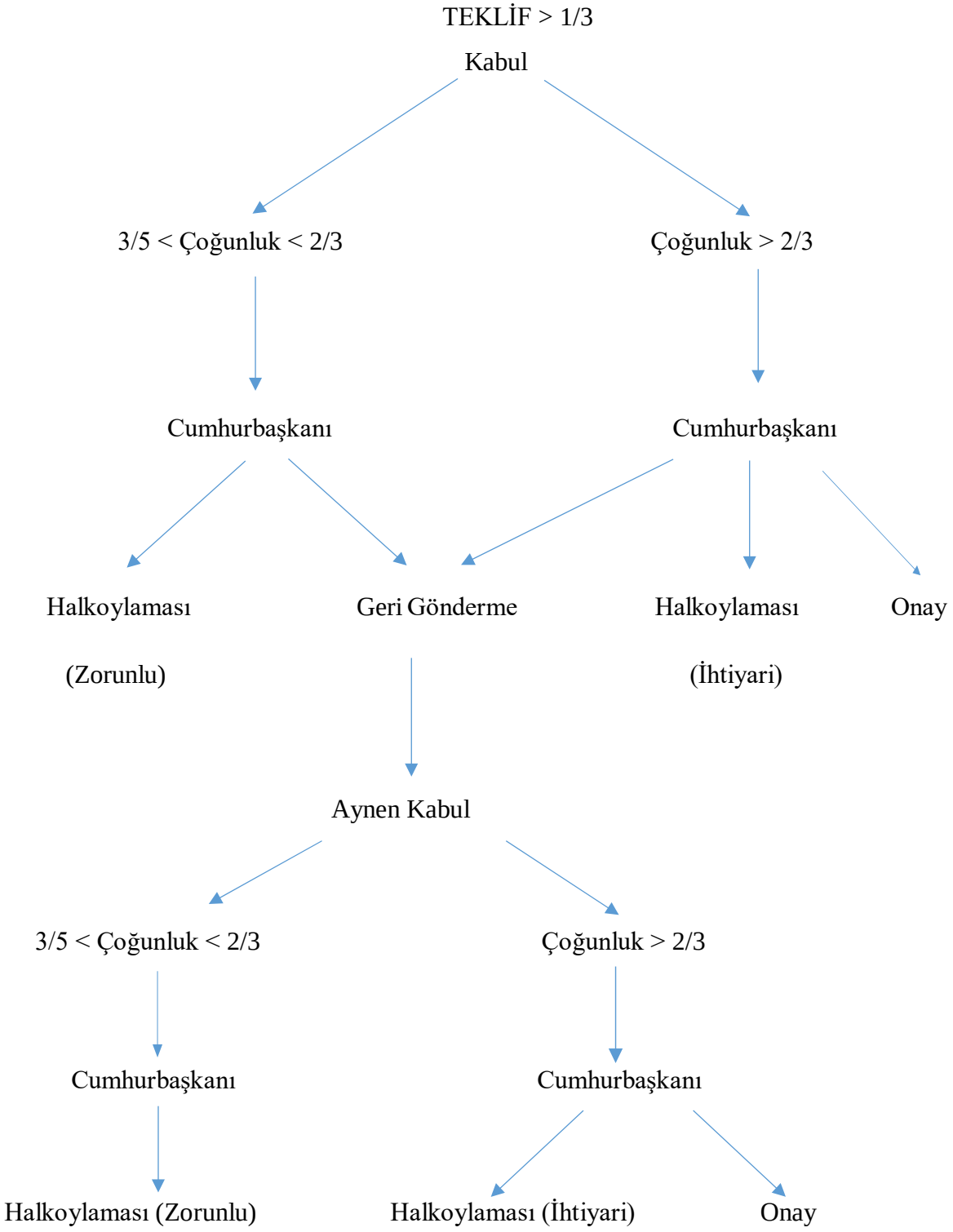
Karar yeter sayısı 1982 Anayasasının ilk metninde 'üye tamsayısının en az üçte ikisi' olarak öngörülmüşken; 1987 yılında yapılan değişiklikle 'üye tamsayısının en az beşte üçü' şeklinde değiştirilmiştir. Karar yeter sayısının üçte ikiden fazla olması durumunda ayrı bir onay usulü öngörülmektedir. Sonuç olarak beşte üç ve üçte iki gibi iki ayrı karar yeter sayısı söz konusu olmaktadır. Değişiklik teklifleri görüşülme aşamasında toplam dört kez oylamaya tabi tutulmaktadır. Birinci görüşmede, teklifin tamamı ile ilgili görüşmeler tamamlandıktan sonra maddelerine geçilip geçilmeyeceğine dair oylama yapılmaktadır. Oylamada karar yeter sayısının en az beşte üçü olması gerektiği belirtilse de TBMM, olağan çoğunluğun sağlandığı takdirde beşte üç kriterine ulaşmadan değişiklik teklifinin maddelerinin görüşülmeye geçilmesine karar verdiği olmuştur. Bu doğrultuda, Meclis Başkanı Yıldırım Akbulut, 1982 Anayasasının 101. Maddesinde Yapılacak Değişikliğe İlişkin Kanun Teklifini 29 Mart 2000 günü yapılan birinci oylamada beşte üçlük çoğunluk sağlanmamasına rağmen anayasa değişiklik teklifinin maddelerinin görüşülmesine karar vermiştir[1].

Anayasa değişiklik teklifi TBMM üye tamsayısının 'üçte iki çoğunluğu' ile kabul edilirse Cumhurbaşkanı değişikliği onaylayabilir, halkoylamasına sunabilir veya geri gönderebilme tercih hakkına sahiptir. Eğer Anayasa değişiklik teklifi üye tam sayısının 'beşte üçü ile üçte ikisinden az bir oy' ile kabul edilmişse Cumhurbaşkanı değişikliği görüşülmek üzere Meclise geri gönderebileceği gibi zorunlu halkoylamasına da sunabilmektedir. Değişikliğin Meclise geri gönderilmesi durumunda ise karşımıza iki

[1]Meclis Başkanı Üçüncü Oturumun başında, 1997 yılında anayasa değişikliği üzerine yapılan görüşmelerden sonra maddelere geçilmesi hususunda Yüce Meclis'te benzer şekilde tartışmalar yaşandığını, Meclis maddelere geçmek için salt çoğunluğun yeterli bulduğunu belirtmiştir. Hem bu Meclis kararını hem de Anayasa Değişiklikleriyle ilgili İçtüzükteki hükümleri gerekçe olarak göstermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 21.Dönem, 29. Cilt, Yasama Yılı 2, 73. Birleşim, Oturum 2, ss. 25).

seçenek çıkmaktadır. İlki üye tam sayısının ‘beşte üç ile üçte ikisinden az bir oy’ ile kabul edilirse değişiklik Cumhurbaşkanı tarafından zorunlu halk oylamasına sunulmak durumundadır. İkinci seçenek ise üye tam sayısının ‘üçte iki çoğunluğu’ ile kabul edilme durumunda Cumhurbaşkanı halkoylamasına sunma ile onaylama arasında tercih hakkına sahiptir(Gözler, 2001: 365-366).

Şekil 1. *T.C. Anayasasına Göre Anayasayı Değiştirme Yöntemi Şeması*

Kaynak: Ergun Özbudun (2014: 173)

3. 1982 ANAYASASI'NDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1982 Anayasası'nda ilki 12 Eylül darbesinin getirmiş olduğu siyasi yasakların kaldırılması boyutuyla 1987 tarihinde; sonuncusu ise hükümet sistemi değişikliği konusunu kapsayan anayasa değişikliği 2017 tarihinde yapılmıştır. Yapılan son değişiklik ile birlikte toplamda 19 anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu değişikliklerin 1987, 2007, 2010 ve 2017 olmak üzere toplamda dört tanesi halkoyuna sunularak kabul edilmiştir.[2]

1982 Anayasası, hak ve özgürlükler kapsamında 'katmerli sınırlama sistemini' benimsemiştir. Hak ve özgürlüklerin güvencesi 1961 Anayasası'nda 'öze dokunma yasağı' ölçütü ile belirlenirken, 1982 Anayasası'nda 'demokratik toplum düzeni gereklerine uygun olma' ölçütü ile benimsenmiştir. 2001 değişiklikleri ile bu iki ölçütte 13. Madde içerisinde yerini almıştır. Burada üzerinde en çok tartışılan konu, Anayasanın 13. Maddesinde yer alan 'demokratik toplum düzeni gerekleri' ölçütü 1982 Anayasası kapsamında mı yoksa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer aldığı şeklinde Avrupa standardında mı olacağı hususunda olmuştur.

2001 yılından önce hak ve özgürlükler bakımından en kapsamlı değişiklik 1995 yılında yapılmıştır. Başlangıç kısmındaki 'Kutsal Devlet' ibaresinin çıkartılmasıyla birlikte totaliter anlayışın yumuşatılması amaçlanmıştır. 21 maddelik ortak öneri olarak verilen 1995 Anayasa değişikliklerinde eleştirilen en temel husus; 1982 Anayasası'nın hukuk devleti ilkesini zedeleyen; ifade özgürlüğü, yargı bağımsızlığını sınırlayan, yargısal denetim yasakları gibi demokratik ve özgürlükçü düzenle uyuşmayan hükümlerine değinmemiş olmasıdır (Yokuş, 2020: 4-9).

1982 Anayasası'nı Avrupa Birliği hukukuna uyumlaştırmak amacıyla, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında görüşmelerin başladığı 2004 yılında atılan adımlarla başlamıştır. Avrupa Birliği müktesebatına uyum açısından 1982 Anayasası'nın uluslararası anlaşmaları kapsayan 90. Maddesi engel teşkil etmektedir. 90. Maddenin son fıkrasına eklenen son cümle 'Usulüne göre yürürlüğe konmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır' şeklinde olmuştur.

[2] 2007 Anayasa Değişikliği %68,95 'Evet', %31,05 'Hayır ; 2010 Anayasa Değişikliği %57,88 'Evet', %42,12 'Hayır' ; 2017 Anayasa Değişikliği %51,41 'Evet', %48,59 'Hayır' oyu almıştır Bkz; 'YSK Halkoylaması Arşivi', https://www.ysk.gov.tr/tr/halkoylamasi-arsivi/2648 ; 'TBMM Anayasa ve İçtüzük 1982 Anayasası', https://anayasa.tbmm.gov.tr/1982.aspx.

2001 yılında yapılan anayasa değişikliği paketinde benzer değişiklik gündeme gelmiş, dönemin koşulları doğrultusunda somutlaşamamıştır. Yapılan bu değişiklik ile uluslararası anlaşmaların iç hukukta geçerli kılınmasının önü açılmıştır. 2004 yılında yapılan bir diğer anayasa değişikliği ise 'kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir' maddesine eklenen 'Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür' hükmü olmuştur. Böylelikle Avrupa Birliği ilerleme raporlarında eleştiri konusu olan kadın- erkek eşitliği anayasal güvence altına alınmıştır (Turan, 2010: 179-181).

2004 yılında yapılan anayasa değişikliği ile DGM'ler kaldırılmış, TSK Sayıştay denetimine tabi kılınmış, Yükseköğretim Kurulu'ndaki asker üye çıkarılmış ve ölüm cezalarına da tamamen son verilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin sona ermesi, cumhurbaşkanlığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. AKP'nin Mecliste yeterli sandalyeye sahip olması sebebiyle muhalefet ile uzlaşı sağlamaksızın –böyle bir anayasal şart olmamasına rağmen siyasal tartışmalar buşekilde gerçekleşmiştir- Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanı adayı ilan etmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt cumhurbaşkanının 'laik ve üniter yapıya sözde değil özde bağlı olması gerektiğini' açıkça ifade etmiştir. Başta Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer olmak üzere, YÖK Başkanı Erdoğan Teziç, Yargıtay savcıları ve bazı sermaye çevreleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Cumhurbaşkanının başta laiklik olmak üzere cumhuriyetin temel değerlerine saygılı olması gerektiği savunulmuş, bu süreçte dernekler öncülüğünde 'Cumhuriyet Mitingleri' düzenlenmiştir. Abdullah Gül'ün adaylığı mecliste oylanmış, CHP oylamaya katılmamasına rağmen Abdullah Gül Mecliste 357 oy almıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi CHP tarafından Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Günün akşamına Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden 'e-muhtıra' adlı bildirinin yayınlanması ve AYM' nin '367 Kararı' vermesinin ardından AKP; erken seçime gidilmesi, cumhurbaşkanlığı için seçim turlarının devam etmesi hususunda anayasa değişikliği kararı almıştır. Abdullah Gül'ün mecliste yeterli oyu alamaması, cumhurbaşkanının belirlenen takvim çerçevesinde seçilememesi cumhurbaşkanlığı krizini beraberinde getirmiştir. AKP tarafından hazırlanan cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi hususundaki anayasa değişiklik teklifi yeniden görüşülmek üzere Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından meclise geri gönderilmiştir. Mecliste aynı şekilde kabul edilen anayasa değişikliği Cumhurbaşkanı tarafından halkoylamasına sunulmuştur. 2007 yılında halkoylamasına sunulan anayasa değişikliği yüksek oy oranı ile kabul edilmiştir. Değişikliğin kabul edilmesiyle birlikte

hükümet sisteminin değişip değişmeyeceği hususunda eleştiriler gündemde olmuştur (Hürdoğan, 2019: 53-55).

Anayasa Mahkemesi ve HSYK' nın oluşumunda 1982 Anayasasının kurucu felsefesi etkin rol oynamıştır. Siyasal sistemin işleyişinde önemli işleve sahip olan yargı 2010 Anayasa Değişiklikleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Ülke gündemini oldukça meşgul eden bu değişiklik hazırlandıktan sonra TBMM' de görüşülmesinin ardından Anayasa Mahkemesi iptal davasına konu olmuş ve en son referandum ile kabul edilmiştir. Anayasa değişikliği 24 madde ve anayasaya eklenmek üzere iki geçici maddeden oluşmaktadır. Çok farklı konuları kapsayan 2010 Anayasa değişikliğini 'temel hak ve hürriyetler hususunda yargı denetim alanını ilgilendirenler' ve 'yargının oluşumu ve işleyişine ilişkin olanlar' kapsamında iki başlık altında toplamak mümkündür. Kamuoyunda en çok ses getiren konu yargı ile ilgili yapılan değişiklikler olmuştur. Yargının iktidarın etkisi altında kalacağı, yürütmenin yargı üzerinde etkili olacak şekilde yetkilerinin artacağı ve iktidarın egemenliğini tanımayan hakim ve savcıları tasfiye etmenin önü açılacağı hususunda yorumlar yapılmaktadır. Anayasa değişikliğinin yoğun tartışmalara sebep olmasının bir nedeni de 1982 anayasa Koyucuları tarafından oluşturulması amaçlanan 'bürokratik vesayetçi yapıyı' değiştirecek önemli düzenlemeleri içeriyor olmasıdır. (Hakyemez, 2010: 388-389).

2010 Anayasa Değişikliği ile 'Dilekçe Hakkı' başlığında yapılan değişiklik ile birlikte yönetimin işleyişi ile ilgili şikayetleri incelemek üzere TBMM Başkanlığı'na bağlı olarak 'Kamu Denetçiliği Kurumu ' (Ombudsman) kurulmuştur. Burada eleştirilen en temel konu, meclis tarafından seçilen bu kurumun tarafsız ve bağımsız olamayacağı hususunda olmuştur. Aynı zaman 2010 Anayasa Değişikliği hak ve özgürlükleri korumak amacıyla bireye Anayasa Mahkemesine bireysel şikayet yolunu açmıştır. Bu doğrultuda kişi hak ve özgürlükleri ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilecektir. Hangi hak ve özgürlüklerin başvuru konusu olabileceği AİHS çerçevesiyle belirlenmiştir. Bu değişiklik, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine duyulan ihtiyacı azaltmak amacıyla gerçekleştirilmiştir (Yokuş, 2020: 21-22).

1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikler metnin orijinal halinden uzaklaşmasına rağmen yeni anayasa değişikliklerinin talep edilmesini durduramamıştır. Darbenin bir eseri olarak ortaya çıkan 1982 Anayasası yapılan değişikliklere rağmen 'özgürlük karşıtı ruhunu' muhafaza etmiştir. Bu doğrultuda anayasanın komple değiştirilmesi 2007 yılı sonrasında partilerin seçim taahhütleri arasında yer almıştır. 2011 yılında TBMM'de

Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuştur. Mecliste bulunan siyasi partilerden eşit temsilcilerin bulunduğu bu komisyon, partilerin ortak kararlarıyla yeni anayasa hazırlayıp, halkoyuna sunmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda halktan, sivil toplum örgütlerinden, siyasi partilerden ve üniversitelerden önerileri ve görüşleri toplanmıştır. Uzun bir süre çalışma yapan Komisyon partilerle ortak bir uzlaşı sağlayamamasının ardından herhangi bir anayasa değişikliği gerçekleştiremeden faaliyetini sonlandırmıştır. Partilerin ortak bir noktada buluşamadıkları konulardan en önemlisi hükümet sistemidir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) parlamenter sistemin devam etmesinden yana iken iktidarda yer alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçişi önermiştir. 2007 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine yönelik yapılan anayasa değişikliği, hükümet sisteminde değişiklik yapılmasını zorunlu kılmıştır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi fiili olarak başkanlık sistemine geçildiğini göstermekte, bir sonraki aşama anayasa değişikliği ile bunu hukukileştirmektir. Cumhurbaşkanı ilk kez 10 Ağustos 2014 tarihinde halk tarafından seçilmiştir. Bu çerçevede Recep Tayyip Erdoğan halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanıdır (Coşkun, 2017:4-5).

2017 Anayasa değişikliği halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanını siyasetin merkezinde konumlandırmaktadır. Parlamenter sistemdeki tarafsız ve sembolik yetkilere sahip cumhurbaşkanı yerini 'taraflı ve gündelik siyasetin içinde aktif yer alan' cumhurbaşkanına bırakmıştır. Başkanlık rejimine benzeyen bu sistem, cumhurbaşkanının özellikle yargı alanındaki yetkilerini arttırmıştır (Şirin, 2017: 113).

2017 Anayasa Değişikliğinde Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile yürütmeye yasamadan bağımsız bir şekilde düzenleme alanı sunulmuş, anayasal çerçeveyle sınırları belirlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri 1982 Anayasası'nda tek alanda sınırlandırılmıştır. 2017 değişikliği ile 'Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli' çerçevesinde kendine has ilkelerle ortaya çıkmıştır. KHK'ler ve tüzüklere benzememektedir. Anayasanın 104. Maddesi gereği, Anayasada kanunla düzenlenen konuların dışında Cumhurbaşkanına yürütme alanı kapsamında kararname çıkarma yetkisi tanınmıştır. TBMM ile aynı konuda çıkarılan kanun olması durumunda cumhurbaşkanı kararnamesi hükümsüz sayılmaktadır (Boztepe, 2018: 5-6).

***Tablo 1**. 1982 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler*

Değişiklik Sayısı	Kabul Tarihi	Kapsamı
1. Değişiklik	17.05.1987	2709 Sayılı T. C. Anayasanın 67.,75. ve 175. Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4. Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması
2. Değişiklik	08.07.1993	2709 Sayılı T.C. Anayasanın 133. Maddesinin Değiştirilmesi
3. Değişiklik	03.07.1995	2709 Sayılı T.C. Anayasanın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi
4. Değişiklik	18.06.1999	T.C. Anayasasının 143. Maddesinin Değiştirilmesi
5. Değişiklik	13.08.1999	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
6. Değişiklik	03.10.2001	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
7. Değişiklik	21.11.2001	T.C. Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
8. Değişiklik	27.12.2002	2709 Sayılı T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi
9. Değişiklik	05.07.2004	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
10. Değişiklik	21.06.2005	T.C. Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
11. Değişiklik	29.10.2005	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
12. Değişiklik	13.10.2006	T.C. Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
13. Değişiklik	10.05.2007	2709 Sayılı T.C. Anayasasına Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun
14. Değişiklik	31.05.2007	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
15. Değişiklik	09.02.2008	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
16. Değişiklik	07.05.2010	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
17. Değişiklik	17.03.2011	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
18. Değişiklik	20.05.2016	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi
19. Değişiklik	27.04.2017	T.C. Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi

Türkiye'de anayasaları üç dönem çerçevesinde incelemek mümkündür. İlk etapta 1876 Kanun-ı Esasi ile başlayan dönem, 1921 ve 1924 Anayasaları ile 1909, 1923, 1928 ve 1937 anayasa değişiklikleri; ikinci dönem darbelerden sonra anayasa yapımına başlanılan ve ilk defa halkoylamasına sunulan 1961 Anayasası ile 1971 ve 1973 Değişikliği; son olarak yine bir darbe sonrası hazırlanan 1982 Anayasası ve yapılan değişiklikler boyutu ile ele almak mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken husus anayasaların oluşumlarında veya değişikliklerin meydana gelmesi boyutuyla dönemin şartları göz önünde bulundurularak yorum yapabilmektir.

Anayasalar hazırlanırken hukuki olarak konu ve kapsamının yanı sıra genellikle bir önceki döneme tepki olarak meydana gelmektedir. Toplumsal ve siyasal sorunları anayasa ile çözmeye çalışmak anayasayı gereğinden fazla ayrıntıya sürükleyerek uygulama aşamasına geçildiğinde sorunlara yol açmaktadır. Bu doğrultuda yapılan her bir anayasa değişikliği yeni anayasa değişikliklerinin kapısını açarak kısır döngü içerisine girildiği görülmektedir.

2010 Anayasa değişikliğine giden sürece bakıldığında, önceki dönemlerde yaşanan olayların bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikleri anlayabilmek için önceki değişikliklerin hangi ortamda gerçekleştiği, toplumda ne gibi olayların olduğu veyahut Meclis'te ne gibi tartışmaların yer aldığını bilmek faydalı olacaktır. Değişikliklere zemin hazırlayan atmosfer hakkında detaylı bilgiye üçüncü bölümde değinilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNE GİDEN SÜREÇ

1995 seçimlerinde tek başına iktidara gelen bir partinin olmaması koalisyon hükümetlerini oluşturmuştur. Koalisyon hükümetlerinin uzun soluklu olmayışı siyasi istikrarsızlığı ortaya çıkarmıştır. 28 Şubat sürecine giderken yaşanan olaylar siyasi gerilimi tetiklemiş 28 Şubat post-modern darbesi gerçekleşmiştir. AK Parti'nin 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelmesiyle koalisyon hükümetleri son bulmuştur.

Değiştirilme süreci oldukça zorlu olmasına rağmen 1982 Anayasası defalarca değişikliğe uğramıştır. AB üyeliği doğrultusunda 1995, 1999, 2001, 2004, 2005 ve 2006 değişiklikleri genel olarak bu amaçla gerçekleşmiştir. Refah ve Fazilet Partileri'nin kapatılması Anayasanın partilere ilişkin hükümlerini içerdiği 69. maddesinde değişiklik yapılmasında etkin rol oynamıştır. 2007 yılında yapılan değişiklikler ise o dönemde ortaya çıkan sorunlara çözüm mahiyetinde olmuştur. Cumhurbaşkanının seçilememesi, 367 Kararı gibi olaylar Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini içeren değişikliği beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu olaylar Türkiye'de yargı bağımsızlığının net bir şekilde sağlanması gerektiğini göstermiştir. Cumhurbaşkanının re'sen yaptığı işlemler, HSYK ve YAŞ kararlarına karşı yargı yollarının kapalı olması 1982 Anayasası'nın hukuk devleti ilkesini tam manasıyla yansıtmadığını göstermektedir. 2010 Anayasa değişiklikleri ile bu sorunlara çözüm aranmıştır. Sonuç olarak, anayasaların değiştirilebilmesi için ortada bir 'sorun' olması; bu sorunu tanımlayan bir 'siyasi güç' ve tüm bu sorunların gerçekleştiği bir 'siyasal ortam' olması gerekmektedir. Her Anayasa değişikliği kendine has bir siyasal ortamda meydana gelmektedir (Sevinç, 2010: 272-273).

2010 değişikliklerini daha iyi anlayabilmek için söz konusu siyasal ortamı ve süreci biraz daha yakından incelemek yerinde olacaktır.

1. POST- MODERN DARBE / 28 ŞUBAT SÜRECİ VE TOPLUMSAL SİYASAL HUZURSUZLUK

'28 Şubat nedir?' sorusunun farklı kesimler tarafından birçok cevabı bulunmaktadır: 'Post-modern bir darbe'; 'demokrasiye verilen balans ayarı'; 'askeri bir darbeyi önlemek amacıyla alınan tedbir' şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır. 28 Şubat süreci her ne kadar 1997 yılında yayınlanan bir muhtıra ile başlasa da, 1995 genel

seçimlerinde Refah Partisi'nin birinci parti olarak çıkması bu sürecin başlamasında büyük rol oynamıştır. Refah Partisi, 'Milli Görüş' doğrultusunda 12 Eylül darbesinden sonra kurulan bir partidir. Refah Partisi 1994 yerel seçimlerinde Ankara ve İstanbul gibi büyük belediyeleri kazanmasının ardından 1995 genel seçimleriyle mecliste birinci parti olarak yerini almıştır. ANA-YOL Hükümetinin güvenoyu alamamasının ardından dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükümeti kurma yetkisini Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a vermiştir. Türkiye'de siyasi tansiyonun yükseldiği bu dönemde Erbakan, Doğru Yol Partisi ile birlikte hükümeti kurmak için görüşmeler yapmış, 28 Haziran 1996 tarihinde Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi ikişer yıl görev yapacak şekilde 'Dönüşümlü Başbakanlık' önerisi doğrultusunda koalisyon hükümeti kurmak için Protokol imzalamışlar ve Refah- Yol Hükümeti 54. Hükümet olarak siyaset sahnesinde yerini almıştır. Çok uzun sürmeyen bu koalisyon hükümeti görev aldığı süre zarfında birçok siyasi olaylara tanıklık etmiştir (Deniz, 2017: 64-75).

Refah-Yol Hükümetinin Ramazan ayında vermiş olduğu iftar yemeğinde yemeğe davet edilen kişilerin görüşleri, giyimleri toplum tarafından farklı eleştiriler almaya sebebiyet vermiştir. Bazı kesimlerce yemeğin tarikat yemeği olarak gösterilmesi 'irticanın ayak sesleri' gibi yorumlanırken; bazı kesimler tarafından yemek ülkede birliği sağlamaya yönelik olarak din âlimlerini bir araya getiren bir yemek olarak yorumlamıştır. 28 Şubat'a giden süreçte önemli rol oynayan bu siyasal olaylar arasında 'Susurluk Olayı (3 Kasım 1996)' gündemi en çok meşgul eden olaylardan biri olmuştur. Her ne kadar Refah Partisi olaya uzak kalmak istese de Doğru Yol Partisi'ne yönelik yapılan eleştiriler Refah-Yol Hükümetini de etkilemiştir. Susurluk olayına karşı oluşan tepki, Refah-Yol Hükümetine verilen tepki ile birleşerek büyümüş bu doğrultuda 10 Kasım' da yüzbinlerce kişi tarafından protesto amacıyla yürüyüş düzenlenmiştir. 2 Şubat 1997 tarihinden itibaren her akşam 21.00' da yapılacak 'Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemi' vatandaşların evlerinde bir dakikalığına ışığı kapatması şeklinde gerçekleşmiştir. Eylemlerin ortak amacı, Susurluk olayının açığa kavuşturulmasının yanı sıra Refah-Yol Hükümetinin uyguladığı politikaları protesto etmektir. Başlangıçta Refah Partisi protestolara konu edilmemiştir. Erbakan'ın hükümet ortağını korumak amacıyla eylemleri eleştirmesi beraberinde protestoların hedefinin Refah Partisi olarak değişmesine sebebiyet vermiştir. 28 Şubat sürecini hazırlayan bir diğer olay ise, Refah Partili Sincan Belediye Başkanı'nın Kudüs'ü anmak amacıyla düzenlediği 'Kudüs Gecesi' etkinliği olmuştur. Gece ile ilgili basında yer alan 'Şeriat İsteriz' sloganı medya

ve toplumda büyük yankı oluşturmuştur. Türkiye gündeminin hassas olduğu bu dönemde düzenlenen bu gece siyasal bir konum kazanmış, gece ile alakalı Devlet Güvenlik Mahkemesi inceleme başlatmıştır.[3] Büyük ses getiren Kudüs gecesinin ardından ordu tanklarının Sincan'dan geçirilmesi 'demokrasiye yapılan balans ayarı' şeklinde tekrar tarihte yerini almıştır. (Deniz, 2017: 64-79).

Basın, Refah-Yol Hükümetinin kurulmasının ardından askeriyenin yeni aracı olarak işlev görmüştür. Basın Silahlı Kuvvetleri'nin siyasete doğrudan yön verme isteğini, demokrasinin bir gereği olarak gösterip meşrulaştırmıştır. Basının bu denli etkin rol oynaması, sivil otorite ve askeri otorite arasındaki ilişkiyi karşılıklı çatışmaya sürüklemiştir. 28 Şubat müdahalesi klasik müdahalelerden farklı olarak, anayasa ile güvence altına alınan bir kurum olan MGK aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. 28 Şubat günü MGK'nın 'olağan toplantısı' 9 saat sürmüş, 18 maddelik bildiri yayınlamıştır (Öcal, 2009: 16). Muhtıra niteliğinde olan bu bildiri ile Türkiye'de Turgut Özal'ın ölümünden sonra başlayan 'sivil görünümlü askeri idarenin' etkisi her alanda kendisini hissettirmeye başlamıştır. (Erdoğan: 1999: 21).

MGK Kararlarının imzalanması konusunda direnen Erbakan muhalefet liderleri ile yüz yüze görüşmeler yapmıştır. Ana muhalefet lideri Yılmaz, MGK kararlarına sahip çıkmış, "(…) Türkiye'nin bugüne gelmesi, hükümetin yanlış teşhisleri ve uygulamaları sonucudur. Türkiye'nin laik, demokratik ilkelerle yönetilmesi gerektiğini ama RP'nin anayasanın bu ilkelerini benimseyememiş olması RP ile anayasa arasındaki temel çelişkidir (…)" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Ecevit; RP'nin sistem dışı bir parti olduğunu savunarak yapılan bu müdahaleye sahip çıkmıştır. CHP lideri Baykal ise, MGK kararlarının muhatabının hükümet olduğunu ve hükümetin bu tavrını *'anayasal laubalilik'* şeklinde tanımlamıştır. Muhalefet partilerinin askerden yana tutum sergilemiştir. 28 Şubat, Refahyol Hükümeti içerisindeki RP'ni; özünde ise 'irtica' yı hedef almıştır. RP'nin yerel ve merkezi idarede önemli toplumsal desteği sağlayıp güç kazanması ordunun ve siyasi partilerin tavır almasında önemli bir etken olmuştur. MGK'nun anayasal bir kurum olduğu ve demokrasinin korunabilmesi için yapılan müdahalenin gerekli olduğu savunulurken; RP'sinin sistem dışı nitelik taşıdığı düşüncesi gazete manşetlerinde yerini almıştır (Baykal, 2017: 310-316).

[3] Sincan'da yaşanan bu hadiseye 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu toplantısında yer verilmiş, Refah Partisi'ne açılacak kapatma davasının da sac ayaklarından birini oluşturmuştur.

MGK Kararlarında genel olarak, Cumhuriyet'in ilkelerinin eksiksiz yerine getirilmesi, laik ve anti-laik ayrımcılığın ülke barışını bozduğu, toplumsal huzurun ve rejimin sürekliliğinin laiklik ilkesi ile gerçekleşeceği gibi konular üzerinde durulmuştur. Toplantı sonrasında alınması gereken önlemlerin yazılı olduğu liste MGK Genel Sekreteri tarafından dönemin Başbakanı Erbakan ve Başbakan Yardımcısı Çiller'e verilmiştir. Bu listede yer alan kararlar Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Türk-İş, DİSK, TİSK, TOBB ve TESK '5'li İnisiyatif' adı altında birleşerek girişim grubu oluşturmuştur. İrticanın ilerlediği göstermek, Erbakan'ında istifa etmesini sağlamak amacıyla medyayı harekete geçirerek yayınlar yapmışlardır. Demirel hükümeti kurma görevini ANAP Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiş, 18 Haziran'da Refah-Yol Hükümeti sona ermiştir. Askerin isteği çerçevesinde kurulan hükümet (ANASOL-D), ilk olarak kamuoyunda tartışılan İmam Hatiplerin ve Kur'an Kurslarının önünü kesen 'sekiz yıllık kesintisiz eğitimi' kanunlaştırmıştır. Bu çerçevede sivil bürokrasinin sac ayaklarını oluşturan üniversitelerde de birtakım değişikliğe gidilmiştir. YÖK tarafından İmam Hatip Lisesi mezunlarının üniversitelere gitmesi yönetmelik değişikliği ile engellenmiştir (Akıncı, 2013: 47-48).

1990'lardan süre gelen "irtica ile mücadele" 28 Şubat sürecinde insan hakları ihlalleri ve baskıları da beraberinde getirmiştir. 'İkna odaları' kavramının literatüre girdiği bu dönemde üniversite okuyan kızların gelecekleri, siyasi görüşleri ve inançları doğrultusunda şekillenmiş, seçim yapmaları zorunlu tutulmuştur. 28 Şubat egemenlik hakkına yapılmış bir müdahale olduğu gibi sivil otoriteye/ siyasi iktidara karşı da yapılmış bir müdahaledir. İktidara gelen parti hangi görüşte olursa olsun 'Meclis-üstü' kurumlar tarafından belirlenen hükümet politikalarını uygulamak durumunda kalmıştır. Siyasi partiler halkoyu ile iktidara gelip hükümet olsalar bile iktidar olamayacakları müdahale ile gösterilmek istenmiştir. 'Ordu-Aydın ittifakı' 27 Mayıs darbesinden sonra ilk kez 28 Şubat post-modern darbesinde karşımıza çıkmıştır. (Eğitim Bir-Sen, 2014: 6-9).

Bu dönemde kurulan koalisyon hükümetlerinin görevi 28 Şubat Kararlarını uygulamak olmuştur. CHP lideri Deniz Baykal, Mesut Yılmaz'a dışardan destek vermiş Nisan 1999 tarihinde erken seçime gitme kararı alınmıştır. 1998 yılında Alaaddin Çakıcı'nın yakalanması ve telefon görüşmelerinin ortaya çıkması ANAP'ı zor duruma düşürmüştür. Türkbank isimli bankanın ihaleye çıkarılması üzerine iş adamı Korkmaz Yiğit'in Çakıcı'dan ihaleyi alma konusunda iletişime geçtiği ortaya çıkmıştır. Emniyet tarafından CHP milletvekiline verilen ses kaydı kasetin de Mesut Yılmaz'ında bu işle

bağlantısı olduğu görülmüştür. Bunun üzerine Meclise gensoru verilmiş ve Mesut Yılmaz hükümeti düşürülmüştür. Demirel hükümeti kurma görevini Yalım Erez'e vermiştir. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması azınlık hükümeti döneminde yaşanan önemli bir gelişme olmuştur. Seçimler sonrası MHP meclise ikinci parti olarak girmiş, CHP ise baraj altında kalarak meclise girememiştir. Seçimi kazanan DSP, DSP-MHP-ANAP (Mayıs 1999) üçlü koalisyon hükümetini kurmuştur. 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminde hem ekonomik hem siyasi hem de toplumsal olarak büyük kayıplar yaşanmıştır. Ülke dışından gelen yardımların ve sivil inisiyatiflerin devletten daha hızlı şekilde bölgeye ulaşmaları böyle büyük bir depreme hazırlıksız yakalanan hükümeti zora sokmuştur. Depremin sanayi bölgesinde gerçekleşmesi üretimi durdurmuş, özel sektörün kamu bankalarına kredi ödemelerini askıya almış ve vergilerin toplanamaması gibi hususlar ekonomik açıdan devleti zor duruma düşürmüştür (Çakır, 2020: 29-30).

Bu dönemde gerçekleşen bir diğer önemli olay ise AB ile kurulan ilişkiler çerçevesinde idam cezalarının kaldırılması talebi olmuştur. Abdullah Öcalan'ın idamının gündemde olduğu bu dönemde böyle bir karar alınması toplumda olduğu gibi partiler arasında da krize neden olmuştur. 12 Ocak 2000 tarihinde AİHM'nin idam cezasına dair kararı DSP-MHP ve ANAP tarafından kabul edilmiştir. 1999 AB Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık için kabul edildiği açıklanmış, Katılım Ortaklığı Belgesi 2001 yılında onaylanmıştır.

Süleyman Demirel'in resmi süresinin dolması üzerine partilerin uzlaşmasıyla Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer 2000'de cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 2001 yılında gerçekleşen en önemli olaylar Ecevit ile Sezer arasındaki 'Anayasa Krizi' akabinde ekonomik kriz patlak vermiştir. MGK toplantısı esnasında Sezer'in sinirlenerek Ecevit'e anayasa kitapçığı fırlatmıştır. Ardından borsanın düşmesi, doların iki katına çıkması, çoğu bankaların iflas etmesi ülkeyi ağır bir ekonomik krize sürüklemiştir. Durumu düzeltmesi adına hazinenin başına Dünya Bankasında görev yapan Kemal Derviş getirilmiş, İMF ile anlaşma sağlanmıştır. Meydana gelen bu ekonomik kriz siyasi belirsizliğin bir sonucu olarak görülmüştür (Çakır, 2020: 29-32).

Türk siyasetinde, siyaset-din ilişkisi her dönem ses getirmiştir. 'İslamcı' bir hareket olarak tanımlanan ve 'siyasetinin merkezinde dine' yer vermiş olan Milli Görüş Hareketi (MGH), 1970'li yılların başında Milli Nizam Partisi (MNP) ile siyasette yerini almıştır. Milli Nizam Partisi seçimlere katılamadan 12 Mart 1971 muhtırasından sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Parti kapatıldıktan sonra Milli Selamet

Partisi (MSP) kurulmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 'Sıkıyönetim Mahkemesi' tarafından Milli Selamet Partisi darbe olmadan önce yaptığı 'Konya Mitingi' öne sürülerek kapatılmıştır. İslamcı söylemleri daha az merkeze alan Refah Partisi (RP) 19 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuş, uzun ömürlü olamayan parti 1997'de kapatılmıştır. Milli Görüş Hareketi temelinde kurulan bir diğer parti Fazilet Partisi (FP) olmuştur. Fazilet Partisi kendi içerisinde Gelenekçiler ve Yenilikçiler olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. 2001 yılında Fazilet Partisinin kapatılmasının ardından yenilikçiler grubu ile 'Adalet ve Kalkınma Partisi', gelenekçiler çatısı altında ise 'Saadet Partisi' kurulmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisinin, Fazilet Partisinin uzantısı şeklinde görülmesi, temelinde ise Milli Görüş Hareketinin izlerini taşıdığı düşüncesi ilerleyen süreçlerde partinin temel eleştiri odağı olmuştur (Özçelik, 2016: 95-96).

AK Parti'nin kurulduğu ve iktidara geldiği dönemde; 28 Şubat sürecinin siyaset ve toplum üzerindeki ağır baskısı, siyasal kutuplaşma ve bu kutuplaşmanın siyasi, dini, ideolojik semboller ve söylemler üzerinden yürütülmesi ve de tırmandırılması; 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ile devlet kurumlarına güvenin sorgulanmasını ve tüm bu sorunların (banka hortumlanmaları, iflaslar, gecelik yüksek faizler gibi vb.) zirve yaptığı 2001 Ekonomik Krizi. Adalet ve Kalkınma Partisi, iş hayatında aktif rol alan mühendis, hukukçuların yanı sıra farklı meslek erbaplarının da içinde bulunduğu 13'ü kadın olmak üzere toplam 74 kişilik kurucu kadro tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmuştur (Başer, 2019: 44)

Adalet ve Kalkınma Partisinin kısaltılmış hali ile ilgili farklı söylemler olsa da Adalet ve Kalkınma Parti Tüzüğü'nün 3. Maddesinde partinin kısaltılmış adı 'AK Parti' şeklinde olduğu belirtilmiştir (AK Parti, 2019: 21). Cansever ve Kiriş (2015: 375), Findley'in (2011: 359) eserinde olduğu gibi; AK Parti kısaltmasında yer alan 'Ak' kelimesini "dönemin siyasetinde yaygın olan kirlenmeden bıkmış halkın, beklentilerini karşılayan" bir kavram olarak açıklamıştır.

AK Parti Milli Görüş Hareketi'nden farklı olarak kendisini 'Muhafazakar Demokrat Parti' olarak tanımlamaktadır. Demokrasiyi ana prensip olarak benimsemiş, insan hakları, hukuk devleti, kültür farklılıkları ve hoşgörüyü temel ilkeleri arasında yer vermiştir. Parti programında 'Millet İradesi' vurgulanmıştır. Laiklik hususunda dinin yaşanma şekli, demokrasiye bağlı kalınarak insanların inançlarına, düşüncelerine uygun bir şekilde yaşaması gerektiği yönünde olmuştur. 2001 yılındaki ekonomik kriz hükümete erken seçim kararı aldırmıştır. 'Her şey Türkiye için' 2002 genel seçiminde AK Parti'nin

sloganı olmuştur. Yeni kurulan bu parti girdiği ilk seçimde birinci parti olarak çıkmış, hükümeti kurma hakkı kazanmıştır (Karpat, 2016: 244-246).

2. VESAYETİN TAHAKKÜMÜNE KARŞI DEMOKRATİK MÜCADELE VE AK PARTİ İKTİDARI (3 Kasım 2002)

Vesayet kavramı, ehliyeti bulunmayan eksik olan veya sonradan kısıtlanan kişilerin mallarını koruma, işletme ve medeni haklarını kullanma yetkilerini belirlenen bir kişiye verilmesidir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2013: 66) .“Yerine kaim olunmak” anlamına gelen vesayet sisteminde, akli yetileri olmayan kişinin hak ve hukuku korunması için onun adına tasarruflarda bulunacak bir vasi tayin edilmektedir. Vesayet, özel hukukun bir kavramıdır. Vesayet demokrasisi ise bir siyasal rejimdir. Vesayet demokrasisinde mantık; halkı temsil edenlerin (seçilmişlerin) üzerinde atanmış organlarca hakimiyet kurma düşüncesidir. Bu doğrultuda halkın, temsilcisini seçebilecek boyutta akli melekeleri yerinde görülmemiş, onlar adına karar verecek mekanizmalar oluşturulmuştur. Bir diğer ifadeyle merkezi, seçkinci ve otoriter bir zihniyetin toplum üzerinde tahakküm kurmasıdır (Kaya, 2013: 494-495).

Türk siyasal hayatındaki darbelere, muhtıralara ve 1961 ile 1982 Anayasalarının işleyişine bakıldığında vesayet kavramı etkin bir şekilde görülmektedir. Seçimle işbaşına gelen iktidarı darbe ile devirmek veyahut verilen muhtıralar ile iktidarın etkinliğini kısıtlamak vesayetin gücünü göstermektedir. Vesayet olgusu anayasal yapılanması sayesinde siyasi iktidar karşısında gücünü arttırmıştır. 1961 Anayasası ile anayasal güvence altına alınan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) en önemli vesayet kurumlarından birisi olmuştur. Asker kökenli kişilerin çoğunlukta bulunduğu bu kurul, milli güvenlik boyutuyla iktidara yardımcı olmak için kurulmuş olsa da alınan kararlar bağlayıcı niteliktedir. Silahlı kuvvetlerin yanı sıra yargı ve bürokratik aktörler de vesayetin bir diğer aktörleri olarak görülmektedir. Yargı organının başka bir kurum tarafından denetlenmemesi ve alınan kararların bağlayıcı olması nedeniyle yargı diğer vesayet kurumlarından önemli bir noktada ayrılmaktadır. Nitekim yargının ‘hukuk-dışı’ karar alsa bile alınan kararın bağlayıcı olması, hukuk devleti ilkesini sekteye uğratacaktır. Türk siyasal hayatına bakıldığında yüksek yargı organları arasında yer alan Anayasa Mahkemesi ve Danıştay çoğu zaman kararlarını vesayetçi anlayış çerçevesinde almıştır (Saran, 2013: 32-33).

AK Parti'nin 3 Kasım 2002 Genel Seçim Beyannamesi'nde sivilleşme-demokratikleşmeye yönelik atacağı adımlar hakkında bilgiler yer almıştır. Siyasetçilerin 'toplum gerçeklerinden kopuk ideolojik projeleri' doğrultusunda sivil- demokratik kazanımlara zarar vermelerine fırsat vermeyeceklerini; sivil, demokratik ve çoğulcu bir anlayışı benimseyeceklerine değinmişlerdir. AB tam üyeliğini modernleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak nitelendirmişlerdir. Hukukun siyasallaşmasının önüne geçmek amacıyla 'yargı bağımsızlığı ve hakimlik teminatı' nı sağlayacak hükümleri anayasada düzenlemeyi hedeflemişlerdir. Devlet Güvenlik Mahkemelerini kaldıracaklarını, Anayasa Mahkemesi üye seçimini yeniden düzenleyeceklerini belirtmişlerdir (AK Parti, 2002).

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) başvuru yapması ile başlamıştır. 1963 Ankara Antlaşması ile hız kazanan bu süreç çeşitli sebeplerden dolayı kesintiye uğrasa da 1987 yılında yapılan 'Tam Adaylık' başvurusu ile yeniden ivme kazanmıştır. 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve bu hususta adaylık başvurusunda bulunan ülkelerin, tam üyeliklerinin kabul edilebilmesi için 'Kopenhag Kriterleri'ni karşılamaları gerektiği belirtilmiştir. Kriterler; siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi şeklinde kategorize edilmiştir(Kıras, 2009: 62-63).

Siyasi kriterler; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması ve azınlıklara saygı hususunda aday ülkelerin kurumlarında istikrarın sağlanması şeklindedir.

Ekonomik kriterler*;* işleyen bir Pazar ekonomisine sahip olan aday ülkenin Avrupa Birliği içerisindeki 'Rekabetçi ve Pazar güçleri' ile baş edebilecek kapasiteye sahip olması şeklindedir.

Topluluk mevzuatının benimsenmesi boyutuyla ise; ekonomik, politik ve parasal birlik hedeflerine aday ülkelerin katılım sağlayabilmesi ve üyeliğin gerektirdiği yükümlülükleri üstlenebilecek konumda olabilmesi yönündedir.

Bu kriterlerden Türkiye'nin gündemini en çok meşgul eden husus siyasi kriterler olmuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvurduğu aday ülke statüsü 1999 Helsinki Zirvesi'nde onaylanmıştır (Kıras, 2009: 62-64). Zirvede Türkiye'nin aday ülke olduğu ilanının ardından gerekli olan reformların gerçekleşmesi için Avrupa Birliği, Türkiye için 'katılım öncesi strateji' geliştireceğini belirtmiştir. Avrupa Birliği

Konseyinde onaylanan ‘Katılım Ortaklığı Belgesi’, Türkiye’nin Avrupa Birliği müktesebatına ve Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayabilmesi için kısa ve orta vadeli öncelikleri ve aynı zamanda sağlanacak mali yardımları kapsayan bir belgedir (Özer, 2009: 94).

Katılım Ortaklığı Belgesi’ne cevap olarak hazırlanan ‘Ulusal Program’ doğrultusunda Türkiye’de reform süreci başlamıştır. Kopenhag kriterlerine uyum sağlamak amacıyla yapılan düzenlemeler ‘Uyum Yasa Paketleri’ ile gerçekleştirilmiştir. Anayasa değişiklikleri, birden fazla yasanın aynı anda onaylanması, temel yasaların revize edilmesi gibi düzenlemeler uyum yasa paketleriyle sağlanmıştır. Bu doğrultuda Ulusal Program’da yer alan öncelikleri kapsayan ve 1982 Anayasası’nın 1/5’inden fazla değişikliğe gidilen Ekim 2001 Anayasa değişikliği olmuştur (Özdemir ve Çiftlikçi, 2015: 130-134).

2001 Anayasa Değişikliği; 1982 Anayasası’nın liberal ve demokratik olmayan hükümlerine getirilen eleştirilere cevap niteliğinde olmuştur. yapılan kapsamlı değişiklikler doğrultusunda; ifade, toplantı, basın özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlükler alanında getirilen genel sınırlandırma sebepleri ortadan kaldırılmıştır. Hak ve özgürlüklerin alanı genişletilerek anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasanın 26, 28, 33, ve 34. Maddeleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlaştırılmıştır. Bu doğrultuda AİHS’nde olduğu gibi her bir hak ve hürriyetle ilgili ‘özel sınırlama sebepleri’ düzenlenmiştir (Turan, 2010: 178).

MGK’na ilişkin 118. Madde de yapılan değişiklik ile sivil otorite- askeri otorite ilişkileri düzenlenmiştir. MGK’na Adalet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları da dahil edilerek kurulun sivil üye sayısı arttırılmıştır. Buna ilaveten MGK’ nun ‘tavsiye’ kararları alacağı ve bu kararlar Bakanlar Kurulu tarafından ‘değerlendirileceği’ belirtilmiştir (Gönenç ve Ergül, 2002: 33).

Uyum Paketlerini inceleyecek olursak; (Türkiye’de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler, 2007).

Birinci Uyum Paketi: 19 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İfade özgürlüğü genişletilerek, gözaltı sürelerini Avrupa Standartlarıyla uyumlamak üzere Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılaması Hakkında Kanunda değişiklikler yapılmıştır.

İkinci Uyum Paketi: 9 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Siyasi Partiler Kanununda düzenlemeler yapılmış bu doğrultuda siyasi partilerin kapatılmasını yanı sıra 'devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması' şeklinde alternatif bir yaptırım getirilmiştir. Böylelikle partilerin daha özgür ve rahat bir şekilde faaliyet yapmalarının önü açılmıştır. Basın Kanunu, Dernek Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleriyle ilgili Kanunlarında da düzenlemeler yapılmıştır. Bu uyum paketindeki düzenlemeler 2001 Anayasa Değişikliklerine paralel olacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü Uyum Paketi*:* 9 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ölüm cezası AİHS 6. Protokolüne uygun olarak ilgili kanunlarda gerçekleştirilen değişiklikler ile birlikte kaldırılmıştır. AİHM Kararları ışığında muhakemenin iadesi imkanı getirilmiştir. Böylelikle AİHM İçtihatları hukuk sistemimize doğrudan yansımasının önü açılmıştır. Ulusal yargı mekanizması teorik olarak direnebilir. Nitekim Kovala davasında direnmiştir.

Üçüncü Uyum Paketinin ardından ülke yönetiminde iktidar değişikliği meydana gelmiştir. Yeni gelen iktidarın politikalarının merkezinde Avrupa Birliği süreci yer almıştır. Bu doğrultuda Ak Parti iktidarı AB müktesebatına uyumlaştırma hususunda mevzuatta ciddi düzenlemeler yapmıştır.

Dördüncü Uyum Paketi: 11 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 16 yasada değişiklik öngörülmüştür. DGM Kanununda değişiklikler yapılmıştır. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun işleyişi hızlandırılmıştır. Siyasi partilerin kapatılma şekli yeniden düzenlenmiş, kapatma yaptırımı yerini, devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması yaptırımına bırakmıştır.

Beşinci Uyum Paketi: 4 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yargılamanın iadesi ve dernek kurma özgürlüğü içeren hükümlerde değişiklikler yapılmıştır.

Altıncı Uyum Paketi: 19 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda yapılan değişiklik sayesinde farklı dil ve lehçelerde yayın yapma imkanı, kamu ve özel fark etmeksizin televizyon kuruluşlarına tanınmış, yasal güvence altına alınmıştır.

Yedinci Uyum Paketi: 7 Ağustos 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Askeri mahkemelerin sivil kişilere yönelik yetki alanı daraltılan değişiklik sayesinde barış zamanı siviller tarafından işlenen suç Askeri Mahkemelerde görülmeyecektir. Sayıştay

Kanununda yapılan değişiklik çerçevesinde TBMM'nin talebi üzerine kamu harcamalarının denetimi Sayıştay tarafından 'kurumun Sayıştay denetimine tabi olup olmadığına bakılmaksızın' denetlenebilecektir. Silahlı kuvvetleri Bakanlar Kurulu tarafından düzenlenecek yönetmelikle hükme bağlanırken Cumhurbaşkanı bu hükmün dışında tutulmuştur.

Sekizinci Uyum Paketi*:* 14 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ölüm cezası savaş ortamı da dahil olmak üzere her koşulda kaldırılmıştır.

AB üyeliği AK Parti'nin ana hedefleri arasında yer almıştır. Devletin halktan önce görüldüğü devletçilik düşüncesi çerçevesinde hazırlanan 1982 Anayasası'nı daha demokratik hale getirmeyi amaçlayan AK Parti AB'ye üye olma hedefi doğrultusunda anayasal reformlar gerçekleştirmiştir. AK Parti Kopenhag Zirvesi'nden sonra 2002 ve 2004 yılları içerisinde AB uyum sürecini bir gereği olan reformları hazırlarken sivil toplumdan destek görmüş, onların görüşlerine önem vermiştir. 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında anayasal düzenlemelerle demokratik iyileştirme yapılmaya çalışılmıştır. 2003 yılında kurulan 'Reform İzleme Grubu' sürecin yakından takip edilmesini sağlamıştır. AK Parti siyasi yetkilerini AB'ye tam üyelik sürecinin sivil-asker görünümünü sivil tarafa dönüştürmeyi hedeflemiştir. Yeni TCK'nın kurulması, İstinaf Mahkemesi Kanunu, Görev ve Yargılama Usulü Kanunu gibi birçok konuda 2002-2004 yılları arasında düzenleme yapılmıştır. 2004 tarihinde ise yapılan düzenlemelere bakıldığında, Sayıştay'a TBMM adına denetleme hakkı tanınmış, AB'nin elektronik imza hususundaki önerisi kabul görerek 'e-devlet' projesi geliştirilmiştir. Temel hak ve özgürlükler boyutuyla uluslararası anlaşmalar ile ülke içindeki yasaların arasında çelişki olması durumunda uluslararası anlaşmanın kabul edileceği belirtilmiştir. Uyum paketleri çerçevesinde değişikliklere uğrayan Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmıştır. Dönemin şartları sivil bir anayasa hazırlanmasına elverişli olmasa da ileride hazırlanabilecek sivil anayasaya ilham kaynağı oluşturmaktadır. AB'ye üye olma sürecinde AK Parti Hükümeti devletin halka bakışını değiştirmiştir. Toplumsal haklara, özgürlüklere önem veren, halka hizmet etmeyi hedefleyen bir devlet olma amacıyla düzenlemeler yapılmıştır (Yaman, 2017: 41-55).

2005 Katılım Ortaklığı Belgesi; Türkiye için ilk Katılım Ortaklığı Belgesi Mart 2001 yılında kabul edilmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi, Avrupa Birliği'ne üyelik aşmasındaki aday ülkelere zemin hazırlamaktadır. Bir ile iki yıl içerisinde yerine getirilmesi beklenen öncelikler 'kısa vadeli'; üç ile dört yıl içerisinde yerine getirilmesi

beklenen önceliklere ise 'orta vadeli' öncelikler olarak tanımlanmaktadır. Bu öncelikler mevzuat ve uygulamayı içermektedir. Kamu yönetiminde hesap verilebilirlik, şeffaflık ve etkililiği sağlayacak reformların yapılması, Ombudsman sisteminin kurulması, Askeri Mahkemelerin sivil yargılamaya ilişkin yetkilerinin kaldırılması, ordu üzerindeki sivil kontrolün AB üye ülkelerindeki uygulamalarla uyumlu olacak şekilde düzenlenmesi, HSYK' ya ilişkin yargının bağımsızlığının sağlanması, İnsan hakları ve azınlıkların korunmasına yönelik düzenlemelerin yapılmaya devam etmesi kısa vadeli öncelikler arasında yer almaktadır. Orta vadeli öncelikler daha çok ekonomik kriterleri içermektedir (Türkiye ile Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 Tarihli Konsey Kararı, 2006).

AK Parti'nin Avrupa Birliği'ne üye olma hedefi 2002-2007 yılları arasında yapılan reformlar doğrultusunda önemli yol kat etmiştir. 2005 yılında yayımlanan İlerleme Raporunda, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri doğrultusunda ilerleme kaydettiğine ilişkin değerlendirmeye yer verilmiştir. 2002-2007 yılları arasında yayımlanan Avrupa Birliği İlerleme Raporlarına bakıldığında AK Parti hükümeti hedeflediği üzere Avrupa Birliği'ne yönelik demokratikleşmeye önem veren reformları uygulamaya çalışan bir siyasi güç olarak görülürken; TSK'nın, yargı organlarının ve bürokrasinin tutumları demokratikleşme sürecini yavaşlattığı hususu dikkat çekmiştir. (Sevimli, 2018: 103-128).

Dokuzuncu Uyum Paketi; düzenlemeler hız kesmenden devam etmiştir. 12 Nisan 2006 tarihinde açıklanmıştır. Askeri Mahkemelerin yapısında, İdari yargılama usulünde, Sayıştay Kanunu kapsayan önemli kurumların işleyişi ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Dokuzuncu Reform Paketindeki yasal düzenlemeler ileri tarihlerde olsa bile büyük ölçüdegerçekleştirilmiştir. Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulünü düzenleyen kanun 30 Haziran 2010'da, Sayıştay Kanunu 19 Aralık 2010'da, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ise 29 Haziran 2014'te yürürlüğe girmiştir (Özdemir ve Çiftlikçi, 2015: 134-136).

2.1. STATÜKONUN DEĞİŞİME DİRENCİ VE 2007 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

16 Mayıs 2007 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görev süresi dolan Ahmet Necdet Sezer'den sonra kimin cumhurbaşkanı seçileceği konusu gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Türk siyasal hayatına bakıldığında ülkenin, uzun yıllar koalisyon hükümetleri ile yönetildiği görülmektedir. Bu durum 2002 seçimlerinde AK Parti'nin tek başına

iktidara gelmesiyle son bulmuştur. AK Parti aldığı oy oranları itibariyle Mecliste yüksek oranda temsil hakkı kazanmasına rağmen, muhalefet çevreleri tarafından halkın gerçek temsilini yansıtmadığı savunulmuştur. Muhalefete göre; cumhurbaşkanı seçilecek kişi devleti temsil edeceği için 'cumhuriyetin temel niteliklerine' uygun biri olması gerektiği böylelikle cumhuriyetin birliğini sağlayabileceği görüşündelerdir. Bu çerçevede AK Parti'nin hem Milli görüş kökenli olması hem de eşlerinin başörtülü olması laiklik ilkesini tehdit eden bir unsur olarak algılanmıştır. Ahmet Necdet Sezer AK Parti Hükümeti'nin kurulmasının ardından Çankaya Köşkü'nü 'Kamusal Alan'[4] ilan etmiş, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan gibi eşleri başörtülü siyasetçileri Çankaya Köşkü'ne davet etmemiştir. Abdullah Gül cumhurbaşkanı adayı olarak ilan edildiğinde kamusal alan tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. 1982 Anayasasında cumhurbaşkanlık makamı güçlü yetkilerle donatılmıştır. Anayasa hazırlanırken bu denli güçlü yetkilerin verilmesinin sebebi; 'asker-sivil devlet elitleri' tarafından uygun görülmeyen kişilerin bu makama gelemeyecek olması düşüncesidir. Ancak AK Parti'nin Meclis Başkanı ve Başbakanı seçerken ki yeterli çoğunluğa sahip olması cumhurbaşkanı adayını tek başına belirlemesinde de etkili olmuştur. Bu durum kamuoyunda belirli bir kesim tarafından 'son kalenin de zapt edilmesi' yönünde kaygıları meydana getirmiştir (Diker Yılmaz, 2021: 246-249).

2.1.1. Uzlaşma Çağrısı ve Toplantı Yeter Sayısı Olarak 367 İddiası

Siyasi gerginliğin yüksek olduğu bu dönemde halk, bir muhtıra, bir genel seçim ve anayasa değişikliği referandumu ile dönemi demokratik bir şekilde kapatmıştır. 11. Cumhurbaşkanının seçileceği Nisan 2007 tarihine daha gelinmeden cumhurbaşkanlığına kimin seçileceği hususu meclis koridorlarında gündem olmaya başlamıştır. Dönemin ana muhalefet partisinin (CHP) lideri Deniz Baykal, bir yıl öncesinde meclisin erken seçime gitmesini ve oluşacak yeni meclisin cumhurbaşkanını seçmesini talep etmiştir. Hemen hemen meclisin üçte iki çoğunluğu kadar milletvekiline sahip olan iktidar partisi (AK Parti) cumhurbaşkanı adayını tek başına ilan etmesi de oldukça doğal bir durumdur. Bu doğrultuda Ak Parti diğer siyasi partilerle mutabık kalmadan Abdullah Gül'ü aday olarak

[4] Kamu sözcüğünün sözlük anlamına bakıldığında 'bir ülkedeki halkın bütünü'; 'halk hizmeti gören devlet organlarının tümü' anlamına gelmektedir. Kamusal Alan ise, 'kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer' anlamına gelmektedir. Kemalizm'in 'dinsel bağlılıklarından arındırılmış seküler' bir toplum yaratma çabaları kamusal alanın yeniden tanımlamasına sebebiyet vermiştir. Devletin asıl sahiplerini kendilerini gördükleri için Ahmet Necdet Sezer'de İslami değerlerin ve bu değerleri muhafaza etmek isteyen görüşteki kişilerin kamusal alana müdahil olmalarını anayasa ile engellemeye çalışmıştır. Bkz: Kubilay, Ç. (2009). İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili Ve Kamusal Alanın Reddi. *Alternatif Politika*. 1, (3). 325-362

göstermiştir. Bu durum muhalefet cephesinde hoş karşılanmamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda iktidar partisinin ana muhalefet partisi (CHP) ile uzlaşmayı sağlaması adına ve 'cumhuriyet, laiklik ve ulusalcılık' ekseni etrafında siyasi bir cephe oluşturarak AK Partiyi sandıkta devirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda sivil toplum örgütleri aracılığı ile büyük şehirlerde 'Cumhuriyete Mitingleri' düzenlemiştir (Akgün, 2007: 1-3).

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt; 'seçilecek cumhurbaşkanının aynı zamanda TSK'nın başkomutanı olacağını belirtmiş, seçilecek kişinin cumhuriyetin temel ilkelerine, laik, sosyal, demokratik ideallerine ve devletin üniter yapısına sözde değil özde bağlı olduğunu davranışlarına da yansıtması gerektiği' düşüncesini açıkça ifade etmiştir (NTVMSNBC, 2007).

2006 yılının sonlarına doğru Yargıtay Cumhuriyet eski Başsavcısı Sabih Kanadoğlu tarafından ortaya atılmıştır. Sabih Kanadoğlu 'Cumhurbaşkanlığı seçiminde ilk turun gerçekleşebilmesi için üçte iki çoğunluğun (367 milletvekilinin) mecliste bulunması gerektiği' hususunda açıklama yapmıştır. Anayasanın 102. maddesini referans alarak ortaya atılan bu iddia hukukçularla birlikte siyasi partileri de ikiye bölmüştür (Durmuş Şenyapar, 2013: 157).

Anayasanın 102. maddesi gereğince adayın cumhurbaşkanı seçilebilmesi için ilk iki turda nitelikli çoğunluk (367 oy), üçüncü ve dördüncü turda ise salt çoğunluk (276 oy) alması yeterli görülmektedir. Ana muhalefet partisi (CHP) Genel Başkanı Deniz Baykal; Sabih Kanadoğlu'nun cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini, olur da iktidar partisi uzlaşma sağlamadan adayını belirlemesi hususunda seçime katılmayacaklarını belirtmiştir (Menek, 2017: 4-5).

Yürürlükteki anayasaya göre, cumhurbaşkanı seçme işlemleri; cumhurbaşkanının görev süresi dolmadan otuz gün öncesinden başlaması gerektiği gibi süre dolana kadar geçen sürede işlemler tamamlanmış olmalıdır. Aday gösterme süresi 25 Nisan 2007 tarihinde bitirilmesi, 27 Nisan 2007'de ise TBMM'nin toplanıp cumhurbaşkanlığı makamı için ilk oylamanın yapılması kararlaştırılmıştır. 24 Nisan günü Abdullah Gül aday olarak çıkarılmıştır. (Eroğul, 2009: 98).

2.1.2. CHP'nin Anayasa Mahkemesi'ne İptal Başvurusu

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, AK Parti'nin cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Meclis Başkanı Bülent Arınç, toplantının ve seçimin yapılması hususunda Anayasanın 96. maddesindeki genel kurala göre 'meclis üye tam sayısının üçte bir (184

milletvekili) çoğunluğu ile gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda birinci tur oylama gerçekleşmiş 361 milletvekilinin oy kullandığı bu oylamada Abdullah Gül 357 oy almıştır. CHP milletvekilleri 27 Nisan günü yapılan bu oylamanın Anayasanın 96. Ve 102. Maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle oylamanın iptali için -aynı gün içerisinde- Anayasa Mahkemesine başvurmuşlardır. Muhalefetin Anayasa Mahkemesine başvurusu üzerine cumhurbaşkanlığı seçimleri durdurulmuş 2 Mayıs'ta yapılması planlanan ikinci oylama gerçekleşmemiştir(Çelebi ve Acar, 2012: 21-23).

2.1.3. 27 Nisan E-Muhtırası

Cumhurbaşkanlık seçiminin iptali için 27 Nisan gündüzünde CHP Anayasa Mahkemesine başvurusunda bulunmuş; aynı günün gecesi saat 23.20'de E-Muhtıra yayınlanmış; darbe olmasının beklendiği bu gergin gecenin ardından ertesi günü 28 Nisan'da hükümet açıklama da bulunmuştur (Yaşar, 2007: 241-245).

367 Kararı'nın da şekillenmesini sağlayan muhtıra Genelkurmay Başkanlığı tarafından Genelkurmay'ın internet sitesinde yayınlanmıştır. Türk siyasal tarihinde bir ilk olarak E- muhtıra yayınlanmıştır. Muhtırada Kur'an okuma yarışmasının düzenlenmesi ve Peygamberin doğumunun kutlanması adına yapılan etkinliklerine duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Vatandaşlarının neredeyse %99'unun Müslüman olduğu bu ülkede yapılan bu etkinliklerin halkın dini duygularının istismar edildiği, yıkıcı ve bölücü eylemler olarak nitelendirilmiştir. Muhtıranın devamında Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili şu şekilde açıklama yapılmıştır:

(...) Cumhurbaşkanlığı seçimindeki sorunun temelinde laiklik tartışmalarının olduğu ve bu durum karşısında Türk Silahlı Kuvvetlerinin laikliğin kesin savunucusu olduğunu belirtmişlerdir. Bu tartışmaların olumsuz bir şekilde yorumlanmasının üzerine askerin tavrını net şekilde ortaya koyacağını ve kanunlarla verilmiş açık görevlerini yerine getireceğini belirtmişlerdir (…)

Dönemin CHP Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen yaptığı açıklamada bildiriyi desteklediklerini, Cumhurbaşkanı adayı olacak kişinin Cumhuriyetin temel ilkelerine ters düşmemesi gerektiği şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Buradaki asıl olay meclis başkanının, başbakanın ve hatta cumhurbaşkanının 'Milli Görüş' kökenli kişiler olmasını istememeleridir. Muhtıraya destek veren kesim olduğu gibi karşısında yer alan kesimde olmuştur. AK Parti Adıyaman Milletvekili Faruk Ünsal; siyasi tartışmalarda devletin kurumlarının taraf olmamasını, siyasetin mecliste siyasi partiler tarafından yapılması gerektiği yönünde açıklama yapmıştır. Dönemin Gazeteci- Yazarı Hasan

Cemal; 367 Şartını hukukun siyasete alet edilmesi yönünde yorumlamış, 367 Kararı ile muhtıranın uyumlu olduğu şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Hükümetinde muhtıraya cevabı gecikmemiş 28 Nisan günü Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek hükümetin tavrını net şekilde ortaya koyan açıklamalarda bulunmuştur:

(…) Genelkurmay Başkanının görev ve yetkileri doğrultusunda Başbakana karşı sorumlu bir kurum olduğunu vurgulamıştır. Hükümetin karşısında yer alan bu tutumun demokratik hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmadığını, bu metnin anayasa Mahkemesi çerçevesinde tartışmaların yapıldığı bu zamanda ortaya çıkmasını manidar bulup, yargıyı etkilemeye yönelik girişim olarak görüldüğünü dile getirmiştir (…) (Yaşar, 2007: 241-248).

Türk siyasetine bakıldığında bu tarz muhtıralar beraberinde darbeleri getirdiği, genellikle hükümetlerin sessiz kaldığı veyahut alttan aldığı görülmüştür. Ancak askerin bu tutumu karşısında hükümet sessiz kalmamış tavrını net şekilde ortaya koymuştur. Bu tutum "dikleşmeden ama dik durarak siyaset" üslubunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaşar, 2007: 241-249).

2.1.4. Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı

Anayasa Mahkemesi 102. maddeyi yorumlayarak 'üye tam sayısının üçte iki çoğunluğun' hem karar yeter sayısında hem de toplantı yeter sayısında olması gerektiği yönünde karar vermiştir. Bu çerçevede 27 Nisan günü yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi iptal edilmiştir. Nitekim 1982 Anayasasına göre seçilen cumhurbaşkanlarına bakıldığında hiçbirinde 367 Kararına rastlanmamaktadır. Süleyman Demirel, 431 milletvekilinin katıldığı oylamada 234 oy ile üçüncü turda; Ahmet Necdet Sezer ise 533 milletvekilinin katıldığı oylamada 330 oy ile üçüncü turda cumhurbaşkanı seçilmiştir. 367 Kararı, parlamentonun cumhurbaşkanını seçememesi krizini beraberinde getirmiş, bu doğrultuda siyaset erken seçime gitmiş ve cumhurbaşkanını halka seçtiren anayasa değişikliği şekillenmeye başlamıştır (Çelebi ve Acar, 2012: 21-23).

2.1.5. 2007 Erken Seçim Kararı ve Anayasa Değişikliği

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen '367 Kararı' cumhurbaşkanlığı seçim turlarının devam etmesini engellemiştir. Oylamaya devam edilse dahi hükümetin adayının 367 sayısına ulaşması mümkün görülmemektedir. Bu doğrultuda gidilecek tek yol Genel seçimlerin erkene alınması olmuştur. TBMM seçimin erken bir zamanda yapılmasına ilişkin teklifi kabul etmiştir. Erkene alınan Genel seçimlerin 22 Temmuz 2007'de yapılmasına ilişkin karar Yüksek Seçim Kurulu tarafından alınmıştır. AK Parti

grubu tarafından verilen teklif neticesinde Milletvekili Genel seçimleri sonrasında cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacak ve cumhurbaşkanı seçilene kadar Ahmet Necdet Sezer Çankaya'da kalmaya devam edecektir. Meclis erken seçim yapılması kararı ile birlikte anayasanın bazı maddelerinde de değişiklik yapılmasına ilişkin karara imza atmıştır. Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi, döneme damgasını vuran 367 Kararının tekrarlanmaması için toplantı yeter sayısının tüm işlemlerde 'üçte bir çoğunluk' olacak şekilde netleştirilmesi gibi önemli değişiklikleri içeren teklif, Mecliste 376 oy ile kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanlık süresi uzayan Sezer 'rejimi sıkıntıya sokar' düşüncesi ile değişiklik paketini tekrar görüşülmesi için TBMM' ne göndermiştir. Mecliste yeniden görüşülen paket bu sefer 370 oy ile yeniden kabul edilmiştir. Yeniden veto etme hakkı bulunmayan Sezer, paketi onaylamak zorunda kalmış ancak Anayasa Mahkemesine iptali için başvuruda bulunmuştur.367 Kararı ile seçimleri iptal eden Anayasa Mahkemesi şaşırtıcı bir şekilde Cumhurbaşkanının iptal talebini reddetmiştir (Menek, 2007: 8).

Nisan 2007 yılında 5678 sayılı kanun çerçevesinde 1982 Anayasasının 5 maddesinde (77., 79., 96., 101., ve 102.) değişiklik yapılmış ve iki geçici (18. Ve 19.) madde eklenmiştir. Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu karar üzerine 'cumhurbaşkanını seçememe krizi' ni gidermek amacıyla bütün işlemlerde üye tamsayısının 'en az üçte biri ile toplanır' şeklinde kesin ifadelerde bulunulmuştur. Böylelikle toplantı yeter sayısı ile ilgili olarak anayasada var olduğu iddia edilen muğlaklık ortadan kalkmıştır. Bir diğer değişiklik doğrultusunda cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi konusundadır. Anayasanın 101. maddesini kapsayan bu değişikliğe ilaveten; cumhurbaşkanının görev süresinin beş yıl olabileceğine, en fazla iki defa seçilebileceğine ve kimlerin aday gösterebileceğine değinilmiştir. 102. Maddesinde yapılan değişiklik çerçevesinde ise, halkoyu ile seçilecek cumhurbaşkanının seçiminin nasıl yapılacağı ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Değişiklikler kapsamında beş yılda bir yapılan TBMM seçimlerinin dört yılda bir yapılmasına karar verilmiştir (Yavuz, 2008: 1173-1178).

Cumhurbaşkanlığı seçimine giden bu süreçte bu denli siyasal tartışmalar yaşanırken, seçimin seyrini değiştirecek '367 Kararı' gibi hukuki tartışmalar da görülmüştür. Cumhurbaşkanının bir türlü seçilememesi beraberinde TBMM Genel Seçimlerinin erkene alınmasını getirmiştir. Yüksek oranda katılım sağlanan 16. Genel Seçim sonuçlarına göre; beş yıldır iktidarda yer alan AK Parti oylarını ciddi şekilde

arttırmıştır. 341milletvekili ile AK Parti birinci parti olmuş, 112 milletvekili ile CHP ve 70 milletvekili ile MHP mecliste yer almıştır. AK Parti yeniden hükümeti tek başına kurabilecek çoğunluğa sahip olmasına rağmen 367 Kararı gereğince cumhurbaşkanını tek başına seçebilecek sayıya erişememiştir. Bu doğrultuda MHP'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılması siyasal ve hukuki krizin aşılmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

28 Ağustos 2007 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçiminin üçüncü turunda üye tam sayısının salt çoğunluğunun (276 oy) oyunu alan Abdullah Gül 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Diker Yılmaz, 2021: 249-256).

Demokrasilerde seçimler, toplumun iradesini ortaya koyduğu bir araç olmuştur. Sivil yönetimlere duyulan özlem, askeri ve hukuki vesayetin kırılması boyutuyla Temmuz 2007 seçimlerinde önemli rol oynamıştır. Yaşanan olaylar karşısında AK Parti'nin oy oranını arttırması, toplumun büyük bir kesimi tarafından desteklendiğini göstermiştir. 2007 Anayasa Değişikliği kapsamında, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi beraberinde Yarı-Başkanlık Sistemi getirilmiştir. Nitekim bu sistem değişikliği 2017 yılında yapılan Hükümet Sistemi Değişikliği ile getirilen Başkanlık Sistemi'ne geçişin ilk aşaması olarak nitelendirilebilir.

2.2. SİVİL ANAYASA ÖZLEMİ: ÖNERİLER ve TARTIŞMALAR

AK Parti tarafından seçim süreçlerinin başladığı bu vakitlerde akademisyenlerden oluşan kurul yeni sivil anayasa tartışmalarını başlatmıştır. Basında 'Sivil Anayasa Taslağı' olarak bilinen 'Türkiye Cumhuriyet'i Anayasa Önerisi' adlı çalışma cumhurbaşkanlığı seçimlerinden hemen hemen bir ay sonra hazır şekilde AK Parti yetkililerine teslim edilmiştir. Geniş bir uzlaşma ile 'yeni ve sivil bir anayasanın' yapılması gerektiğine dair işaretlere 60. Hükümet Programında değinilmiştir. Sivil Anayasa Taslağı bilgisinin kamuoyuna sunulması beraberinde anayasa tartışma dönemini başlatmıştır. Toplumun bütün kesimini yakinen ilgilendiren bu süreçte, hükümetin hazırladığı taslak çalışmalarının yanı sıra toplumun diğer kesimleri tarafından alternatif önerilerinin hazırlanması da anayasa sorununun toplumsallaşması açısından önemli yer tutmuştur (Erdem ve Heper, 2011: 28-29).

Güçlü Türkiye Partisi ve Türkiye Komünist Partisi parlamento dışı partiler olmasına rağmen hazırladıkları anayasa önerisini kamuoyuna sunan ilk kesimler olmuştur. 'Sosyal- Kültürel- Eşitlikçi Çağdaş Bir Anayasa İçin Demokratik Girişim' adı altında KESK, DİSK, TMMOB, TÜRMOB, TTB, TDB, TEB hukukçularının oluşturduğu kurul hazırladıkları taslak metnini basın toplantısı ile kamuoyuna

duyurmuşlardır(Küçük, 2011: 134-135).

Yaklaşık bir buçuk yıl sonra *DİSK*'in tek başına girişimi ile kurula hazırlatılan anayasa raporu kitaplaştırılıp kamuoyuna sunulmuştur. Ekim 2007 tarihinde 'Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi' başlığı ile Türkiye Barolar Birliği, 2001 Anayasa önerilerini geliştirerek ortaya koyduğu yeni çalışmasını kamuoyuna sunmuştur(Küçük, 2011: 134-135).

İstanbul Bilgi Üniversitesi 160 kişiden oluşan kadrosu (içerisinde bilim adamı, gazeteci, demokratik kitle örgütü, yazar, meslek kuruluşu gibi kişilerin mevcut olduğu) ile 'Özgürlükçü- Demokratik Anayasa' hususunda tartışıp, tartışma sonucunda 'Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği' ve '178'liler Girişimi' ile kitaplaştırılıp yayınlanmıştır(Küçük, 2011: 134-135).

'Özbudun Taslağı' üzerinden geniş çaplı çalışmalar başlatan 'Ortak Payda Platformu' farklı kesimlerdeki sivil toplum kuruluş temsilcilerinin oluşturduğu bir gruptur. Yapılan toplantılar sonucunda üyelerin bireysel görüşlerinin ortak paydalarda toplanması neticesinde, anayasa önerileri oluşturulmuş kamuoyuna sunulmuştur. TOBB, Türk- İş, Kamu-Sen, TİSK, TESK, Hak-İş ve TZOB Ekonomik ve Sosyal Konseyin hükümet dışı kanadını oluşturmaktadır. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) liderliğinde 'Anayasa Platformu Girişimi'; TÜSİAD, TÜRKONFED, MEMUR-SEN, ASKON, TBB, MÜSİAD, KAGİDER, TVYD, TÜGİAD, TÜGİK gibi kuruluşların katılımı ile genişletilmiş 'Anayasa Platformu Söz Sizde' adlı süreci başlatmıştır. 8-9 Aralık 2007 tarihlerinde 'Anayasa Platformu 1. Ulusal Çalıştayı' sivil anayasanın temel ilkelerini belirlemek amacıyla 83 sivil toplum örgütünün katılmasıyla gerçekleşmiştir. Belirlenen temel ilkeler kamuoyuna sunulmuştur(Küçük, 2011: 134-135).

Anayasa- Kadın Platformu, 'Özbudun Taslağında' yer alan bazı maddelerin değiştirilmesini içeren taleplerini kamuoyuna sunmuştur. MÜSİAD 2007 yılında başlattığı çalışmayı 'Yeni Bir Anayasa İçin Görüş ve Öneriler' başlığı altında Şükrü Karatepe tarafından 2008 yılında rapor şeklinde hazırlanmıştır. Ak Partiye açılan kapatma davası ile sivil anayasa çalışmaları da rafa kaldırılmıştır.

Mecliste çoğunluğa sahip AK Parti'nin, anayasa yapımında belirleyici olması CHP ve çeşitli muhalefet çevreleri tarafından eleştirilmiştir. CHP lideri Baykal:" (…) AK Parti'nin 1921, 1924 ve 1961 Anayasa birikimlerini ortadan kaldırmayı amaçladığını, hazırlanan taslak ile laiklik ve yargı bağımsızlığı alanlarında kırılmalara yol açacağı

(…)" şeklinde eleştirmiştir. Bir kesim tarafından 'laiklik elden gidiyor';'AK Parti anayasa aracılığı ile yeni bir dini devlet modeli kurup, laikliğin içini boşaltmayı amaçlamaktadır' şeklinde eleştirilirken; diğer bir kesim de yapılacak anayasa ile laiklik ve Cumhuriyet'in güçlendirileceği düşüncesindedir. Anayasa hazırlık sürecine toplumdan her kesimin destek verdiği açıkça görülmektedir. Nitekim demokratik sivil bir anayasa yapabilmek için toplumun desteğini almak oldukça önemlidir (Küçük, 2011: 134-135).

TÜSİAD Taslağı*:* Anayasaların başlangıç kısımlarında hukuk kurallarına yer verilmesi gerekirken daha çok ideolojik yapılarına yer verilmiştir. 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında devlet yüce soyut bir varlık olarak nitelendirilip, 'Kutsal' sıfatı ile tanımlanmıştır. Yargı organları tarafından da bu şekilde yorumlanmıştır. Taslağa göre başlangıç kısmı sadece temel hukuk ilkelerini içermelidir. Taslak Anayasa Mahkemesinin üye sayısını muhafaza etmiş, üyelerini seçme yetkisini de Yüksek yargı kuruluşları, TBMM, Anayasa Mahkemesi ve Cumhurbaşkanı arasında paylaştırmıştır. Anayasaya şekil bozukluğu gerekçesiyle dava açma yetkisini TBMM üye tam sayısının 1/5'ine ve Cumhurbaşkanına veren hükmü değiştirilmiş; iptal davası açmaya yetkili tüm kişi ve organlara şekil bozukluğu gerekçesiyle dava açma yetkisi tanınmıştır. Anayasa Mahkemesinin görev ve yetki tanımlamalarında değişikliğe gidilmiştir. Anayasa Mahkemesinin 'Yüce Divan' sıfatı ile yargılama yapma yetkisi ile siyasi partilerin kapatılmasına karar verme yetkisini muhafaza etmiştir. Taslağa göre Anayasa Mahkemesine, yürütmeyi durdurma kararını verme yetkisi sınırlı şartlar doğrultusunda tanımlanmalıdır (Yazıcı, 2009: 71-232) .

TBB 2007 Anayasa Önerisi: Taslakta birçok düzenlemeye yer verildiği gibi en çok Yargı başlığı altında düzenlemeler yapılmıştır. 1961 Anayasası'ndan bu yana giderek kurumsallaşan ve uzman yargı niteliği kazanan Askeri Yargı, Mahkemelerinin görev alanları bakımından sınırlandırılmış; sivillerin askeri mahkemelerce yargılanmasını da belirli ölçütler etrafında kanunla düzenlemiştir. Anayasa Mahkemelerinin yoğun iş yükünü hafifletmek amacıyla Mahkemenin üye seçimi, görevleri, yapısı yeniden düzenlenmiştir. Yargı bağımsızlığı ilkesi ve ulusal iradenin katkısı ile üye seçimi öngörülmüştür. Bu doğrultuda TBMM, Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi ve yüksek yargı mensupları arasında üye seçimi paylaştırılmıştır. Anayasa Mahkemesine tanınan anayasa değişikliğini esas yönünden denetleme yetkisi hem temsili demokrasiyi yıpratmakta hem de 'yargıçlar devleti' anlayışına yol açmaktadır. Anayasa Mahkemesinin vesayet eğilimini engellemek adına yetkilerini sınırlandırmayı

amaçlamıştır. Anayasanın değişmez nitelikteki hükümlerinin ihlal edilmesinin önüne geçilmesi amacıyla, Mahkeme anayasa değişiklik gereğine uygun olarak 'biçim ve esas denetimine' bağlı tutulmuştur. Parlamento ile Mahkeme arasındaki arasında ki çatışmaların sona ermesi adına bu denetleme önemlidir. Tasarı, Yüksek Askeri Şura Kararlarına ve Cumhurbaşkanının re' sen yaptığı işlemlerine tanınan yargı bağışıklığını sona erdiren düzenlemeleri içermektedir (Türkiye Barolar Birliği, 2007).

Sivil Anayasa Taslağı: 1961 ve 1982 Anayasalarında yargı sadece 'yetki' kapsamında düzenlenmiştir. Anayasa taslağında, yargının yetki olmasının yanında 'Türk Milleti' adına yerine getirilen görev olarak da tanımlanmıştır. 'Yargı yetkisi ve görevi' başlığı altında düzenlemelere yer vermiştir. Burada amaç yargı organlarının karar verirken ideoloji ve siyasi erklerin etkisi altında kalmalarını önlemektir. Böylelikle yargı organları Anayasa ve kanunlar çerçevesinde hareket etmelidir. Sonuç olarak yargının yetki ve görev olduğunu; Mahkemelerin ise bağımsız ve tarafsız olması gerektiğini vurgulanmıştır. Taslakta, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunu düzenleyen maddelere de yer verilmiştir. Venedik Komisyonuna göre; yargı konseyi üyeleri, yargı organları ve parlamento tarafından karma bir model ile seçilmektedir. Anayasa taslağında bu karma model uygulanmaya çalışılmıştır. Taslak aynı zamanda tüm idari işlemlerde yargı denetiminin önünü açmıştır. Böylece Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun tüm karalarını idari yargı denetimine tabi kılmıştır (Yazıcı, 2009: 124-128).

3. VESAYET- DEMOKRASİ GERİLİMİNDE 2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

2010 Anayasa Değişikliğine giden süreçte yaşanan olaylar, seçilmişler üzerindeki vesayetin etkilerini açıkça göstermektedir. Yıllardır süre gelen her 10 yılda bir darbe gördüğümüz Türk siyasal hayatında 1997 sonrası her ne kadar darbe gerçekleşmese de girişimlerde bulunulmuş, hukuki ve bürokratik vesayet etkilerini alenen göstermiştir. Mevcut statükoyu sürdürmek amacıyla hareket eden muhalefet, iktidarın anayasa değişiklik girişimleri karşısında değişikliğin içeriğine/yararına bakılmaksızın kendi siyasi ideolojisi doğrultusunda Anayasa Mahkemesi'ne iptali için başvurmaktadır.

3.1. ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ (10. ve 42. MADDELER) ve AK PARTİ'YE KAPATMA DAVASI

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yurt dışında 'başörtüsü' ile ilgili yaptığı açıklamalarda bulunmuştur. Yurda dönüş yaptığında MHP ile birlikte bu konuyu çözüme kavuşturmak için atılan adımlar ilerleyen dönemlerde AK Parti'ye açılacak kapatma davasına gerekçe olarak gösterilmiştir. MHP'nin de destek verdiği üniversitelere girişte başörtü sorununun çözümüne yönelik anayasa değişikliği hazırlanmıştır[5] (Altun, 2009: 7).

Anayasa değişikliği her ne kadar Eğitim Öğretim Özgürlükleri İle İlgili olsa da muhalefet çevreleri ve basın tarafından 'Türban Yasası' olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Eğitim- öğretim hayatını garanti altına almayı hedefleyen bu değişiklik Mecliste 411 oy ile kabul edilmesinin ardından ertesi gün gazete manşetlerinde, '411 El Kaosa Kalktı' şeklinde yerini almıştır. Anayasa değişikliğinin içeriğinden çok laiklik karşıtlığı' çerçevesinde algı oluşturulmaya çalışılmıştır.

09.02.2008 tarihli 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 1. ve 2. maddelerinin Anayasa'nın Başlangıç kısmı ile 1., 2., 3., 4., 6., 7., 8., 9., 24., 42., 138., 153., ve 174. Maddelerine aykırılığı iddiasıyla yapılan değişikliğin yok hükmünde sayılması, iptal edilmesi ve yürürlüğün durdurulması istemi ile TBMM Üyeleri Hakkı Süha Okay, Kemal ANADOL ve 110 milletvekili Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Mahkemenin vermiş olduğu karara baktığımızda;

Anayasanın Başlangıç kısmındaki 'laiklik ilkesi gereği kutsal din duygularının Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı' ilkesine de aykırı düştüğüne ve dini inançların kıyafetlerde simge olarak kullanılması toplumda din eksenli bölünmelere yol açacağına değinilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu konu hakkında daha önceleri Anayasa'ya aykırı olduğu hususunda karar aldığına, Meclisin de anayasaya

[5] 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10 uncu maddesinin dördüncü fıkrasına "bütün işlemlerinde" ibaresinden sonra gelmek üzere "ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ibaresi eklenmiştir. Bu doğrultuda Anayasanın değiştirilen dördüncü fıkrası şu şekildedir 'Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar'

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 42 nci maddesine altıncı fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir. "Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir." Bkz; https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1982/1982-15/Kanun5735.htm

uygunluğu sağlamak adına yapmış olduğu bu değişiklik kuvvetler ayrılığı ilkesini zedelemektedir. Yasamanın yargıya müdahale ettiği, yargı üzerinde üstünlük kurmayı amaçladığı şeklinde yorumlamıştır. Anayasa Mahkemesi ilk etapta yokluk talebini reddetmiş ama daha sonrası Anayasanın 'değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez' hükmündeki 4. maddesini referans alarak yasamanın böyle bir değişiklik yapmasını yok hükmünde saymıştır. Sonuç olarak Mahkeme Anayasa değişikliğinin yok hükmünde olduğuna, iptaline ve dava sonuçlanana kadar yürürlüklerin durdurulmasına karar vermiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2008).

14 Mart 2008 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya AK Parti'nin laikliğe aykırı eylemlerinin olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine kapatma davası başvurusunda bulunmuştur. Seçimlerle iş başına gelmiş iktidara bu denli müdahalede bulunulması çok ciddi bir siyasi krize neden olmuştur. Sivil anayasa hazırlıkları kapsamında yapılan çalışmalar bir süreliğine rafa kaldırılmıştır. Türk siyasal hayatı boyunca süre gelen, seçilmişler üzerindeki bürokratik ve askeri vesayetin kırılması noktasında AK Parti önemli bir aktör olmuştur. AK Parti'nin; 'devletçi seçkin sınıfının' dışında yer alması ve çevreden merkeze doğru ilerleyen 'geleneksel halkçı' siyaseti benimsemesi '367 Kararı, E-Muhtıra, kapatma davası' gibi vesayetin izlerini taşıyan olayları da beraberinde getirmiştir (Altun, 2009: 7-8).

Parti kapatma davasının sürecine ilişkin mahkeme karar vermeden önce AK Parti'den savunma talep etmiştir. AK Parti savunmasında: Açılan bu davanın hukuki bir niteliği olmadığı aksine siyasi bir hareket olduğunu, laiklik ilkesinin yeniden tanımlanması gerektiğini, partilerin kapatılmasına karar verilirken 'Venedik Kriterleri' doğrultusunda kabul edilmiş ilkelerin referans alınmasının önemine değinmiştir. Anayasa Mahkemesi Temmuz ayında verdiği karar ile partiyi kapatmamış, 'Laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu' gerekçesiyle hazine yardımının yarısının kesilmesine karar vermiştir. (Savut, 2018: 960).

Anayasa Mahkemesi, 2008 yılında yapılan değişiklikleri esas açıdan denetlemiş hükümetin idari tasarrufları ve eylemlerini hukuk-dışı denetime tabi tutarak iptal etmiştir.

AK Parti'nin siyaset sahnesinde etkin rol almaya başladığı dönemden 2009 yıllarına kadar geçen süreçte darbe oluşumu için ortam hazırlayan birtakım belgeler ortaya çıkmıştır. Hükümeti yıpratma ve darbeyi gerçekleştirme amacıyla hazırlanan eylem planlarında iddia edilen kişiler için derin soruşturmalar yapılmıştır. Emekli

askerlerinde yargılandığı davalar açılmıştır. 2008'de 'Ergenekon'[6] 2010 yıllarında da başlayan 'İrtica ile Mücadele' ve 'Balyoz Davaları' tutuklamaları da beraberinde getirmiştir. Balyoz Davası, Türkiye'de darbe planlaması iddiası ile yürütülen ilk mahkeme olmuştur. Yargılamalara, yüksek rütbeli muvazzaf askerlerin dahil edilmesi gündemi oldukça meşgul etmiştir. Ergenekon ve Balyoz Davalarında AK Parti tavrını, hukuk ve demokrasi yoluyla ortaya koymuştur. Türk siyasal hayatı botunca seçilmişlerin üzerinde kurulan vesayetin bu denli hukuki yollarla devre dışı bırakılması, demokrasi açısından önem taşımaktadır (Han, 2019: 73-75).

Ergenekon davasında da hukuki vesayetin etkileri görülmüştür. HSYK' nın yüksek yargıdan gelen üyeleri ile birlikte hareket etmesi de iktidarın Anayasanın yargı alanında düzenlemelere gitmesine vesile olmuştur. Hazırlanan anayasa değişikliği paketinde parti kapatma usulünü zorlaştırmayı amaçlayan düzenlemelere de yer verilmiştir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının kapatma davası açma yetkisini TBMM'de oluşturulacak komisyonun nitelikli çoğunluk oyuna bağlamıştır. Siyasal parti özgürlüğünü güvence altına alacak bu değişiklik TBMM'de yapılan birinci oylamada yeterli çoğunluğu alamayınca paketten düşürülmüştür. Değişiklik paketinde yer alan bir diğer değişiklik ise, askeri ve hukuki kararların yargı denetim yolunu açmaya yöneliktir. Yüksek Askeri Şura'nın –terfi işlemleri ve kadrosuzluk nedeni ile emekliye ayrılması dışında- ilişik kesme kararlarında yargıya başvurulabilmesi düzenlenmiştir. HSYK' nın kararlarına karşı yargıya başvurulamayacağı hükmü ise genişletilerek 'meslekten çıkarma cezasının dışında kalan' kararlarına karşı yargı yolunu kapatmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında HSYK ve Yüksek Askeri Şura kararlarının bir kısmı yargı denetimine açılmıştır. 1980 Darbesini gerçekleştirenler ile hükümetin sivillere devredilmesine kadar geçen sürede yasama-yürütme yetkisini kullanan kişilere karşı herhangi bir mali, hukuki ve cezai olarak yargısal denetimin önü kapalıydı. Bu doğrultuda Anayasanın geçici 15. Maddesini yürürlükten kaldırılması vesayeti tasfiye etmek adına gerçekleştirilmesi planlanan bir diğer önemli düzenlemedir. Böylelikle darbeyi gerçekleştirenlerin hukuksal olarak kendilerini güvence altına alması sivil irade tarafından hukuki şekilde yeniden düzenlenmiştir (Hakyemez, 2010: 390-395).

[6] 12 Haziran 2007 tarihinde bir gecekondu el bombalarının bulunması üzerine emekli astsubay Oktay Yıldırım tutuklanmıştır. Kaos ortamı yaratarak askeri darbeyi zemin hazırlamak ve suikastlar düzenlemek iddiasıyla operasyonlar başlatılmış, tutuklamalar gerçekleşmiştir (Eral, 2011: 23).

2010 Anayasa Değişikliği metninin 'Genel Gerekçe' başlığını incelediğimizde; ülkede yapılan anayasaların darbe sonraları anti-demokratik şekilde meydana geldiğini görmekteyiz. 1982 Anayasası'nın 'olağanüstü koşullar' doğrultusunda kabul edilmesinin bir sonucu olarak ilerleyen süreçlerde halkın taleplerine yeteri kadar karşılık veremez hale gelmiştir. Bu kapsamda anayasada değişiklikler yapılmış ama yeterli olamamıştır. 2007 yılında yeni, sivil bir anayasa için çalışmaları başlatılmış ancak belli başlı olaylar neticesinde rafa kaldırılmıştır. Toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla bazı maddelerinin -halkın katılımı sağlanacak şekilde- daha demokratik yollarla değiştirilmesi gerekmektedir (gerekçede bu durumun bir zorunluluk olduğu şeklinde net ifadelere yer verilmiştir).

> 'Mutlaka' değişiklik yapılması gereken konular şu şekilde belirtilmiştir: "kadın-erkek eşitliğinin sağlanması; kişilerin yurt dışına çıkmalarının sınırlandırılmasını içeren maddelerin daraltılması; memurlara ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkının tanınması; siyasi partilerin kapatılmasına yönelik hükümlerin daha demokratik hale getirilmesi, bu kapsamda uluslararası belgelerde değinilen objektif kriterlerin referans alınması; Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı denetimine açılması; sivillerin askeri mahkemelerce yargılanmasının önlenmesi; askeri yargının görev alanının daraltılması; Anayasa Mahkemesinin yapısı, üye sayısının arttırılması ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi; Askeri Yargıtayın ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin bağımsızlığının güçlendirilmesi; demokratik, şeffaf bir yapıya dönüştürülmesi amacıyla Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nda değişikliklerin yapılması; son olarak da darbecilerin yargılanmasının önünü açmak amacıyla geçici 15. Maddenin ilgası" (TBMM, 1982).

1982 Anayasası'nın darbe sonrası askeri ve siyasi kadrolar tarafından hazırlanması anayasadaki 'vesayetçi' tutumunu beraberinde getirmiştir. AK Parti, anayasa değişikliğini halk eliyle yapılan ilk anayasa olarak tanımlamıştır. Vesayetçi anayasaya tepki olarak 'Milletin Anayasası' söylemi AK Parti tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Anayasa değişiklik paketinin 12 Eylül tarihinde referanduma sokulması 12 Eylül 1980 darbesine gönderme yapıldığı şeklinde de yorumlanabilmektedir. Darbeyle gelen askeri yönetimin ve statükocu zihniyetin feshedilmesi referandum sayesinde halk eliyle yapılıyor imajı verilmeye çalışılmıştır. 12 Eylül darbecilerinin yargılanmasını sağlayacak hukuki zeminin değişiklikler doğrultusunda gerçekleşebileceği halka aktarılmıştır. Bu doğrultuda AK Parti güçlü bir 'Evet' politikası sürdürmüştür. Hayır cephesinde yer alan CHP, anayasa değişikliğini 'AKP'nin padişahlığı' olarak tanımlamıştır. Değişikliğin asıl amacı AK Parti'nin yargıda kadrolaşacağı geriye kalan maddelerin de 'göz boyamak için bir oyun' olduğunu savunmuştur. CHP kampanyalarında 'Oyunuz Hayır-lı Olsun' sloganını kullanmıştır. Yargıçlar ve Savcılar Birliği (YARSAV) ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) hayır cephesini desteklemişlerdir.

BDP değişikliklerin 'Kürt sorununa' çözüm getirmediğini '12 Eylül anayasası ruhu' nu kapsadığı için de sandığa gitmeyeceklerini vurgulamıştır (Çalışkan, 2013: 33-50).

Partilerin anayasa değişikliği hakkındaki söylemleri kamuoyunda kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir. AK Parti 'politikada ordunun etkisinin sonu' ve 'yargı alanında ve bireysel haklar alanında yenileşme' şeklinde referandumu tanımlamıştır. HSYK' nın yapısı ve Anayasa Mahkemesi çerçevesinde hakimlerin mesleki kariyerleri ile yükselmelerine ilişkin maddeler muhalefet partileri tarafından yetersiz görülüp eleştirilmiştir. CHP ve MHP referandum sürecinde söylemleri 'Hayır' seçeneği etrafında toplanmıştır. Süregelen yıllar boyunca CHP ile yargı ittifakının olması, CHP'nin yargıyı kapsayan değişiklikleri eleştirmesinin temel sebeplerindendir. CHP anayasa değişiklikleri ile ilgili kaygısını dile getirirken; 'adaletin tarafsız ve siyasetin dışında yer alması gerektiğini fakat bu değişiklikler doğrultusunda siyasi partinin zihniyeti etrafında şekillenen adaletin siyasallaşacağı' hususlarına değinmiştir. Anayasa değişikliğinde oyunu 'Hayır'dan yana kullanan bir diğer muhalefet partisi ise MHP olmuştur. Bu doğrultuda AK Parti'nin 'girdiği tehlikeli yol ve tehditler' hususunda halkı uyarmayı milli görevi olarak görmüştür. BDP ise referandumu 'boykot çağrısı' ile karşılamıştır (Anbarlı Bozatay, 2011: 124-125).

Erdoğan referandumu savunanları 'milletin iradesini savunanlar' ile 'devletin iradesini savunanlar' şeklinde ikiye ayırmıştır. AK Parti'nin 'Evet söz milletin' söylemi akıllara 60 Darbesi ile idam edilmiş Adnan Menderes'i getirmektedir. Bu noktada AK Parti kendisini zamanında adaletsizliklere ve haksızlıklara uğrayan Demokrat Parti ile özdeşleştirmeye çalışmıştır şeklinde yorumlanabilmektedir. YARSAV üyelerinin 'Hayır kitapçığı' yayınlaması Erdoğan tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir. Kurumun sivil toplum örgütü olarak çalışmadığını ideolojik bir kurum olarak görev yaptıklarını savunmuştur. Yargının kimsenin arka bahçesi olmadığı, milletin ön bahçesi olduğunu ifade etmiştir. Anayasa değişikliğinde yer alan parti kapatmalarını zorlaştıran maddenin paketten düşürülmesi de bir diğer eleştirdiği konular arasında yer almıştır. Daha önce çoğu kez partilerinin kapatılmalarından mağdur olan BDP bu değişikliği desteklememiştir. (BDP her ne kadar barıştan yana olduğunu dile getirse de aldıkları kararlar gerilimi ve çatışmayı destekler nitelikte, demokrasinin gelişmesini engeller nitelikte olmuştur.) Erdoğan'ın okuduğu şiir sonucu ceza aldığını mitinglerinde hatırlatmış, sivil olmasına rağmen askeri mahkemede yargılandığının altını çizmiştir. Değişiklikler sayesinde bu gibi durumların önüne geçileceğini daha demokratik bir ortam

sunarak askeri ve hukuki vesayetin kırılacağını ileri sürmüştür (Devran ve Seçkin, 2011: 167-179).

2010 anayasa değişikliğinin kamuoyunda oluşturduğu etkiyi anlamak için gazete başlıklarına baktığımızda değişiklik paketinin genel seçim havasında hararetli bir şekilde tartışıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda gazetelerde yazarlar benimsedikleri ideolojik söylemler doğrultusunda yazılar yazmışlardır. Hükümetin referandum süreci boyunca kullandığı en önemli söylemleri arasında yer alan '12 Eylül'le hesaplaşacağız' söylemi Evrensel Gazetesi tarafından 'AKP Darbeyle Hesaplaşamaz' başlığı ile eleştirilmiştir. Ek olarak Cumhuriyet Gazetesi 'Pişman Olacaklar' başlıklı yazısında Baykal'ın "paket geçerse 'Evet' çilerin tehlikeyi gördükten sonra 'ben zaten oy vermedim'" açıklamalarına yer vermiştir. Hürriyet, Sabah, Bugün, gazeteleri ise hükümeti destekler nitelikte başlıklara yer vermiştir. Bugün Gazetesi anayasa değişikliğinin ülke yönetimini daha demokratikleştirip şeffaflaştıracağı hususundaki görüşlerini 'Herkes Fişini Görecek' başlığı ile açıklamıştır. Anayasa değişikliğinin mevcut vesayeti ortadan kaldıracağı, millete kendi kendisini yönetme imkanı sağlayacağı konusunda Zaman Gazetesi 'Referandumu milletin vesayete dur deyip dememe meselesi olarak açıklamıştır. *Yeniçağ Gazetesi* 'Evet' sonucunun cumhuriyeti tehlikeye düşüreceğini bu doğrultuda iyi düşünmeleri gerektiği hususunda çağrıda bulunmuştur. Sabah Gazetesi 'Tanka Selam Verirsiniz' başlıklı yazısında CHP lideri Kılıçdaroğlu'nun 'Darbe olursa tankın önünde dururum' açıklamasına karşın Erdoğan'ın verdiği cevaba yer vermiştir. Erdoğan :'Bu anayasanın önünde tank olanlar hiçbir tankın önünde duramazlar. Olsa olsa selam verirsiniz. Siz özgürlüklerin önüne mayın döşediniz (7 Eylül 2010). Genel olarak özetleyecek olursak 'Evet' söylemi: anayasa değişikliğinin onaylanması halinde demokrasinin gelişip toplumsal refahın artacağı düşüncesi etrafında şekillenmektedir. 'Hayır' ı savunanlar ise: yürütmenin yargıyı kendine bağlamak istediğini, bu doğrultuda AK Parti'nin 'bağımsız' yargının yapısını değiştirmek istediği gerekçeleri etrafında şekillenmiştir (Yaylagül ve Çiçek, 2011: 100-107).

'Yetmez Ama Evet' söylemi, içerisinde hukukçu, yazar, sanatçı, siyasi eylemcilerin bulunduğu, kendilerini 'liberal' olarak tanımlayan bir grubun seçim kampanyası olmuştur. Yetmez ama evet kavramında, Evet' in liberal sol; Yetmez diyen kısım ise sosyalist sol şeklinde ayrılmıştır. Paket eksikte olsa 1921'den beri ilk defa sivil bir meclis tarafından hazırlanacak olması demokratikleşme boyutuyla önemli bir adımdır. Değişikliğin içeriğine bakıldığında ise, askeri vesayetle hesaplaşma, siyaset üzerinde vesayet kuran yargının demokratik düzenlemeye tabi tutulması, hukuk alanını

demokratikleştireceği argümanları çerçevesinde atılacak önemli bir adım olarak görmüşlerdir. Bu sebeple eksiklikleri de olsa Yetmez Ama Evet demişlerdir (Yazıcı, 2016: 12-19)

Anayasa Komisyon Raporuna bakıldığında değişiklik Mecliste hararetli bir şekilde tartışılmıştır. Kanun teklifini kabul eden kesim değişikliklerin demokrasiye ve özgürleşmeye büyük katkı sağlayacağını savunmaktadır. 1982 Anayasası'nın hazırlandığı koşullar, birey değil devlet eksenli hazırlanmış olması en önemlisi darbeci bir zihniyet tarafından hazırlanması vesayet kurumlarını da beraberinde getirmiştir. Yapılan bu değişiklikler doğrultusunda vesayetin tasfiyesi amaçlanmış, temel hak ve hürriyetlerin demokratik standartlara yükseltilmesi ve hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Böylece yapılan değişiklikler doğrultusunda Yargının bağımsız etkin ve şeffaf olması, anayasanın toplumsal ihtiyaçlara cevap vermesi önem arz etmektedir. Anayasa değişikliğine karşı çıkan grup, iktidarı 'Kendi Yargısını ve Yargıcını' oluşturmak istiyor şeklinde eleştirmiştir. 12 Eylül'ün getirdiği 'Yargı ve Yargıcın Bürokratlaşması' olayının kalıcı hale geleceğini ve 'Hiyerarşik' bir yapı içerisinde doğrudan siyasi iktidara bağımlı olacağını vurgulamışlardır. Buradan bir çıkarımda bulunacak olursak muhalefet elinde tuttuğu statükonun kendi aleyhinde başka bir siyasi partiye geçtiğinin farkına varmıştır. Parti kapatılması hususunda bu sürecin 'Yargı prosedürü' içerisinde takip edilmesi gerektiğini savunmuştur. Eğer ki bu durum TBMM iznine bırakılırsa Mecliste çoğunluğa sahip olan partiye 'dokunulmazlık zırhı' oluşturacağı görüşündedirler. Anayasanın bir teklif olmadığını önceden yaşanmış olaylara tepkisel nitelikte olduğunu savunmuşlardır (TBMM, 1982). Anayasa Değişiklik Paketi; biri Genel Esaslar, sekizi Temel Haklar ve Ödevler, ikisi Yasama, on ikisi Yargı, biri Mali ve Ekonomik Hükümler, dördü Geçici Maddeler sonuncusu ise yürürlüğe ilişkin maddeleri kapsamaktadır.[7]

Genel Esaslara ilişkin yapılan düzenleme şu şekildedir: Anayasanın 10. Maddesinde 2004 yılında 'kadın erkek eşitliğini sağlamaya' yönelik yapılan değişikliğe ek olarak 'olumlu ayrımcılığı' güçlendirmeyi sağlayan eklemeler yapılmıştır. Çocuk özürlü ve yaşlılar ile sınırlı kalan maddeye komisyon aşamasında ayrımcılıktan yararlanacak kişilere 'harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul gaziler' de eklenmiştir.

Temel Haklar ve Ödevlere ilişkin yapılan anayasa değişiklikleri ise: Özel hayatın gizliliği başlıklı 20. maddeye, herkes kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir fıkrası eklenmiştir. Yerleşme ve seyahat hürriyetini içeren 23. madde

yurt dışına çıkma hürriyetini sınırlayan durumlar değiştirilmiştir. 41. madde değiştirilirken Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerden yararlanılmıştır. Komisyonda en çok tartışılan 'Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar' başlıklı 69. madde olmuştur. siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmak amacıyla düzenlenen bu değişiklik TBMM'deki oylamada kabul edilmemiştir. Anayasanın 74. maddesine, bireylerin idare ile ilgili şikayetlerini incelemek amacıyla 'Kamu Denetçiliği Kurumu' eklenmiştir. Bu kurum TBMM tarafından seçilip ona bağlı olarak çalışacaktır şeklinde değişiklikler yapılmıştır.

Yasamaya ilişkin yapılan değişiklikler: Anayasanın Milletvekilliğinin düşürülmesine ilişkin 84. maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır. Başkanlık Divanı ile ilgili düzenlemeleri içeren 94. maddesinin üçüncü fıkrasındaki seçim süreleri ile ilgili düzenleme yapılmıştır.

Yargıya ilişkin yapılan değişiklikler: 125. madde Yargı Yolu başlığı ile karşımıza çıkmaktadır. YAŞ Kararlarına yargı yolunun açan düzenleme cumhurbaşkanının re'sen yaptığı işlemler karşısında yargı yolunu açan herhangi bir düzenlemeye yer vermemiştir. Yargının, idari eylem ve işlemlere karşı 'yerindelik denetimi' yapmasının önüne geçmiştir. Hakim ve Savcıların Denetimi başlıklı 144. madde gereğince Hakim ve Savcıların denetim yetkisini Adalet Bakanlığından alarak HSYK' ya devretmiştir. 145. madde ile Askeri Yargı düzenlenmiştir. Askeri Mahkemelerin görev alanları sınırlandırılmıştır. Bu değişiklik ile sivillerin askeri mahkemelerce yargılanmalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. 146. madde ile Anayasa Mahkemesi' nin Kuruluşu düzenlenmiş üye sayıları arttırılmıştır. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. 156. madde ile Askeri Yargıtay kuruluşu, işleyişi ile ilgili değişiklikleri kapsamaktadır. 159. madde ile HSYK' nın sadece 'meslekten çıkarma kararlarına karşı' yargı yolu açılmıştır.

Mali ve Ekonomik Hükümler ile ilgili değişiklikler: Anayasanın 166. maddesinin kenar başlığı "I. Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey" şeklinde değiştirilmiş ve maddeye konseyin kuruluş ve işleyişinin kanun ile gerçekleşeceği fıkrası eklenmiştir.

[7] Anayasa Değişikliğinin tam metni Ek'ler kısmında yer almaktadır.

Geçici Maddeler: 2001 yılında kısmen kaldırılmış geçici 15. madde 2010 Anayasa Değişikliği ile komple kaldırılmıştır. Geçici 18. maddesinde Anayasa Mahkemesinin yedek üyelerinin asıl üye sıfatı kazandığına detaylı şekilde yer verilmiştir. Geçici 19. madde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun üye seçimiyle ilgilidir.

Çok tartışılan 3 maddeden siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran düzenleme paketten çıkarılmış, HSYK ve Anayasa Mahkemesini kapsayan değişiklikler ise tartışmalı bir şekilde kabul edilmiştir (Sevinç, 2010: 280-292).

Anayasa değişikliklerin tartışıldığı bu dönemde, 6 Mayıs gecesi CHP lideri Deniz Baykal'a ait 'uygunsuz bir kaset' ortaya çıkmıştır. Parti lideri bir komplo olduğunu ileri sürerek başkanlıktan istifa etmiştir.

CHP, anayasa değişikliğinin teklif değil de hükümet tarafından hazırlanan şekil açısından Anayasa'ya aykırı bir tasarı olduğu düşüncesindedir. Kamu Denetçiliği Kurumu'nu TBMM Başkanlığı'na bağlayan değişikliği kuvvetler ayrılığına aykırı olduğu savı üzerine kurumun yapısı ve denetçilerin seçiminin kanuna bırakılmasına itiraz etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin üyelerinin Cumhurbaşkanı ve TBMM tarafından seçilmesi 'yargı bağımsızlığı' ve 'kuvvetler ayrılığı' ilkelerine aykırı olduğunu savunmuştur. Değişiklik maddelerinin farklı konuları kapsamasına rağmen birlikte oylanacak olmasını da demokrasiye aykırı olduğunu vurgulamıştır (Devran ve Seçkin, 2011: 187).

Anayasa değişikliğinin yapılması hususunda getirilen düzenlemenin de iptali istenmiştir. Bu doğrultuda anayasaya aykırı olan bir değişikliğin yapılması durumunda, yapılan bu değişikliğe iptal davası açılması zorlaştırılmıştır. Bu durum anayasanın niteliklerine aykırı şekilde yapılacak düzenlemelerin, Cumhuriyet yönetim biçiminin kolayca değiştirilebilecek değişikliklerin önünü açacaktır. İktidarın, Cumhuriyetin temel niteliklerinin kolayca değiştirebileceklerini ve buna kolay kolay iptal davası açılamayacağı düşüncesindedirler (Anayasa Mahkemesi Kararı', 2010).

Muhalefet (içerisinde Mesut Yılmaz gibi bağımsızlarında bulunduğu) anayasa değişikliği paketinin iptal edilmesi için, gerekçelendirdiği 17 maddelik itiraz dilekçesini Anayasa Mahkemesine sunmuştur. TBMM'nin yetkilerine doğrudan müdahale eden Anayasa Mahkemesi şekil yönünden denetim yetkisini aşarak esas yönünden incelemelerde bulunmuştur. Aldığı kararlar doğrultusunda 'asker-sivil bürokrasinin ideolojik ve siyasi denetim mekanizması' olarak görülen Anayasa Mahkemesi davayı şaşırtıcı şekilde sonuçlandırmıştır. Beklenenin aksine paketin hepsini değil bir kısmını

iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu kararı kısmende olsa bürokratik vesayetin yavaş yavaş kırıldığı göstermektedir. Nihayetinde mecliste ve kamuoyunda geçen hararetli tartışmalar sonucunda 12 Eylül 2010 tarihinde 26 maddelik anayasa değişikliği referanduma sunulmuştur(Yılmaz, 2010: 6).

Toplumlar, ülkenin demokratik bir şekilde sivil hükümetler tarafından yönetilmesini her zaman tercih etmiştir. Referandumlarda bu tercihlerini rahatça gösterebilecekleri ortamı sağlamaktadır. 2010 Referandumu demokrasiyi güçlendirecek şekilde vesayet kurumlarının etkinliğini azaltan anayasa değişikliklerini içermektedir. %57,88 gibi yüksek bir oy oranı ile kabul edilmiştir (Sambur, 2017: 2).

2010 Anayasa Değişikliği sonrası, siyaset yapısı yeniden tanımlanmıştır. Bürokrasi merkezli siyaset döneminden sivil siyaset dönemine geçiş sağlanmıştır. İktidar ve siyasetin sivilleşmesi sonucunda bürokratik devlet yapısı, siyasetin dışında yer almış bu durum bürokratik vesayete son verilmesi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Meşruluğunu doğrudan toplumdan alan Cumhurbaşkanının sahip olduğu geniş yetkilerin dağıtılması, dengelenmesi ve denetlenmesi kapsamında da mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu adım demokratikleşme açısından önemli bir yere sahiptir. Siyasi partiler merkezine siyaseti almış, toplumun her kesiminin taleplerini ve beklentilerini sisteme aktaran önemli bir kurum olmuştur. Demokratik-sivil siyasetin temel ilkelerine uygun olacak şekilde ordu, sivil siyasetin yönetim ve denetimi etrafında konumlandırılmıştır. Yargı iç işlerinde bağımsız olup üyelerinin seçimi boyutuyla toplumu temsil eden siyasi kurumlarca belirlenmiştir (Karakoç, 2020: 177-183).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Anayasalar, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruyan, devletin kuruluşunu ve işleyişini içeren önemli metinlerdir. Anayasaların çıkış amacı her ne kadar iktidarın tekelleşmesini önlemek, hak ve özgürlükleri korumak vs. olsa da anayasalar kurucu ideoloji çerçevesinde şekillenmektedir

Klasik kurucu iktidar teorisindeki devrim, darbe veya devletlerin bağımsızlık kazanması sonucu ortaya çıkan asli kurucu iktidar anayasa ile kurduğu düzenin kolay kolay değiştirilmemesi, muhafaza edilebilmesi için anayasanın değiştirilebilmesini çeşitli yollarla zorlaştırmıştır. Bu bağlamda tali kurucu iktidarın süre yasağı, nitelikli çoğunluk, değiştirilemeyecek hükümler, ilkeler vb. yollar ile anayasayı değiştirmesi zorlaştırılmıştır. Ancak anayasalar, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen metinler olduğu için mutlak değiştirilemez kurallar bütünü olarak görülmemelidir. Nitekim anayasaların doğan yeni ihtiyaçlar karşısında öngörülen usullerle tali kurucu iktidarlar tarafından değiştirilmesi mümkün kılınmaktadır. Bu doğrultuda anayasada yapılacak değişiklikler de önem arz etmektedir.

Bir anayasa ne kadar katı olursa olsun, siyasal ve toplumsal değişim ihtiyacı oluştuğu an tali kurucu iktidar tarafından anayasanın değişiklik için ön gördüğü usuller doğrultusunda anayasa değiştirilmektedir.

Anayasa değişikliklerinin meşruluğunun sağlanması açısından hangi yöntem ile hangi aşamalardan geçeceği de oldukça önemlidir. Demokratik toplumlarda anayasayı yapma ve değiştirme yetkisi topluma/ millete verilmektedir. Halkın katılım sağlanması meşruiyet açısından önem arz etmektedir.

Her anayasa oluşturulurken veya değiştirilirken içerisinde bulunduğu tarihsel süreçlerden/olaylardan etkilenmektedir. Nitekim İngiliz Devrimi, bağımsızlık taleplerinin yasalar ile dile getirilmesiyle; Fransız Devrimi ise mutlak monarşinin değişmesi talebi anayasalar da yapılan düzenlemeler ile karşılandığı bilinmektedir. Bu bağlamda her anayasa ülkelerde de görüldüğü gibi kendine has bir ortamda değişikliklere uğramaktadır. Nitekim Türkiye'deki anayasa değişikliklerini siyasal ortamın ve toplumsal yaşamın şekillendirdiği görülmektedir. 1921 Anayasası yumuşak bir anayasa olduğu için anayasa metninde, anayasanın değiştirilme usulüne yer verilmemiş, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte anayasa da köklü değişiklikler yapılmıştır.

Kurucu iktidarın ideolojisi çerçevesinde şekillenen 1924 Anayasası değiştirilemez hükümlere yer veren katı bir anayasa olarak hazırlanmıştır. 1925-1946 yılları arasında tek parti ideolojisi etrafında şekillenen anayasa, İkinci Dünya Savaşı sonrası tek parti rejimlerin yıkılması çok partili demokratik yeni düzene geçilmesiyle yeniden şekillenmiştir. Anayasanın 'milli irade söylemi' ve 'çoğunlukçu demokrasi anlayışı' tek parti döneminde sorun teşkil etmemiş ama çok partili hayata geçtikten sonra anayasanın bu hususlarının değiştirilmesi dile getirilmiştir.

Darbe anayasası olarak karşımıza çıkan 1961 Anayasası, 1950-1960 yılları arasında yaşanan olaylar etrafında şekillense de temel gaye; seçilmişlerin atanmışlar tarafından sınırlandırılması olmuştur. Kurucu zihniyete göre Cumhuriyet yeniden kurulduğu için kanun numaraları 1'den başlatılmıştır. Toplumda gerçekleşen sorunların anayasa ile çözüme kavuşturulacağı düşüncesi 1961 Anayasası'nın kazuistik bir anayasa olmasına sebebiyet vermiştir. İktidar tekelini önlemek, Millet Meclisini başka kurumlarla dengelemek amacıyla vesayet kurumları olarak da adlandırılan Çift meclisli Parlamento Sistemi, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu vb. kuruluşları anayasa güvencesi altına almış siyasi iktidarın alanının daraltılması amaçlanmıştır. Asker ve sivil vesayet sistemini kurumsallaştırmıştır.

Anayasa yargısı sistemine sahip ülkeler anayasa değişikliklerine Anayasa Mahkemeleri'nin yapacakları yorumlar çerçevesinde çözüm getirmektedirler. Türkiye'de Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası ile kurumsallaşmıştır. Kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla önemli bir kurum olan Anayasa Mahkemeleri vesayet sisteminin perçinlenmesine sebep olmuştur. Vesayet sistemi seçilmiş organlar üzerinde seçilmemiş atanmış olan kurum ve organlar tarafınca kontrol edilmesi ve tahakküm kurulması şeklinde tanımlanmaktadır.

Anayasa değiştirilemez hükümlere yer verdiği gibi anayasa değişikliğinin nasıl yapılacağı ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükler bakımından en özgürlükçü anayasadır. Nitekim bu durumda çok uzun sürmemiş anayasanın aşırı özgürlükçü ortam yaratması yıkıcı eylemleri beraberinde getirmiş, benimsediği Nıspi Temsil Sistemi istikrarsız koalisyon hükümetlerini ortaya çıkarmıştır. Yapılan anayasa değişikliklerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi, hükümet ve parlamentonun anayasa değişiklikleri yapamayışı ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamı 12 Mart 1971 Muhtırası ile sonuçlanmıştır.

Muhtıra ile asker, sivil hükümet aracılığı ile anayasa değişiklikleri yapmıştır. Bu bağlamda temel hak ve özgürlükler sınırlandırılmış, 1961 Anayasasının getirdiği vesayet kurumları ilave yetkilerle donatılmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi, toplumsal, istikrarsızlığın önüne geçilmesi amaçlansa da sivil siyasete darbe yapmaktan öteye geçememiştir.

Siyasal ve toplumsal kamplaşmalar, mezhep çatışmaları, istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar 12 Eylül 1980 Darbesi'ni beraberinde getirmiştir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası ile getirilen vesayet sistemini devam ettirmiş; temel hak ve özgürlükler alanını sınırlandırarak 'otorite-hürriyet dengesi' nde otoriteden yana ağırlığını koymuş, yürütmeyi ve özellikle Cumhurbaşkanlık makamını güçlendiren katı ve kazuistik bir anayasa olarak karşımıza çıkmıştır.

Kurucu zihniyetin ideolojisi çerçevesinde yazılmış, darbeci zihniyeti koruma altına alan bu anayasa mevcut durumun muhafazasının sağlanabilmesi amacıyla Anayasanın değişikliğini karışık usullerle zorlaştırmıştır. Buna rağmen Anayasa 19 kere değişikliğe uğramıştır. Sonuç olarak anayasaların değiştirilmesi her ne kadar zorlaştırılmış olsa da toplumsal, siyasal gereklilikler anayasaların değiştirilmesinden kaçılamayacağını göstermektedir.

Türkiye'de darbe sonrası meydana gelen anayasalar da anayasa değişiklikleri de siyasi toplumsal istikrarsızlıklardan oluşan kaos ortamlarından, ekonomik sıkıntılardan sonra meydana gelmekte; ülkenin içinde bulunduğu bu sorunlara anayasa ile cevap verme düşüncesi ile hazırlanmaktadır. Ancak her ne kadar anayasaların çıkış noktaları bu yönde olsa da her anayasa kendi kurucu iktidarını güvence altına alan, geniş yetkilerle donatan metinler haline gelmiştir. Bu durum kaos ortamını ortadan kaldırmak yerine daha da körüklemiştir. Bu boyutta 2010 Anayasa değişikliğini bu vesayetin kırılması yönünden önem arz etmektedir.

Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan 'Her anayasa değişikliğinin kendine has bir siyasal ortam da şekillendiği' hipotezi 2010 anayasa değişikliklerinin askeri ve hukuki vesayetin tasfiye edilmesi açısından önem arz ettiği sonucuna varılmıştır. Nitekim AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından 2007 yılına kadar gerçekleşen olaylara baktığımızda bürokratik vesayet etkisini açık bir şekilde göstermektedir.

2007 yılında cumhurbaşkanının seçilememesi karşısında; yargı müdahalesi olarak nitelendirilen Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı, askeri müdahale boyutuyla da Genelkurmay Başkanlığı sitesinde yayınlanan E-muhtıra askeri ve hukuki vesayetin kendilerini seçilmişlerin üzerinde görmelerinin bir sonucudur. Yaşanan tüm bu sıkıntılar sivilleşme ve demokratikleşme amacıyla adım atma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği üyeliği için uyum reformları ile başlayan demokratikleşme süreci sekteye uğratılmaya çalışılsa da 2010 Anayasa Değişiklikleri ile daha kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir.

2010 Anayasa değişikliğinin özü, seçilmiş organlar üzerinde güçlü vesayet kurumları olarak faaliyet gösteren Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapılarında ve Askeri yargıda gerçekleştirilen değişiklikler ile sivilleşme ve demokratikleşmenin sağlanmasına katkı sunmuştur. Toplum tarafından sivil hükümetlere duyulan özlem referandumda kendisini göstermiş, %57 gibi yüksek bir oy oranı ile kabul edilmiştir.

Sonuç olarak; anayasanın değiştirilmesi ne kadar zor olursa olsun siyasal ortamda yaşanan olaylar kendi anayasa değişikliğini doğurmaktadır. Toplum, yaşanan bu olaylara tepkisini referandum aracılığı ile göstermektedir. Demokratik toplumlarda anayasaların meşruluğunu sağlaması boyutuyla da toplumun bu desteği önemlidir

KAYNAKÇA

28 Şubat 1997 MGK Muhtırası, (24 Haziran 2021). http://darbeler.com/28-subat-1997-mgk-muhtirasi/ (Erişim Tarihi:13.06.2022).

Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti). (2019). *AK Parti Tüzüğü,* Ankara.

Ak Parti İleri Demokrasi Yolculuğu Ak Parti İktidarında Türkiye'nin Demokratik Değişimi ve Gelişimi 2002-2012, (b.t). Aralık 10, 2021, http://www.akparti.org.tr/media/253738/ileri_demokrasi_yolculugu_kitap_120912.pdf.

AK Parti 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, (b.t). *Haziran 4, 2022,* https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri- secim-beyannamesi-sayfalar.pdf.

Akgün, B. (2007). 2007 Seçimleri ve Türkiye'de Demokratik Siyasetin Geleceği, *Demokrasi Platformu, 3*(11), 1-24.

Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(2), 39-58.

Akkanat, S. (2015). Kurucu İktidara Dayalı Bir Demokrasinin İmkanı Siyasal Bir Yaklaşım. *Amme İdaresi Dergisi, 48*(2), 1-21.

Akşin, S. (1992). Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 16*(27), 115-123.

Aktel, M. (1998). Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(Güz), 177-184.

Akyıldız, A. (2012). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Altun, F. (2009). *22 Temmuz'dan 29 Mart'a Siyasal Partiler Değişim ve Statüko Kıskacında Ak Parti.* İstanbul: Seta Analiz.

Anayasa Mahkemesi Kararı, (2008, 22 Ekim). *Resmi Gazete* Sayı: 27032. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081022-15.htm. (Erişim Tarihi: 06.06.2022).

Anayasa Mahkemesi Kararı. (2010, 1 Ağustos). *Resmi Gazete* Sayı:27659. (Mükerrer). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/08/20100801M1-1.htm (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

Anbarlı Bozatay, Ş. (2011). 12 Eylül 2010 Referandumu ve referandum Sürecinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 9*(2), 115-140.

Atabay, M. (2015). *Partiler, Seçimler, İktidarlar ve Müdahalelerle Türk Demokrasi Tarihi*. Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.

Atatürk Ansiklopedisi. *1924 Anayasası,* (b.t). Ağustos 4, 2021. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1924-anayasasi/.

Atay, E. E. (2008). Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C*(XII), 503- 549.

Aydın, D. (2011). *Biz Halk. "Egemenliğin Sahibi" Halkın – Kurucu – Meclisi (Anayasa Konvansiyonu) ve Anayasa Yapımı: ABD ve Latin Amerika'nın Genel Çizgilerinden Türkiye İçin Bir Modele Doğru*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Bağçeci Tacir, H. (2020). Anayasa, Kurucu İktidar ve Meşruiyet İlişkisi. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XVII*(1), 339-384.

Başgil, A. F. (2017). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başer, G. (2019). *Ak Parti Hükümetlerinin Güvenlik Politikaları 2002-2015*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Batum, S. (2009). *99 Soruda Neden ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa.* İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Baykal, Ö. (2017). *Türk Siyasetinde Refah Partisi Deneyimi: Gelenek, İdeoloji ve Politika*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayrak, M. B. (2021). Meclis Tutanakları Üzerinden 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tartışmaları. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 35,* 189-218.

Bilir, F. (2008). Anayasa Yapımına Yönelik Değerlendirmeler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XIII*(1-2), 551-564.

Boztepe, M. (2018). 2017 Yılı Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5*(1), 5-30.

Bucaktepe, A. (2014). Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42,* 45-56.

Büyükanıt'tan Cumhurbaşkanı Tarifi, (13 Nisan 2007). https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/buyukanittan-cumhurbaskani-tarifi (Erişim Tarihi:12.01.2022).

Can, A. T. (2014). *Menderes Trajedisi.* Ankara: Tutku Yayınevi. Can, O. (2013). *Kurucu İktidar*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Cansever, N. ve Kiriş, H. M. (2015). Türkiye'de Ordu- Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti- TSK Etkileşimine Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20*(3), 361-384.

Coşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22*(36), 3-30.

Çakır, E. M. (2020). 1991- 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve Sosyal Bilimler Dergisi, 6,* 19-37.

Çalışkan, O. (2013). *Toplumsal Rıza Üretimi Bağlamında 2010 Anayasa Referandumu ve Yazılı Basının Bu Süreçteki Rolü Bir İçerik Analizi Uygulaması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelebi M. B. ve Acar A. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Makamının Önemi ve 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Abdullah Gül'ün Görev Süresi Tartışmaları. *The Journal of Social Economic Research, 12*(23), 1-34.

Çiçek, M.K. (2005). *1924 Anayasası'nın Hazırlanışı ve Temel Özellikleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Çimen, H. ve Bakan S. (2019). Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Süreci Bakımından Dönemsel Kritiği. *Birey Ve Toplum, 9*(17), 121-156.

Çoban, A. R. (2011). *Anayasayı Değiştirme Yetkisi, Sınırları ve Denetimi*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Demirel, T. (2001). 12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 56*(4), 43-75.

Demirel, T. (2016). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demirkent, D. (2015). Anayasal Kuruluş Konusunda Kapanmayacak Tartışma: Hannah Arendt ve Carl Schmitt'te Kurucu İktidar Sorunu. *Mülkiye Dergisi*, *39*(3), 89-122.

Deniz, M. (2017). *28 Şubat Sürecinde Medya ve Siyaset İlişkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Devran Y. ve Seçkin G. (2011). 12 Eylül Referandumunun Sosyal ve Politik Açıdan Değerlendirilmesi. *Global Media Journel Turkısh Edition, 1*(2), 157-253.

Diker Yılmaz, D. (2021). 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Seçim Sürecinde Yaşanan Gelişmeler. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR), 7*(2). 244-259.

Durmuş Şenyapar, H.N. (2013). 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Aday Açıklama Sürecinde Basın Söyleminin İdeolojik İnşası. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 37*, 150-179.

Elster, J. (2008). *The Optimal Design of a Constituent Assembly*, (Çev. E. Saygın) (2009). Bir Kurucu Meclisin İdeal Tasarımı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58*(2), 415-449.

Eral, E. (2011). *Basında Ergenekon Davası.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdal, M. (2008). Anayasa Kurallarının Kademelendirilmesi Sorunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 76,*165-200.

Erdem F. H. ve Heper Y. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ve Anayasa Önerileri Madde Karşılaştırmalı*. Ankara: Seta Yayınları.

Erdoğan, M. (1999). *28 Şubat Süreci*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. Erdoğan, M. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş.* Ankara: Liberte Yayınları. Ergül, E. (2019). *Anayasa Hukukuna Başlangıç (Ders Notları).* Ankara: Adalet Yayınevi.

Eren, A. (2020). Büyük Millet Meclisinin Kurucu Meclis Niteliği. *Anayasa Yargısı, 37*(1), 33-76.

Eroğul, C. (2007). 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 62*(3), 167- 181.

Eroğul, C. (2000). *Anatüzeye Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş).* Ankara: İmaj Yayınevi.

Eroğul, C. (1974). *Anayasayı Değiştirme Sorunu (Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi).* Ankara: Sevinç Matbaası.

Eroğul, C. (2009). Anayasa Değişikliği Önerisinde Değişiklik Yapılması. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 64*(1). 89-113.

Ertan, T.F. (2007). Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 39*, 409-423.

Ete, H., Özhan, T., ve Bölme, S. (2011). *2011'de Türkiye*. Ankara: Seta Analiz.

Fındley, C. V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi 1789-2007*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Göksel, S. (1992). *Anayasa Hukuku (Ders Notu).* İzmir: Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.

Gönenç, L. (2007). Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 56*(1), 145-168.

Gönenç, L. (2011). Anayasa Yapımı. *Türkiye Ekonomi Politika Araştırma Vakfı, Anayasa Çalışma Metinleri.* 1-37.

Gönenç L. Ve Ergül, O. (2002). Yaşayan Anayasa 2001 Yılı Anayasa Gelişmeleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1*, 13-84.

Gören, Z. (2009). Anayasa Koyan Erk ve Anayasa Değişikliklerinin Sınırları. İstanbul *Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(16), 1-15.

Gözler, K. (2001). *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku.* Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
Gözler, K. (2016). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı).* Bursa: Ekin Basım Yayın.
Gözler, K. (2019). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı).* Bursa: Ekin Basım Yayın.
Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt 1.* Bursa: Ekin Basım Yayın.
Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
Gözler, K.(2013). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri.* Bursa: Ekin Yayınları.
Gözler, K. (2016). *Kurucu İktidar.* Bursa: Ekin Basım Yayın.
Göztepe, E. (2015). Bir Klasik Eser Olarak Carl Schmitt'in "Anayasa Öğretisi". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, LXXIII*(1), 129-180.
Göztepe, E. Ve Çelebi A. (2012). *Demokratik Anayasa Görüşler ve Öneriler*. İstanbul: Metis Yayınları.
Gözübüyük, A. Ş. (2004). *Anayasa Hukuku Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
Gül, H. (2017). 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı'nın Denge- Denetleme Makamı Olarak Analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 122-136.
Gülsoy, T. (2012). Anayasa Yapımı ve Türkiye'de Anayasa Arayışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(3), 1-22.
Gümüş, M. (2008). Anayasal Meşruti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı BİLİG, 47*, 215-240.
Hakyemez, Y.Ş. (2010). 2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14*(2), 387-406.
Han, E. (2019). *28 Şubat Süreci ile Türkiye Siyasetinde Muhafazakarlığın Dönüşümü ve Ak Parti*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
Herdegen, M.(2014). *Anayasa Yapımının Sınırları* (Çev. N. Demirel). İçinde; *Anayasa Teorisi Verfassungstheoric* (Ed: İ. Doğan), ss.364-384. Ankara: Lale Yayıncılık.
Hürdoğan, İ. K. (2019). *Türkiye'de Anayasa Tartışmaları (1990-2010) : Anayasa'nın Meşruiyet Sorunsalı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Islahat Fermanı, (1999). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. *Cilt:19*. İstanbul, 185-190.
İslamoğlu, A. (2004). *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet (1908-1913).* İstanbul: Gökkubbe Yayınevi.
İşsevenler, O. V. (2019). *Kurucu İktidarın Felsefi Temellendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Kanun-i Esasi, (2001*). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. *Cilt:24*. İstanbul, 328-330.
Karagenç, G. K. (2020). Anayasa Yapımında İdealin Arayışı. *Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 4*(2), 154-174.
Karakoç, Ş. M. (2020). Demokrasiyi Tartışmak: Türkiye'de Demokrasi Tartışmaları Üzerine Bir Dönemlendirme. *Muhafazakar Düşünce, 16*(58), 166-187.
Kardeş, M.E. (2012). *Carl Schmitt'ın Politik Felsefesi Üzerine Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karpat, K.H. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
Kaya, M. O. (2013). Vesayet Demokrasisi Örneği ve Türkiye Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XV*(II). 491-538.
Kayar, B. (2017). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuk Reformları.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
Keskin, Y. Z. (2020). Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütlenmesinde 12 Mart Muhtırasının Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı). 1-15.
Keskinsoy, Ö. (2010). Anayasada Değişiklik Yapma Usulü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*(2), 143-170.
Kıras, S. E. (2009). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde 1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin İnsan Hakları ve Demokratikleşme Açısından Değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
Kırkpınar, D. (2009). *12 Eylül Askeri Darbesi'nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
Kirchhof, P. (2014). Anayasa Kültürü ve Kavramı (Çev. N. Meriç). İçinde; *Anayasa Teorisi Verfassungstheoric* (Ed: İ. Doğan), ss.81-130. Ankara: Lale Yayıncılık.
Kubilay, Ç. (2009). İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili Ve Kamusal Alanın Reddi. *Alternatif Politika*, *1*(3), 325-362
Küçük, A. (2011). Salt Korkular Üzerine Sözleşme Yöntemiyle Demokratik Bir Anayasa İnşa Edilemez. *Liberal Düşünce, 16*(63), 129-140.
Küçükkaya, H. (2011). Şiddeti Doğuran Bir Faktör Olarak Kurucu İktidar Sorunsalı. *II. Hukukun Gençleri Sempozyumu: Şiddet Döngüsünü Kırmada Hukukun Rolü*, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 2011, Ankara, 1-12.
Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. M. Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Menek, A. (2017). 367 Garabeti ve 2007 Referandumu. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi, 4*(11/12*)*, 1-10.
Narin, S. (2018). 1921 Anayasası'nın Genel Özellikleri Bağlamında Yer Yönünden Yerinden Yönetimler ve Siyasal Özerkliğin Reddi. *İzmir Barosu Dergisi, 1,* 79-110.
Odyakmaz, Z., Kaymak Ü, ve Ercan, İ. (2015). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: On iki Levha Yayıncılık.
Ortaylı İ. (1983). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayın.
Öcal, B. (2009). 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 1*(4), 1-62.
Özbudun, E. (1992). *1921 Anayasası.* Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
Özbudun, E.(2012). *1924 Anayasası.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Özbudun, E. (2012). Anayasa Yapımında Yöntem Sorunları. *Anayasa Hukuku Dergisi, 1*(1), 109-128.
Özbudun, E. (2015). *Anayasalcılık ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Özbudun, E. (2014). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
Özçelik Kaya, P. (2011). 12 Eylül'ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 66*(1), 73-93.

Özçelik, M. (2016). *Siyasi Bir İdeoloji Olarak Muhafazakarlık ve Türkiye'de Muhafazakar-Demokrat Siyasal Kimliğiyle Ak Parti.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özdağ, Ü. (1997). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali.* İstanbul: Boyut Yayınları.

Özdemir H. ve Çiftlikçi A. (2015). Avrupa Birliği (AB)'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Hukuk Devletinin Dönüşümü: Helsinki Zirvesi'nden Günümüze İç Hukukta Yapılan Düzenlemeler Üzerine. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(1), 123-144.

Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi, 16*(1), 89-105.

Özmen B. ve Özdemir H. (2011). Türk anayasacılık Tarihinde Anayasal Kurucu İktidar (Bulgaristan Büyük Ulusal Meclisi Örneği ve Türkiye Cumhuriyet Meclisi Önerisi). *E-Jurnal of New World Sciences Academy, 6*(4), 869-888.

Pactet, P. (1985). *Institutions politiques- Droit canstitutionnel,* Masson , Paris (s.69) (Akt. K. Gözler) (2016). *Kurucu İktidar*, Bursa: Ekin Yayıncılık.

Parla, T. (1991). *Cep Üniversitesi Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Rakamlarla 28 Şubat Raporu 'Bir Daha Asla 17 Yıl Sonra 28 Şubat,(Şubat, 2014). https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/28_subat_rapor_web.pdf (Erişim tarihi: 10.04.2022).

Resmi Gazete. (2001, 17 Ekim), Sayı: 24556 (Mükerrer). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm. (Erişim Tarihi: 04.06.2022).

Roellecke, G. (2014). Anayasanın Kimliği ve Değişkenliği (Çev. A. Heper). İçinde; *Anayasa Teorisi Verfassungstheoric* (Ed: İ. Doğan), ss. 464-500. Ankara: Lale Yayıncılık.

Salep, M. (2019). Siyasi ve Hukuki Açıdan 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler (1969-1974). *Turkısh Studies- Historical Analysis, 14*(2). 327-357.

Salkın, M.E. (2010). *Türkiye'nin 1983-2007 Tarihleri Arası Sivil-Asker İlişkileri: Klasik Darbeden E-Muhtıraya.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Sambur, B. (2017). Demokrasi İçin Bir Dönüm Noktası 16 Nisan. *Şehir ve İrfan Dergisi, 4*(11-12), 1-6.

San, C. (1993). *Sosyo- Politik Bir Süreç Olarak Anayasa Değişiklikleri.* https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg11/coskunsan.pdf (Erişim Tarihi: 21.07.2021).

Saran, U. (2013). *Sessiz Devrim Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri 2002-2012.* Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği MüsteşarlığıYayınları.

Savut, E. (2018). Merkez- Çevre Paradigması Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarının Yargı ve Yüksek Öğretim Bürokrasisi ile İlişkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(26), 944-966.

Sencer, M. (1984). Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetsel Gelişmeler. *Amme İdaresi Dergisi, 17*(3), 46-71.

Sevimli, K. C. (2018). *Demokratikleşme Perspektifinden Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sevinç, M. (2010). 2010 Anayasa Değişiklikleri: Yöntem ve İçerik Eleştirisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 65*(2), 271-294.

Sevinç, M. Ve Demirkent, D. (2017). *Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası 1921 Anayasası ve Tutanakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Soysal, M. (1986). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Şahin, A. (2011). Siyasal Düşünceler Tarihinde "Sınırlı Devlet" Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük Ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XV*(3), 311- 362.

Şahin, E. (2013). *Türk Anayasa Tarihinde Asli Kurucu İktidarların Meşruluğu Sorunu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şirin, T. (2017). 2017 Anayasa Değişikliği' nin Yargı Bağımsızlığı Yönünden Değerlendirilmesi. *Anayasa Hukuku Dergisi, 6*(11), 85-116.

Tanör, B. (2000). Siyasal Tarih (1980-1995). İçinde; *Türkiye Tarihi Bugünkü Türkiye 1980- 1995* (5), (Ed: S. Akşin), ss. 23-157. İstanbul: Cem Yayınevi.

Tanör, B. (2013). *İki Anayasa 1961- 1982.* İstanbul: XII Levha Yayıncılık.

Tanör, B. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980).* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu N. (2018). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (17. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım. A.Ş.

Targonski, R. (2000). *Ana Hatları ile ABD Devlet Yapısı.* https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/oagt.pdf (Erişim Tarihi: 21.07.2021).

Temsilciler Meclisi. *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu (5/7) "*.https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1961/1961-ilkhali/1961-sirasayisi.pdf (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

Turan, G. (2010). 1982 Anayasası'nın Sosyal İçeriği ve Avrupa Sosyal Hukukuna Uyumu. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, Bilig, 55*, 165-192.

Tumay, M. (2015). *Demokratik Anayasa Yapımı Dinamikleri Tunus Anayasası Örneği*. Ankara: Yetkin Basım Yayım.

Tunahan, Ö. (2015). 28 Şubat Süreci 'Post- Modern Darbe'nin Sosyo-Politik Dinamikleri ve Toplum Desteği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(30), 23-41.

Tunaya, T. Z. (1958). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 23*(3-4), 227- 247.

Tunç, H. (2012). *Türkiye'de Anayasa Yenileme Süreci ve Temel Sorunlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Türk, D. (2018). Arendt, Devrim, Egemenlik. "Başlangıçta Söz Vardı,". *Mülkiyet Dergisi, 42*(2), 183-207.

Türk Silahlı Kuvvetleri E-Muhtıra Bildirisi (27 Nisan 2007*).* http: //darbeler.com/27-nisan-2007-tsk-e- muhtira-bildirisi (Erişim tarihi: 13.06.2022)

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23. Dönem, Yasama Yılı 4, S. Sayısı 497 ' 7/11/1982 Tarihli ve 2709 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu* (2/656)', https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss497.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. Ankara: Evrensel İletişim Yayınları. Teziç, E. (1998). *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar).* İstanbul: Beta Yayınları.

Türkkan, H. (2018). Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme ve Kanun- Esasi'nin Demokratik Hüviyeti. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3, 365-379.

Türkiye Barolar Birliği, *'Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi 2007'*. http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/tcao-423.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet Dönemi 1920, https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_008.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 21.Dönem, Cilt 29, Yasama Yılı 2, Birleşim 73, Oturum 2, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=3128&P5=B&PAGE1=10&PAGE2=64 (Erişim Tarihi: 18.09.2021).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa ve İçtüzük 1982 Anayasası, (b.t). https://anayasa.tbmm.gov.tr/1982.aspx (Erişim Tarihi: 21.09.2021)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa ve İçtüzük Sitesi, (b.t). https://anayasa.tbmm.gov.tr/default.aspx (Erişim Tarihi: 27.09.2021).

Türkiye ile Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin 23 Ocak 2006 Tarihli Konsey Kararı (2006/35/AT). https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf (Erişim Tarihi:05.06.2022).

Türkiye'de Siyasi Reform uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler, (2007). *Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.* Ankara: https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf . (Erişim Tarihi: 05.06.2022).

Türkkan, H. (2013). Osmanlı Devleti'nde Modern Anayasal Hareketlerin Başlangıcı ve Osmanlı Anayasa Düşüncesine Rigas Ferrios'un Etkisi. *İnternational Journal of History*, *5*(4), 221-231.

Vesayet, (2013). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. *Cilt:43*. İstanbul, 66-70. Yalçın Güler, G. (2007). Anayasa Değişiklikleri, Kurucu İktidar ve Meşruiyet. *Sayıştay Dergisi, 66*(67), 35-46.

Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı), 204-220.

Yaman, F. (2017). *1999-2002 DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti ile2002-2007 Arası AK Parti Hükümetlerinin AB Politikalarının Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yaşar, A. (2007). *Yeter Söz Milletin 21 Temmuz 1946'dan 22 Temmuz 2007'ye Bir Milletin Demokrasi Feryadı*. İstanbul: Popüler Kitaplar Bilge Yayıncılık.

Yavuz, B. (2008). 2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XII*(1-2), 1173- 1214.

Yaylagül L. Ve Çiçek C. (2011). 12 Eylül 2010 Referandum Sürecinin Türkiye'deki Yazılı Basında Sunumu. *Folklor/Edebiyat Dergisi, 17*(68), 85-120.

Yazıcı, H. (2016). AKP, Anayasa Değişikliği Referandumu ve Sol: 'Yetmez ama Evet'in Açmazları. https://silo.tips/download/akp-anayasa-dekl-referandumu-ve-sol-yetmez-ama-evet-n-amazlari-smet-aka# (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

Yazıcı, S. (1997). *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Yazıcı, S. (2009). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, M. (2019). Sivil-Asker Uyumunun Anayasa Yapım Siyasetine Etkisi: 1971-1973 Anayasa Değişiklikleri. *Liberal Düşünce Dergisi, 24*(93), 35-58.

Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 51*(1), 481-505.

Yılmaz, M. (2010). *2010 Referandumu Siyasi Partilerin Tutumları.* Ankara: Seta Yayınları.

Yokuş, S. (2020). Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasası'nın Evrimi. *Anayasa Yargısı, 37*(2), 1-30.

Yüksek Seçim Kurulu Halkoylaması Arşivi, (b.t). https://www.ysk.gov.tr/tr/halkoylamasi- arsivi/2648 (Erişim Tarihi: 21.09.2021).

Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

EKLER DİZİNİ

Ek 1: 28 Şubat 1997 MGK Bildirisi.....108
Ek 2: 27 Nisan 2007 E-Muhtıra 111
Ek 3: 28 Nisan 2007 Hükümet Açıklaması 114
Ek 4: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 116

Ek 1: 28 Şubat 1997 MGK Bildirisi[*]

1. Anayasamızda Cumhuriyet'in temel nitelikleri arasında yer alan ve yine Anayasa'nın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2. Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devrisağlanmalıdır.

3. Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle Cumhuriyet, Atatürk, vatan, millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

- 8 yıllık kesintisiz eğitim tüm yurtta uygulamaya konulmalı.
- Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak devam edebileceği Kur'an kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

4. Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüneuygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5. Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasındakoordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6. Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukukdüzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7. İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nden ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yı dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

[*] *'28 Şubat 1997 MGK Muhtırası';* http://darbeler.com/28-subat-1997-mgk-muhtirasi/

Ek 1: 28 Şubat 1997 MGK Bildirisi

8. İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.

9. TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmalarını önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında uygulanmalıdır.

10. Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlayamıyoruz. (12 Nisan 1997 tarihli Radikal Gazetesinde bu madde şöyle yayımlandı: Ülkemizi çağdışı bir rejimden ve din istismarının sebep olabileceği muhtemel çatışmadan rejim aleyhtarı faaliyet, tutum ve davranışlara mani olunmalı, bu maksatla İran'a karşı komşuluk münasebetlerimizi ve ekonomik ilişkilerimizi bozmayacak, fakat yıkıcı ve zararlı faaliyetlerini önleyecek bir tedbirler paketi hazırlanmalı ve yürürlüğe konulmalıdır.)

11. Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyle milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetleri yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12. T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası, ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademede kesin önlemler alınmalıdır.

13. Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14. Çeşitli nedenlerle verilen kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15. Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

Ek 1: 28 Şubat 1997 MGK Bildirisi

16. Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasa dışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17. Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18. Büyük kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir."

Ek 2: 27 Nisan 2007 E-Muhtıra[*]

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde kuran okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa'da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile, o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami

[*] '*27 Nisan 2007 TSK E-Muhtıra Bildirisi'*; http://darbeler.com/27-nisan-2007-tsk-e-muhtira-bildirisi/

bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dahilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya'da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği "Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtmak" ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Ek 2: 27 Nisan 2007 E-Muhtıra

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

Ek 3: 28 Nisan 2007 Hükümet Açıklaması [*]

Genelkurmay Başkanı Başbakan'a Karşı Sorumludur

Ertesi gün, yani 28 Nisan Cumartesi günü kameraların karşısına geçen Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek muhtıra konusunda hükümetin tavrını ortaya koyuyordu:

"Dün Genelkurmay başkanlığı tarafından çeşitli konulardaki görüşlerini ifade eden bir açıklama basın yayın organlarına gece yarısı verilmiş ve Genelkurmay başkanlığının internet sitesinde yayınlanmıştır. Bu açıklama Hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz, demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır.

Öncelikle söylemek isteriz ki, Başbakana bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığının herhangi bir konuda Hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, Hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Bu metnin basın yayın organlarına verilmesi ve Genelkurmay'ın internet sitesinden yayınlanmasındaki zamanlama manidardır. Öncelikle, devletimizin yüce makamı olan Cumhurbaşkanlığına 11. Cumhurbaşkanını seçme sürecinde böyle bir metnin, hem de gece yarısı ortaya çıkması son derece dikkat çekicidir. Bunun, bu hassas dönemde, Anayasa Mahkemesi eksenli tartışmalar yapılırken ortaya çıkması, yüce yargıyı etkilemeye yönelik bir girişim olarak algılanacaktır.

Herkes şunu açıkça bilmelidir ki, Hükümetimiz, devletimizin Anayasa'nın 1,2 ve 3. maddelerindeki temel ve vazgeçilmez ortak değerleri, ülkemizin birlik ve bütünlüğü, milletimizin saygınlığı, Türkiye'nin laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliği konusunda herkesten daha fazla taraftır ve hassastır.

(…) Bu nedenle ilgili metinde Genel Kurmay Başkanlığı'nın Hükümetle ilişkileri bakımından son derece yanlış ifadelerin yer alması üzücü olmuştur. devletimizin tüm temel kurumlarının bu konularda daha özenli ve dikkatli olması gerektiği, Türkiye'nin güçlenme, modernleşme ve demokratik standartlarını yükseltme sürecinin sağlıklı

[*] Yaşar, A. (2007). *Yeter Söz Milletin 21 Temmuz 1946'dan 22 Temmuz 2007'ye Bir Milletin Demokrasi Feryadı*.İstanbul: Popüler Kitaplar Bilge Yayıncılık. ss. 247-249.

yürümesi bakımından zorunludur. Aksi halde devletimizin güçlenmesine, ülkemizin huzur ve refahına telafi edilemez zararlar verilmiş olacaktır.

(…) Hükümetimizin, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan cumhuriyetimizi daha da güçlendirmek ve demokrasimizi zedeletmemek konusunda tam bir kararlılık içindedir. Cumhuriyetimiz ve Demokrasimiz vazgeçilmez, geri döndürülemez bir kazanımdır. Bugün devletimizin temel niteliklerini korumak konusunda hepimiz el ve gönül birliği içinde geleceğe nasıl daha güçlü yürürüz onun mücadelesini vermeliyiz. Enerjimizi iç tartışmalarla tüketmek yerine ülkemizi küresel rekabette daha güçlü hale getirmeye ve milletimizin refah ve mutluluğunu arttırmaya sarfetmeliyiz.

Bu bağlamda, bazı iyi niyetli olmayanların hükümetimizle Türk Silahlı Kuvvetlerimizi karşı karşıya getirme çabalarını boşa çıkarmalıyız. Türkiye'nin uluslararası toplumda itibarını zedeleyen, çağdaş dünyadaki konumumuza zarar veren, Türk ekonomisinin istikrarını tehdit eden, demokrasiye aykırı ve Türk Milletinin vicdanında yara açan davranışlardan tüm sorumluluk sahiplerinin kaçınması gereklidir. Güven ve istikrarı zedeleyenler, ülkemizin ve milletimizin ali menfaatleri bakımından doğuracağı olumsuz sonuçların sorumluluğunu da yükleneceklerini bilmelidirler …"

Ek 4: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*

Kanun No: 5982 Kabul Tarihi: 7/5/2010

Halkoylamasına sunulmak üzere 13 Mayıs 2010 tarih ve 27580 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Yüksek Seçim Kurulu, 13 Mayıs 2010 tarih ve 317 sayılı Kararıyla halkoylamasının 12 Eylül 2010 Pazar günü yapılmasına karar vermiştir. YSK'nın bu kararı 13 Mayıs 2010 tarih ve 27580 sayılı Mükerrer *Resmî Gazete*de yayınlanmıştır.

MADDE 1 – 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10 uncu maddesinin ikinci fıkrasına "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." cümlesi ve maddeye bu fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz."

MADDE 2 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 20 nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir."

MADDE 3 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 23 üncü maddesinin beşinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir."

MADDE 4 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 41 inci maddesinin kenar başlığı "I. Ailenin korunması ve çocuk hakları" şeklinde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

* 'Resmi Gazete'; https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513-1.htm

Ek 4 (Devamı)

"Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."

MADDE 5 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 51 inci maddesinin dördüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 6 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 53 üncü maddesinin kenar başlığı "A. Toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı" olarak değiştirilmiş, üçüncü ve dördüncü fıkraları yürürlükten kaldırılmış ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"Memurlar ve diğer kamu görevlileri, toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler.

Toplu sözleşme yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde taraflar Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurabilir. Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kararları kesindir ve toplu sözleşme hükmündedir.

Toplu sözleşme hakkının kapsamı, istisnaları, toplu sözleşmeden yararlanacaklar, toplu sözleşmenin yapılma şekli, usulü ve yürürlüğü, toplu sözleşme hükümlerinin emeklilere yansıtılması, Kamu Görevlileri Hakem Kurulunun teşkili, çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar kanunla düzenlenir."

MADDE 7 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 54 üncü maddesinin üçüncü ve yedinci fıkraları yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 8 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 74 üncü maddesinin kenar başlığı "VII. Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı" şeklinde değiştirilmiş, maddenin üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmış ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.

Ek 4 (Devamı)

Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.

Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir."

MADDE 9 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 84 üncü maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 10 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 94 üncü maddesinin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"İlk seçilenlerin görev süresi iki yıldır, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi ise o yasama döneminin sonuna kadar devam eder."

MADDE 11 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 125 inci maddesinin ikinci fıkrasına "Ancak, Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır." şeklindeki cümle eklenmiş ve dördüncü fıkrasının birinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz.

MADDE 12 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 128 inci maddesinin ikinci fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir.

"Ancak, malî ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır."

MADDE 13 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 129 uncu maddesinin üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Ek 4 (Devamı)

MADDE 14 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 144 üncü maddesi kenar başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"G. Adalet hizmetlerinin denetimi

MADDE 144 – Adalet hizmetleri ile savcıların idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığınca denetimi, adalet müfettişleri ile hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçiler; araştırma, inceleme ve soruşturma işlemleri ise adalet müfettişleri eliyle yapılır. Buna ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir."

MADDE 15 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 145 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 145 – Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür.

Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamaz.

Askerî mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adlî yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin görevli bulundukları komutanlıkla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir."

MADDE 16 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 146 ncı maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 146 – Anayasa Mahkemesi onyedi üyeden kurulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik

Ek 4 (Devamı)

için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, bir üyeyi Askerî Yargıtay, bir üyeyi Askerî Yüksek İdare Mahkemesi genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer.

Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulundan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, her boş üyelik için, bir üye ancak bir aday için oy kullanabilir; en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde de her bir baro başkanı ancak bir aday için oy kullanabilir ve en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

Anayasa Mahkemesine üye seçilebilmek için, kırkbeş yaşın doldurulmuş olması kaydıyla; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin profesör veya doçent unvanını kazanmış, avukatların en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış, üst kademe yöneticilerinin yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış, birinci sınıf hâkim ve savcıların adaylık dahil en az yirmi yıl çalışmış olması şarttır.

Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve iki başkanvekili seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri aslî görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar.”

Ek 4 (Devamı)

MADDE 17 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 147 nci maddesinin kenar başlığı "2. Üyelerin görev süresi ve üyeliğin sona ermesi" şeklinde, birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Anayasa Mahkemesi üyeleri oniki yıl için seçilirler. Bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar. Zorunlu emeklilik yaşından önce görev süresi dolan üyelerin başka bir görevde çalışmaları ve özlük işleri kanunla düzenlenir."

MADDE 18 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 148 inci maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesinin sonuna "ve bireysel başvuruları karara bağlar" ibaresi, üçüncü fıkrasındaki "Cumhurbaşkanını," sözcüğünden sonra gelmek üzere "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını," ibaresi eklenmiş, beşinci fıkrası "Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir." şeklinde değiştirilmiş, maddeye ikinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkralar ve üçüncü fıkradan sonra gelmek üzere "Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar." şeklinde yeni bir fıkra eklenmiştir.

"Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir."

MADDE 19 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 149 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 149 – Anayasa Mahkemesi, iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışır. Bölümler, başkanvekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en

Ek 4 (Devamı)

az on iki üye ile toplanır. Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturulabilir.

Siyasî partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulca bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerce karara bağlanır.

Anayasa değişikliğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, Genel Kurul ve bölümlerin yargılama usulleri, Başkan, başkanvekilleri ve üyelerin disiplin işleri kanunla; Mahkemenin çalışma esasları, bölüm ve komisyonların oluşumu ve işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebilir. Mahkeme ayrıca, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasî partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.”

MADDE 20 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 156 ncı maddesinin son fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

MADDE 21 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 157 nci maddesinin son fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

Ek 4 (Devamı)

MADDE 22 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 159 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 159 – Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yirmiiki asıl ve oniki yedek üyeden oluşur; üç daire halinde çalışır.

Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabiî üyesidir. Kurulun, dört asıl üyesi, nitelikleri kanunda belirtilen; yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri, üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, bir asıl ve bir yedek üyesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi üyeleri arasından, yedi asıl ve dört yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adlî yargı hâkim ve savcıları arasından adlî yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcıları arasından idarî yargı hâkim ve savcılarınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Kurul üyeliği seçimi, üyelerin görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde yapılır. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerin görev süreleri dolmadan Kurul üyeliğinin boşalması durumunda, boşalmayı takip eden altmış gün içinde, yeni üyelerin seçimi yapılır. Diğer üyeliklerin boşalması halinde, asıl üyenin yedeği tarafından kalan süre tamamlanır.

Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üyenin, birinci sınıf adlî ve idarî yargı hâkim ve savcıları arasından seçilecek Kurul üyeliği için her hâkim ve savcının; ancak bir aday için oy kullanacağı seçimlerde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilir. Bu seçimler her dönem için bir defada ve gizli oyla yapılır.

Ek 4 (Devamı)

Kurulun, Adalet Bakanı ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı dışındaki asıl üyeleri, görevlerinin devamı süresince; kanunda belirlenenler dışında başka bir görev alamazlar veya Kurul tarafından başka bir göreve atanamaz ve seçilemezler.

Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir. Kurul Başkanı dairelerin çalışmalarına katılamaz. Kurul, kendi üyeleri arasından daire başkanlarını ve daire başkanlarından birini de başkanvekili olarak seçer. Başkan, yetkilerinden bir kısmını başkanvekiline devredebilir.

Kurul, adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Hâkim ve savcıların görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemleri, ilgili dairenin teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanının oluru ile Kurul müfettişlerine yaptırılır. Soruşturma ve inceleme işlemleri, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırılabilir.

Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurula bağlı Genel Sekreterlik kurulur. Genel Sekreter, birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurulun teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanır. Kurul müfettişleri ile Kurulda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcıları, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Kurula aittir.

Ek 4 (Devamı)

Adalet Bakanlığının merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar ile adalet müfettişlerini ve hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçileri, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Kurul üyelerinin seçimi, dairelerin oluşumu ve işbölümü, Kurulun ve dairelerin görevleri, toplantı ve karar yeter sayıları, çalışma usul ve esasları, dairelerin karar ve işlemlerine karşı yapılacak itirazlar ve bunların incelenmesi usulü ile Genel Sekreterliğin kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir."

MADDE 23 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 166 ncı maddesinin kenar başlığı "I. Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey" şeklinde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında hükümete istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir."

MADDE 24 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının geçici 15 inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 25 – Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aşağıdaki geçici maddeler eklenmiştir.

"GEÇİCİ MADDE 18 – Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Anayasa Mahkemesinin mevcut yedek üyeleri asıl üye sıfatını kazanır.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren otuz gün içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi bir üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun ve bir üyeyi de baro başkanlarının gösterecekleri üçer aday içinden seçer.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapacağı üye seçimi için aday göstermek amacıyla;

a) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde, Sayıştay Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren beş gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren beş gün içinde Sayıştay Genel Kurulunca seçim yapılır. Her Sayıştay üyesinin ancak bir aday için oy kullanabileceği bu seçimde en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

Ek 4 (Devamı)

b) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde, Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren beş gün içinde adaylar Türkiye Barolar Birliği Başkanlığına başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren beş gün içinde Türkiye Barolar Birliği Başkanlığının ilanında gösterilen yer ve zamanda baro başkanları tarafından seçim yapılır. Her bir baro başkanının ancak bir aday için oy kullanabileceği bu seçimde, en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

c) (a) ve (b) bentleri uyarınca yapılan seçimlerin sonucunda aday gösterilmiş sayılanların isimleri seçimin yapıldığı günü takip eden gün Sayıştay ve Türkiye Barolar Birliği başkanlıklarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirilir.

ç) (c) bendi uyarınca yapılan bildirimden itibaren on gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde seçim yapılır. Her boş üyelik için yapılacak seçimde, ilk oylamada üye tamsayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır; ikinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı, birer üyeyi Yargıtay ve Danıştay kontenjanlarından olan ilk üyeliklerin boşalmasından sonra Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden seçer.

Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday gösteren kurumların halen mevcut üyeleri ile kendi kontenjanlarından seçilmiş yedek üyeler, tamamlama seçiminde göz önünde bulundurulur.

Anayasa Mahkemesinde halen belli görevlere seçilmiş olanların bu sıfatları seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte üye olanlar yaş haddine kadar görevlerine devam ederler.

Bireysel başvuruya ilişkin gerekli düzenlemeler iki yıl içinde tamamlanır. Uygulama kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bireysel başvurular kabul edilir.

Ek 4 (Devamı)

GEÇİCİ MADDE 19 – Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren otuz gün içinde aşağıda belirtilen esas ve usuller dahilinde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeleri seçilir:

a) Cumhurbaşkanı, hâkimlik mesleğine alınmasına engel bir hali olmayan; yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında en az onbeş yıldan beri görev yapan öğretim üyeleri, üst kademe yöneticileri ile meslekte fiilen onbeş yılını doldurmuş avukatlar arasından dört üye seçer. Cumhurbaşkanı, üst kademe yöneticileri arasından seçeceği Kurul üyesini, bakanlık, müsteşarlık, müsteşar yardımcılığı, valilik, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, kamu kurum ve kuruluşlarında genel müdürlük veya teftiş kurulu başkanlığı görevlerini yapanlar arasından seçer.

b) Yargıtay Genel Kurulu, Yargıtay üyeleri arasından üç asıl ve üç yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Yargıtay Birinci Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Birinci Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Yargıtay Genel Kurulu seçim yapar. Her Yargıtay üyesinin sadece bir aday için oy kullanabileceği seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

c) Danıştay Genel Kurulu, Danıştay üyeleri arasından iki asıl ve iki yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Danıştay Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Danıştay Genel Kurulu seçim yapar. Her Danıştay üyesinin sadece bir aday için oy kullanabileceği seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

ç) Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulu, kendi üyeleri arasından, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bir asıl ve bir yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Türkiye Adalet Akademisi Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulu seçim yapar. Her üyenin sadece bir aday için oy kullanabileceği seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

Ek 4 (Devamı)

d) Yedi asıl ve dört yedek üye birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş olan adlî yargı hâkim ve savcıları arasından, adlî yargı hâkim ve savcıları tarafından Yüksek Seçim Kurulunun yönetim ve denetiminde seçilir. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde Yüksek Seçim Kurulu adaylık başvurularını ilân eder. İlân tarihinden itibaren üç gün içinde adaylar Yüksek Seçim Kuruluna başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren iki gün içinde Yüksek Seçim Kurulu adayların başvurularını inceler ve aday listesini belirleyerek ilân eder. Takip eden iki gün içinde bu listeye karşı itiraz edilebilir. İtiraz süresinin sona erdiği günden itibaren iki gün içinde itirazlar incelenir, sonuçlandırılır ve kesin aday listesi ilân edilir. Yüksek Seçim Kurulunun kesin aday listesini ilân ettiği tarihten sonraki ikinci Pazar günü her ilde, il seçim kurulunun yönetim ve denetimi altında yapılacak seçimlerde, o ilde ve ilçelerinde görev yapan hâkim ve savcılar oy kullanır. İl seçim kurulları o ilde oy kullanacak hâkim ve savcıların sayısına göre sandık kurulları oluşturur. Sandık kurullarının işlem, tedbir ve kararlarına karşı yapılan şikâyet ve itirazlar il seçim kurulunca karara bağlanır. Adaylar propaganda yapamazlar; sadece, Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde özgeçmişlerini bu iş için tahsis edilmiş bir internet sitesinde yayımlayabilirler. Bu seçimlerde her seçmen sadece bir aday için oy kullanabilir. Seçimlerde en çok oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur. Kullanılacak oy pusulalarıyla ilgili diğer hususlar Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenir. Yüksek Seçim Kurulu, oy pusulalarını kendisi bastırabileceği gibi gerektiğinde uygun göreceği il seçim kurulları vasıtasıyla bastırmaya da yetkilidir. Yapılacak seçimlerde, 26/4/1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun bu bende aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

e) Üç asıl ve iki yedek üye birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcıları arasından, idarî yargı hâkim ve savcıları tarafından Yüksek Seçim Kurulunun yönetim ve denetiminde seçilir. Bölge idare mahkemelerinin bulunduğu illerde, il seçim kurulunun yönetim ve denetimi altında yapılacak bu seçimlerde, o bölge idare mahkemesinde ve yargı çevresi içerisinde kalan yerlerde görev yapan idarî yargı hâkim ve savcıları oy kullanır. Bu seçimler hakkında da (d) bendi hükümleri uygulanır.

Ek 4 (Devamı)

Birinci fıkranın (a), (ç), (d) ve (e) bentleri uyarınca seçilen Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun asıl üyeleri bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonraki otuzuncu günü takip eden iş günü görevlerine başlarlar.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Yargıtay ve Danıştaydan gelen asıl ve yedek üyelerinin görevleri, seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder. Bunlardan, Yargıtaydan gelen üyelerden görev süresini tamamlayanların yerine birinci fıkranın (b) bendi uyarınca seçilenler; Danıştaydan gelen üyelerden görev süresini tamamlayanların yerine birinci fıkranın (c) bendi uyarınca seçilenler, sırayla göreve başlarlar.

Birinci fıkranın (b) ve (c) bentleri uyarınca seçilen üyelerden, üçüncü fıkra uyarınca göreve başlayanların görev süresi, birinci fıkranın (a), (ç), (d) ve (e) bentleri uyarınca seçilen diğer Kurul üyelerinin görev süresinin bittiği tarihte sona erer.

İlgili kanunlarda gerekli düzenlemeler yapılıncaya kadar, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna seçilen asıl üyeler, Yargıtay daire başkanı için ilgili mevzuatında öngörülen tüm malî ve sosyal haklar ile emeklilik hakkından aynen yararlanırlar. Ayrıca, Kurulun Başkanı dışındaki asıl üyelerine, (30000) gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda aylık ek tazminat ödenir.

İlgili kanunlarda düzenleme yapılıncaya kadar, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu;

a) Anayasa hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla, yürürlükteki kanun hükümlerine göre Kurul şeklinde çalışır.

b) İkinci fıkra uyarınca asıl üyelerinin göreve başladığı tarihten itibaren bir hafta içinde Adalet Bakanının başkanlığında toplanır ve bir geçici Başkanvekili seçer.

c) En az onbeş üye ile toplanır ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar verir.

ç) Sekreterya hizmetleri Adalet Bakanlığı tarafından yürütülür.

Kurul müfettişleri ile adalet müfettişleri atanıncaya kadar, mevcut adalet müfettişleri, Kurul müfettişi ve adalet müfettişi sıfatıyla görev yaparlar.

Ek 4 (Devamı)

Bu madde hükümleri, ilgili kanunlarda gerekli düzenlemeler yapılıncaya kadar uygulanır.”

MADDE 26 – Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halkoyuna sunulması halinde tümüyle oylanır.